ÀFRICA CLÀSSICA (Història Pre-colonial)

Ferran Iniesta

Professor d'Història de l'Àfrica de la Universitat
de Barcelona.
Membre del Centre d'Estudis Africans.

EL MÓN CLÀSSIC AFRICÀ

LA HISTÒRIA D'ABANS LA COLONITZACIÓ

1. El món sense història

Les raons de Hegel als tres-cents anys de tracta negrera

L'univers tribal, els primitius des de Libèria a Somàlia i Rwanda

Entrar en el progrés, entrar en la Història (Marx i el BM)

2. Des de les Gorges d'Olduvai

Habilis, Erectus i Sapiens: contra Coon

Grimaldians i no "cromanyons": fa 120.000 anys

3. Els temps antics

El Neolític saharià: cosmovisió i símbols

Kèmit, el País Negre: la monarquia dual africana

Kush, Aksum, Nok, Jenné-Jeno, Mapungubwe

4. Els grans segles clàssics

Kumbi Saleh, capital del país de l'or

Sofala, els ports aurífers del sudest

Malí i Sonrai, les rutes transsaharianes

De Mogadiscio a Kilwa, l'emergència swahili

Abissínia i els regnes cristians nubis

Ife, Great Zimbabwe, Mbanza Kongo, capitals interiors

L'etapa negrera

Els objectius europeus de l'Expansió

"Més, millor i en menys temps": l'Era de la Quantitat

La col.laboració de les societats costaneres

Segles de predació: afebliment i barbarització

Els poders africans: ruptures i continuïtats

Ferran Iniesta, 1995

EL MON CLASSIC AFRICÀ.LA HISTÒRIA D'ABANS LA COLONITZACIÓ

Ferran Iniesta

Acostant-nos a la fi del segon mil.lenni de l'era cristiana, llunyans ja els somnis i entusiasmes de Bandung o el camí dels joves estats, el món negroafricà sembla exclòs del futur. La seva presència en els àmbits informatius i universitaris és mínima i generalment per senyalar desastres socials, fams, guerres i caigudes de producció. Entre els especialistes de l'Africa subsahariana s'ha parlat obertament d'afropessimisme, estat d'ànim oscil.latori entre la perplexitat i la impotència davant el fracàs de les experiències modernitzadores de tot tipus aplicades en més de trenta anys d'independències. Nogensmenys, aquest sentiment dels anomenats experts no fa altra cosa que acompanyar la convicció estesa entre la població occidental que l'Africa negra no sortirà per sí mateixa de l'actual crisi. En tots els camps, els països d'enllà del Sahara resulten avui marginals sinó és en al.lusió a exotismes i fets truculents.

Els fets semblen donar suport a la coneguda teoria hegeliana d'una Africa sense història: les guerres aniquiladores a Liberia, Angola, Moçambic, Somàlia o Txad, i les desorganitzacions de l'economia de mercat a Madagascar, Zaire i la majoria de països de l'àrea, estan desintegrant bona part de les estructures creades per l'estat colonial. I per sota de l'estat modern hom creu detectar el tribalisme, la superstició, i aquella primitiva humanitat natural que Occident ha considerat sempre oposada a la veritable naturalesa humana, feta d'enginy prometeic i artificiositat. En la lluita dels pobles africans contra una modernitat aliena, el pensament racionalista -explícit o no- recupera tots els tòpics elaborats durant mil.lennis sobre el negre i les seves societats. Africa? El lloc de la naturalesa cíclica, el punt on els humans formen part del paisatge, afirmava Hegel. El negre? Un individu rialler i penillarg, insubstancial i poc capaç de creació pròpia d'homes, en síntesi desenfadada del metge Galè. I el món judaic, ressentit amb l'Egipte faraònic, destinà la descendència de Cam -el negre- a la maledicció del patriarca Noè. Dura càrrega la dels fills d'Africa, a les proximitats de l'any 2000 dels cristians.

Però només la ignorància voluntària d'un Occident satisfet i instal.lat còmodament en les certeses de l'hegemonia, pot seguir pensant a la manera bíblica, galènica i hegeliana. Sabem de forma documentada que l'Àfrica negra disposa de la història més antiga de la humanitat, i no per raons de hominització primera del planeta amb els Homo Habilis i més tard amb els primers Sapiens Sapiens fa 100.000 anys, sinó per emergència de les primeres societats complexes de què tenim constància. Un passat que no s'ha limitat mai al vell Egipte, sinó que s'ha desplegat amb cultures tan innovadores i diverses com Zimbabwe, Malí, Kongo, Benin, Ashanti o Abissínia. I els segles XIX i XX tampoc han estat immòbils ni marcats per la simple voluntat colonitzadora. Fa més de cinc mil anys que la història coneguda de la humanitat començà precisament per les societats negroafricanes del Nil, ben abans que Sumer, Elam, Akkad o Mohenjo Daro. I fins el I mil.lenni a.C., la més rica cultura de la Mediterrània fou l'egipcia, encara fascinant quan en plena decadència la visità Heròdot.

Els temps antics

Després de la darrera glaciació, la línia del tròpic de Càncer esdevingué per uns mil.lennis l'eix d'un espai humit particularment favorable als grups humans. Des del sudest asiàtic, passant per la vall de l'Indus i l'Orient Mitjà, fins la gran depressió sahariana, els pobles d'aquelles zones desplegaren una intensa activitat que els va fer créixer demogràficament i tendir a la sedentarització en l'àmbit cultural. Ben abans de l'agricultura, les falçs de sílex a Mesopotàmia o les moles de centenes de kgs. al Sahara marcaven el pas decidit vers aquest fenomen conegut per neolitització o formes de vida sedentàries i de complexa elaboració. Dins d'aquest ampli moviment post-glaciar es formà -entre el 8500 a.C. i el 3500 a.C.- el conjunt conegut fa anys com a Creixent Fèrtil Africà, en un semicercle que cobria des del capsià mediterrani fins la franja palestina on s'expandia el natufià, amb els nuclis centrals al bell mig del Sahara i amb un pol de reagrupament destacat a la regió khartumiana. Com diuen Vercoutter i Muzzolini, tot el Sahara fou un vast sistema de creences i tècniques, fins que en fase àrida terminal -2500 a.C.- el Nil, la depressió txadiana i els cursos septentrionals de Níger i Senegal van heretar l'univers saharià.

Només en aquest marc històric podem comprendre la multiplicitat de trajectòries negroafricanes, filles de l'esclatament del Creixent Fèrtil Africà, però on cada línia de desplegament guarda formidables coincidències estructurals amb societats sovint distants en milers d'anys i de kms. Vers el 3500 a.C., els guerzeencs procedents del Nil sudanès establiren les bases definitives de la societat faraònica des de la 1a catarata fins el Delta. Tant pels enterraments en mastaba de reentrants, com per les divinitats que adoraven i la funció cosmològica de la reialesa, els antics egipcis foren la més extraordinària hipertròfia cultural del neolític saharià i un precedent de nombroses formes d'organització i pensament que farien eclosió segles o mil.lennis més tard a tot el continent. El dualisme conceptual del faraonat -magistralment analitzat per Frankfort- correspon a l'equilibri de contraris que nombrosos reis africans encarnen en les seves persones, com queda palès en recents estudis d'Adler o Heusch: el rei-déu incorpora en ell la força destructora i la funció reproductora, el roig letal de Seth i el negre redistribuidor d'Osiris en la figura única d'Horus, el monarca total.

Afavorits per les característiques físiques de la vall egipcia -d'uns 25 kms d'amplada per 1000 d'allargada- els seus habitants d'origen khartumià i saharià arribaren a forts nivells demogràfics, excel.liren en l'organització agrària del territori i van desplegar una cosmologia unitària però amb multiplicitat d'enfocs locals segons els centres religiosos emissors, però en tots casos la tecnologia i el pensament foren homogenis i genuinament egipcis. Potser per aquesta marcada personalitat dels RMTW KMT -els perfectes de Kèmit, el País Negre- l'egiptologia tradicional ha considerat el món egipci antic independent de tot parentiu històric o cultural, vista la impossibilitat de trobar-li orígens o antecessors asiàtics. En canvi, quan en periode de decadència oberta, els autors grecs van referir-se a la gent de Kèmit (que ells anomenaren Aigyptos) van parlar de negres, però no sols físicament sinó per raons culturals com la circumcisió o els déus africans. Les recerques actuals confirmen que els grecs no havien errat la seva apreciació: el món faraònic no pot desligar-se de l'univers negroafricà.

Poc a poc, les teories que buscaven en Kèmit el civilitzador de les altres societats africanes han deixat pas a l'acceptació d'una pregona familiaritat cultural entre totes les branques procedents del tronc nilo-saharià, tant en l'aspecte ideològic com en el lingüístic. Durant molt de temps -Sayce, Arkell- es pensà que l'estat de Kush, al sud de Kèmit i colonitzat per ell (c.1500-1000 a.C.), fou l'introductor del ferro a les societats de la sabana o el bosc, on els primers bantú l'haurien difós des de la meseta nigeriana de Nok. Ara, però, sabem que les datacions més antigues d'alts forns africans -Devisse- donen 1800, 1200 i 700 anys a.C. a punts tan allunyats com Centre-Africa, Zaire i Níger, de manera que no és pensable una irradiació kushita ni tampoc una tardana difusió bantú que -a començaments de l'era cristiana- ho hauria resolt tot. Els fets apunten, novament, a una formidable antiguitat africana, ben abans que qualsevol Prometeu exterior pogués operar.

Així, mentre Kush al I mil.lenni a.C. i l'abissínia Aksum al I mil.lenni d.C. esdevenien potències hegemòniques a tot el nordest continental, el coure i el ferro es multiplicava a zones interiors. A les voreres del riu Senegal, els arqueòlegs han excavat més de 10.000 emplaçaments d'alts forns, tots ells anteriors a l'apogeu de l'imperi soninké de Gàna, als segles X i XI d.C. A la costa índica, els bantú de Sanga i Dembeni fonien ferro de qualitat, i al sud del riu Limpopo altres pobles d'aspecte hotentot (khoi-khoi) aixecaven cap al s. X d.C. l'acròpolis ciclòpia de Mapungubwe i enterraven els seus prínceps amb màscares d'or, molt abans de la construcció -més al nord- de les construccions pètries conegudes com a zimbabwes. I a les sabanes meridionals de Shaba-Katanga, a les fonts del riu Congo, ferro i coure acompanyaven la gran expansió demogràfica que desembocaria en els estats luba, lunda i imbangala, ja al II mil.lenni de l'era cristiana. Lluny encara de la influència de l'Islam, aquestes societats donarem sempre un lloc rellevant als mestres fonedors i ferrers, veritables manipuladors de la matèria i les seves forces telúriques: els prínceps eren ferrers i guerrers, alhora, i mai gent marginada o castada.

Kush és ben conegut per les seves piràmides tardanes -a Nàpata i Méroe- els seus temples al lleó Apedemak o a Sbomaker, la seva escriptura encara indesxifrada -tot i que es llegeix- i els textos de Diodor i altres greco-romans que ens parlen d'una poderosa organització militar i econòmica, amb una monarquia divina que donà a Egipte la seva XXV dinastia, dita etíop o kushita (732-661 a.C.). Com deia la Bíblia, Kush fou en els moments finals de Kèmit el seu escut protector, i encara l'any 19 a.C., després de dures campanyes militars, Petronius -Prefecte d'Egipte- signà en nom d'August un tractat de pau amb la candace o reina dels kushites. Reduïdes les seves comunicacions amb la Mediterrània, amb un Kèmit empobrit culturalment i esquilmat econòmicament pels greco-romans, i amb una forta desertificació del Sudan nilòtic, Kush anà cedint el control de la regió a les forces nòmades dels nuba a l'oest i els blemmys o bedja a l'est: vers l'any 350 d.C., Ezana d'Aksum, rei abissini cristianitzat, pretén haver acabat amb Méroe, possiblement una capital molt afeblida. Damunt les runes de Kush, els nuba o nobatis alçarien els estats nilòtics de Nobàdia, Dòngola i Aloa que es cristianitzarien poc abans l'entrada musulmana a Egipte i romandrien fidels a l'Església copta fins la seva liquidació militar per l'Islam als segles XIII i XIV.

A la Banya d'Africa, el poble habash o abissini estructurà un regne obert a les dues voreres de l'estret de Bab el Mandeb, primer sota l'hegemonia dels negres sudaràbics de Saba i Himyar, després independents i finalment preponderants entre els segles IV i VI d.C.: foren aleshores la potència regional més important, aliada amb els bizantins i enfrontada als perses sassànides tant en terres himyarites com als establiments comercials d'India i Bengala. Amb una llengua semítica meridional, una escriptura que perviu en la litúrgia -el gueez- i una arquitectura en pedra que va des de l'Aksum politeista al cristià monacal, els aksumites impresionaren els grecs alexandrins i el mateix Cosmas Indicopleustes -625 d.C.- senyala l'originalitat i potència del regne que aleshores governava Caleb. L'emergència de l'Islam a la zona aïllà Aksum, que, al segle X, perdia el control de les costes on avui es troba Eritrea, però sense deixar de ser mai una dada clau de la història de la Mar Roja.

El món clàssic africà

Els escrits antics feien referència a Kèmit, Kush, Aksum i, breument, a les escales d'Azania, en la costa oriental africana que s'estèn del Cap Guardafui al paral.lel de Dar es Salaam, al centre de la costa tanzana. Però, si deixem les referències herodotianes a les rutes saharianes dels carros, la informació sobre altres pobles africans resultava desoladora, i més ho seria per a l'Edat Mitjana europea. El desplegament musulmà pel nord i l'est del continent varià substancialment el volum i la qualitat dels coneixements, tot i que sovint els autors en llengua àrab hi posessin ingredients fantàstics adreçats a entretenir un públic entusiasta de narracions fabuloses. La sabana sudanesa, des de les terres senegambianes fins les contrades dels bedja, i la costa oriental fins el canal de Moçambic foren ben aviat conegudes amb els noms àrabs de **Bilad al Sudan** i **Bilad es Zanj**, el país dels negres sudanesos i el dels negres de la costa índica. Sudanesos i zanj (roman encara el topònim Zanzibar, o terra de zanj) entraven així a formar part dels límits exteriors coneguts de l'espai musulmà.

Els treballs arqueològics -tot i que insuficients- indiquen que la progressió dels mercaders-missioners musulmans al sud del Sahara coincidí amb un notable creixement endògen de la majoria de societats africanes. La desaparició de Kush o l'afebliment d'Aksum fou compensat i superat per l'aparició de societats plenes d'energia i amb multiplicitat de formes polítiques, econòmiques i ideològiques: els regnes cristians nubis, els estats sudanesos politeistes de Kanem-Bornú (Txad), Gao, Malí, Gana i Takrur, les monarquies divines ioruba (golf de Guinea), les ciutats mercantils haussa (Nigèria) i les islamitzades swahili (costa est), els regnes karanga de Zimbabwe o els luba-lunda i kongo, el desplegament dels grups ramaders khoi-khoi per sota del paral.lel 33 sud són un breu resum de l'expansió cultural dels pobles africans en un període que va des del segle VII-VIII fins el XVI-XVII, segons les àrees. Els metalls, una demografia forta, sistemes polítics altament elaborats i relacions intenses amb cultures llunyanes marquen les línies generals del període clàssic de l'Africa negra.

L'Islam, que havia aparegut poderosament armat davant bizantins i sassànides, no es presentà agressiu a les fronteres del Bilad al Sudan i Bilad es Zanj, potser perquè els poders africans no competien en el mateix àmbit de les societats monoteistes. Ni tan sols els almoràvits d'Ibn Iassin varen atacar Gàna -encara que sí la ciutat berber d'Awdagost, el 1055- i les jihad militars han estat absents a les relacions entre musulmans del nord i africans, islamitzats o no. Ben aviat, grups ibadí de la berber Tahert, sufrí de la també berber Sijilmassa i àrabs de Kairwan travessaren el desert saharià vers els centres político-mercantils de la gran sabana sudanesa: Takrur, Sila, Kumbi (capital de Gàna), Gao, Kukya foren les terminals africanes que tenien els seus ports caravaners a Awdagost, Walata, Arawan, Tombuctú o Tadmekka, tots ells a la vorera sud del desert, el Sahel. Els àrabo-berbers a les rutes transsaharianes i els iranians i sudaràbics a les rutes monsòniques actuaren com mercaders i missioners però no com força militar: les cultures sudaneses i swahili integraren l'Islam als seus propis esquemes socials.

El Sudan històric veié la proliferació de ciutats i estats que, progressivament, s'islamitzarien en els seus grups dirigents sense imposar la sharia a una població majoritàriament lligada a les religions ancestrals i als equilibris socials que fonamentaven les jerarquies monàrquiques, divines però mai absolutes. Com en el cas faraònic o kushita, mils anys abans, els reis maninka, els ioruba o els karanga -d'un estrem a l'altre del continent- eren els catalitzadors de totes les forces socials i còsmiques: vitals per a les seves societats, perillosos en el seu aspecte roig i violent, protectors en el seu cantó negre i germinal, eren divinitats amb clars límits polítics i que podien ser sacrificats per vellesa o infracció als pactes socials. Els monarques de Malí o Kanem, sincerament islamitzats al segle XIV, seguien essent percebuts com a divinitats i qualsevol rebuig del seu propi caràcter hauria produït crisi per pèrdua d'adhesió popular. L'imperi sonrai de Gao, enderrocat el 1591 pels hispano-marroquins de Mulei Ahmed al Mansur, fou fàcil víctima dels atacs amb fuselleria perquè el despotisme de la dinastia dels Askya, justificat en nom de l'Islam provocà revoltes i distanciament polític del gruix de les poblacions afectades, com han analitzat Hunwick i Kaba.

Diferent trajectòria tingueren les petites ciutats-estat swahili, on el poder polític fou resultat de la fusió de les aristocràcies locals i dels grups mercantils iranians o sudaràbics. Mogadiscio, Brava, Malindi, Mombassa, Zanzíbar o Kilwa tenien població pagana, però les lleis s'emmarcaven dins la sharia corànica i els consells de notables locals eren profundament i activament musulmans. Nogensmenys, aquestes ciutats portuàries, tenien establerts pactes amb els poders continentals animistes, que els proporcionaven guerrers en cas de conflicte, productes agropecuaris i donaven dret de pas per a les caravanes dels mercaders vers l'interior. Als segles XIII i XIV, tota la costa oriental -zanj pagans i swahili islamitzats- vivia activament el comerç indic, exportant ferro, pells, or i rebent teixits indis i porcellanes xineses. Terres endins, des del llac Victòria (Engaruka) fins el Transvaal (Mapungubwe), les societats de l'Africa oriental participaven en els bescanvis estacionals monsònics, limitats, luxosos, però sumament importants per al prestigi dels grups dirigents i per al sistema redistributiu monàrquic.

Ferro i or, gairebé pertot, jugaren en aquells segles papers molt diversos. Mentre el ferro permetè forts increments demogràfics i, sovint, afavorí l'aparició de societats més fortament estratificades, com en el cas de Gana o en el del regne del Great Zimbabwe, l'or possibilità intercanvis més oberts i més difícils de monopolitzar per un poder militar, vist que les seves condicions d'obtenció són disperses per grans zones poc controlables. Quan un poder estatal, basat en el ferro, exercia el monopoli de l'or era sempre a canvi de compensacions notables a les poblacions extractores, com fou en els casos del Malí, de Zimbabwe i, ja vers el segle XVII, la Federació reial Ashanti. Element de prestigi, l'or esdevingué en fase clàssica producte d'exportació vers els països d'Islam, en caravanes transsaharianes de 10 i 20.000 camells o pels vaixells de l'Indic occidental: l'or del Sudan occidental i el que sortia pel port moçambicà de Sofala eren célebres al món musulmà i el mateix Malí fou incorporat a la millor cartografia catalana del segle XIV com exponent de riquesa àuria. Els sistemes polítics negroafricans es construïen amb ferro, però irradiaven amb or.

Un tret característic dels poders africans -estatals o clànics- era el control de totes les relacions amb l'exterior, fossin econòmiques, ideològiques o militars. Això exercia un filtre respecte a les sol.licitacions de l'Islam, que podia ser incorporat sense produir variacions súbites en els hàbits i formes d'organització, tot i que al cap de segles de contacte els canvis es feien sensibles a tots els estrats socials. Però mentre els sistemes de tipus parental -anomenats per comoditat clànics- efectuaven un control rigorós en tots els àmbits de la quotidianitat, els estats dits clàssics (i impròpiament precolonials) es reservaven estrictament el control dels bescanvis amb les societats circumdants o llunyanes sense interferir en l'ordre local de les poblacions subordinades: a nivells de poblat o de regions sotmeses, la justícia, la religió i l'economia solien funcionar de forma autònoma i amb feble o nul.la tributació a l'estat. Aquest fet -sorprenent en una òptica occidental d'acumulació- possibilitava la longevitat dels poders d'estat, que basaven la seva força en lleugeres puncions sobre els excedents produïts i, sobretot, en el control del comerç i les accions de guerra més enllà dels propis territoris.

Per les raons esmentades, l'estat clàssic, sovint encapçalat per la figura del rei-déu, posseïa segles de permanència i considerable legitimitat entre les poblacions d'origen o vençudes en el seu moviment expansiu. El creixement no es referia tant a terres ocupades com al domini de nous grups, incorporats a la monarquia i que augmentaven els recursos estatals amb ramats o gra, a més d'oferir nous contingents de tropes que -com en el cas del Monomotapa a Zambèzia als segles XVI i XVII- solien conrear camps i ramats durant les pluges i operar militarment en estació seca. El món clàssic africà no era el del bon salvatge ni d'un pacifisme bucòlic, però estava ben estructurat i en vigorós creixement demogràfic, organitzatiu i tecnològic. La presència de l'Islam podia donar societats tan peculiars com les sudaneses i swahili, sempre pregonament independents i originals. Fora de la frontera musulmana, continent endins, el classicisme vitalitzava cultures tan allunyades com la ioruba, la kongo o la dels regnes luba-lunda, dinàmiques i de complexa elaboració socio-política.

L'etapa negrera (c.1444-1900)

Als primers temps, la frontera europea a les costes de l'Africa negra no va suposar un gran enrenou. A mitjans del segle XV, els portuguesos vorejaven els litorals atlàntics i, veient la impossibilitat d'obtenir militarment or i esclaus, optaren per la negociació amb els poders locals: començava aixi la "tracta" o comerç pactat amb bescanvi de mercaderies. Les rutes caravaneres van mantenir-se i, en el cas dels trajectes vers el Nil, àdhuc varen augmentar la seva intensitat. El mite de l'or del Malí i de la riquesa de la interior Tombuctú continuà estimulant les imaginacions luses o italianes. Però per primer cop, les costes de la vessant atlàntica, perifèriques respecte als grans moviments comercials africans, esdevingueren protagonistes d'un actiu intercanvi i no simples zones terminals dels circuits transsaharians.

Una part de l'or sudanès i guineà començà a evacuar-se per mar cap a Europa: les factories portugueses d'Arguim (Mauritània), Cantor (Gàmbia) i Mina (actual Ghana) abastien d'or les naus lusitanes, i el vori, el pebre malagueta o l'esclau eren només mercaderies de complement. Els pobles de l'interior poques vegades van ser conscients -abans del segle XVII- de les transformacions que s'operaven a les regions costaneres, en part perquè les velles rutes es mantenien a despit de la pèrdua de dinamisme del nord musulmà, però en part també perquè la demanda americana d'esclaus només seria forta després del 1555 amb la colonització efectiva del litoral brasiler. Fins i tot, passat ja el 1600, immenses àrees continentals romangueren fora de l'abast predador dels poders negrers, perquè fins aleshores havien estat les pròpies societats costaneres les que entregaven com a esclaus un sector dels seus membres: inicialment els delinqüents i els presoners en combat, després els dissidents interns i finalment arribant a crear complexes casuístiques legals que permetien l'esclavització per infraccions absurdes. A 25 o 30 kms del mar -des de Senegàmbia fins Camerun- s'anà formant un desert humà, perquè les poblacions amenaçades per l'acció dels exèrcits de la costa s'allunyaren a més de 100 kms, produint aixi noves convulsions en xocar amb els habitants d'aquelles contrades.

Amb l'entrada a Europa de l'or i plata americans a mitjans del segle XVI, va reduir-se la importància que durant cent anys havia tingut l'or de l'oest africà, just en el moment que la demanda d'esclaus per les plantacions americanes es feia forta, superant de lluny la importació d'esclaus kongo i ambundu que fins aleshores feien els plantadors portuguesos de l'illa de São Tomé: mentre les revoltes dels esclaus paralitzaven progressivament la petita illa equatorial, Brasil, les Antilles i l'Amèrica central multiplicaven les importacions de "peces" de Guinea. La imprudència dels poders africans costaners i el seu interès en guanyar prestigi a qualsevol cost, implicant de força o de grat les seves societats en el mecanisme negrer, tindria conseqüències demolidores en la demografia i en el tarannà cultural dels pobles del continent.

Amb excepcions com Luanda, els europeus es limitaven a ocupar factories amb permís dels autòctons i a negociar els carregaments d'esclaus: només en un tram de 200 kms de costa (a l'actual Ghana) hi havia més de 70 factories de totes les nacions europees imaginables, des dels danesos i alemanys fins els francesos i holandesos. La topografia occidental d'Africa duia noms significatius: costa de vori, costa de la malagueta (pebre africà), costa d'or, costa dels esclaus, cap de bona esperança (de riqueses asiàtiques), riu del coure, terra de la bona gent (perquè disposaven de mercaderies). Només a les costes indiques, llunyanes i connectades històricament amb els pobles d'Asia, els europeus van renunciar a l'obtenció significativa d'esclaus fins el segle XVIII (plantacions a La Reunió i Maurici), centrant-se en l'or del sudest continental i el ferro i vori de tot el Bilad es Zanj, que bescanviaven contra teixits i espicies a l'India i Indonèsia. Però fora de l'esmentada Luanda i de la regió aurífera de Zambèzia, la colonització occidental seria nul.la fins ben avançat el darrer segle: massa costosa de conquerir, d'Africa es volia or i esclaus.

Algunes societats -poques, és cert- van ensorrar-se en només cent anys de frontera amb Occident, un contacte molt diferent del musulmà fins aleshores: el regne de Kongo, on els seus governants van cristianitzar-se, va desintegrar-se en un procés accelerat on cada potentat venia bona part dels seus dependents; l'imperi karanga del Mwene Mutapa, a Zambèzia, es despoblà després de pactar amb els portuguesos protecció militar a canvi de drets ilimitats d'extracció d'or sotmetent els habitants al treball forçat; les ciutats mercantils swahili foren saquejades per Portugal i algunes com Kilwa desaparegueren mentre les altres passaren a un comerç menor i sovint clandestí. Gairebé sempre, les crisis totals foren conseqüència d'haver establert un contacte total i obert amb els europeus, tret del cas swahili, a qui els hi fou imposat a canonades i que no disposaven de la força militar dels poders continentals.

Malgrat tot, la gran majoria de pobles africans no desaparegueren ni es varen trencar organitzativament, però les seves demografies van caure o estancar-se, els seus sistemes polítics van primar com mai abans el potencial guerrer i la vida humana es desvaloritzà en la mateixa mesura en què la guerra esdevenia quotidiana i els individus només objectes capturables i exportables. Això afectà tots els aspectes de la vida diària, des de la preponderància als panteons religiosos de divinitats destructores com Shango o Hevioso fins la degradació de tècniques artístiques en ferro o bronze. La preeminència dels joves, per les seves millors possibilitats guerreres, desplaçà sovint les gerontocràcies i ensorrà moltes monarquies divines anteriors, de les que amb prou feines conservaren les formes protocolàries: els estats wolof i el de Gaabu a Senegàmbia, els regnes bàmbara del Níger mitjà, els àkan de la Federació ashanti, els aja-fon d'Abomey, els principats negrers del delta nigerià, els jaga de Kasanje, foren alguns dels nous i temibles sistemes militaritzats que tan impresionaren els interlocutors occidentals.

Les xifres del periode de crispació que per a l'Africa fou la tracta esclavista varien d'un mínim donat per Curtin (9 a 11 milions de desembarcats a Amèrica), un intermig donat per Du Bois i més tard Fage (entre els 15 i els 30) i uns màxims senyalats per Martin, Rinchon o Diop-Maes (situen les pèrdues interiors africanes entre els 150 i els 250 milions). Però allò que realment cal recordar és quin significat tingué per a les cultures africanes aquells quatre-cents anys de predació i crispació cultural continuades: empobriment econòmic amb camps abandonats, enduriment de les relacions socials, marginació femenina davant el guerrer, regressió tecnològica, exasperació religiosa i despoblament agut a moltes regions. Potser convingui esmentar que entre el 1550 i 1900, segons els demògrafs Reinhard i Armengaud, totes les regions del món van multiplicar per quatre els seus efectius humans, inclosa l'Amèrica on el genocidi d'amerindis havia produït inicialment un veritable daltabaix: a l'Africa negra del segle XVI se li calculaven (i és xifra exageradament curta) 95 milions d'habitants... el primer cens colonial, l'any 1900, donà 90 milions.

Els temps moderns (1900-1995)

El passat segle fou una veritable cruïlla de camins per a les societats subsaharianes, però l'atac colonial a les dues dècades finals altera tots els processos en curs, sense excepció. Tres dates marquen, des de l'exterior, la història negroafricana i arabo-berber: el 1807 i la prohibició britànica de continuar amb la tracta d'esclaus, el 1848 i la incorporació de la França republicana a la repressió del tràfec negrer atlàntic, i el 1884-5 amb el repartiment de tot el continent entre 14 estats europeus a la conferència de Berlín. Però en termes interns, molts pobles estaven trencant amb la dinàmica esclavista en nom de l'Islam o del comerç que més tard els europeus batejarien com a "lícit". La fi de la tracta europea d'esclaus accelerà la reorientació africana, provocant en ocasions una reutilització del stock de captius a plantacions de palma o cacao (casos d'Abomey i Ashanti) o bé un increment tributari a poblacions agropecuàries esgotades per segles d'incertesa i que desembocà a molts indrets en veritables revolucions socials. Així, aparegueren pertot nous sistemes polítics que no es basaven en la predació humana, com en etapes anteriors.

Poders preeminents a les seves regions, com Abissínia a la Banya d'Africa o l'Imerina a Madagascar encetaren una activa diplomàcia envers Europa, establint bescanvis econòmics però també ideològics. Altres poders, com els esmentats d'Ashanti i Abomey, s'activaren a transformar la maquinària esclavista en una economia d'exportació vers les indústries occidentals, preservant rigorosament el monopoli exercit per la monarquia africana. Aparegueren nous estats i confederacions clàniques d'alta efectivitat mercantil i militar com els teke del Congo mitjà (Zaire) o els tshokwe a la regió del Kwanza (Angola), amb formes revolucionàries en l'organització social i en la remodelació modernitzant de l'imaginari africà. Bloquejats per la colònia anglesa del Cap i la progressió boer vers el nord, els pobles nguni i sotho-tswana entraren en un agut conflicte bèl.lic en què s'imposà la maquinària armada zulú de Txaka, generant simultàniament una diàspora militaritzada vers tota l'Africa austral i oriental: swazi, sotho, kololo, ndebele, tswana varen dispersar-se de resultes del fenomen zulú conegut com **mfeqane** o esclafament. En altres societats, com les de la sabana sudanesa, els poders formalment musulmans foren vigorosament contestats i enderrocats per moviments reformadors que s'alçaven en nom de la justícia islàmica, en veritables jihad militars contra governs considerats corruptes, tiànics i mal musulmans: El Haj Omar entre els cursos del Senegal i el Niger, Sheiku Ahmadu al Macina (Mali), Dan Fodio als països haussa (Nigèria) i a les muntanyes d'Adamawa (Camerun), El Mahdi a les regions del Sudan nilòtic castigades per la tracta esclavista dels egipcis. Tota l'Africa estava en procés de mutació.

Fou aleshores quan les tendències expansives de l'imperialisme de finals de segle, segons l'anàlisi ja clàssica de Lenin, i la histèria nacionalista als principals estats europeus desencadenà la cursa a la conquesta i ocupació del continent, com han establert els treballs últims de Robinson i Gallagher. La instal.lació de cada colònia combinà pretesos drets històrics de comerç a certs trams de costa amb la capacitat militar de retallar un bon troç de terres interiors: Espanya, Itàlia o Portugal cediren bona part dels territoris que cobejaven davant la major força internacional d'alemanys i, sobretot, francesos i britànics, que en ordre ascendent s'adjudicaren les millors regions en termes econòmics. La jerarquia imperialista fou rigorosament respectada al nou mapa.

Encara que es pot parlar de sistemes d'administració de tipus centralitzat o jacobí -el cas francès seria l'exemple paradigmàtic- i de governs autòctons sota control metropolità -l'Indirect Rule de britànics i, abans, alemanys- l'objectiu econòmic fou el mateix pertot i el recurs a la violència i el treball forçat era encara generalitzat poc abans de la 2a guerra mundial. Les forces militars que havien fet la conquesta del continent en uns vint anys (1880-1900) estaven formades massivament per autòctons enrolats de grat o de força als exèrcits dits eufemísticament europeus: les tropes "franceses" que ocuparen Madagascar eren wolof i bambara, les alemanyes a Camerun eren duala i les britàniques a Sudàfrica eren principalment indies. Aquest fenomen es repetiria en les dues guerres mundials, dins i fora del continent, parlant-se de victòria anglo-sudafricana i desfeta italiana a Etiòpia silenciant que les tropes eren gairebé totes africanes a un i altre costat. Foren precisament aquests exèrcits un dels sectors que entrarien en dissidència oberta amb el sistema colonial que ells havien de defensar, convergint així amb els occidentalitzats que eren indispensables per al funcionament de l'estat colonial i que també es veien discriminats a tots nivells.

Tanmateix, la veritable fronda anticolonial fou aquella que no s'expressava en paràmetres organitzatius europeus: el rebuig pagès a la tributació, als conreus industrials, als treballs forçats en favor del govern o de les companyies concessionàries, la dissidència de minaires i treballadors als ports i línies fèrries, on les morts es produien per milers i les ruptures familiars resultaven insuportables. Els mateixos mercaders autòctons, els agrupaments religiosos animistes o musulmans, tots ells eren centres actius de dissidència, amb estratègies pròpies que topaven amb el projecte colonial. Quan els teòrics de la negritud i del panafricanisme -partidaris del respecte cultural als africans i de la independència dels colonitzats- alçaren obertament les seves veus (en acadèmiques llengües europees) contra la condició del colonitzat, varen obtenir una àmplia i ràpida adhesió dels sectors populars, perquè aquests veient en els occidentalitzats opositors els seus millors i més eficients portaveus. Per això, el carisma dels radicals Nkrumah, Sekou Touré, Modibo Keita però també dels moderats Kenyatta, Senghor o Nyerere fou una dada clau en l'aglutinament de forces contra una colonització greument qüestionada per la darrera guerra mundial. Més tard, passada l'eufòria col.lectiva, vindrien els problemes d'una problemàtica modernitat per a l'Africa independent, però entorn al 1960 el món africà -com diria després Dumont- encara no havia encetat el seu camí modern amb massa desavantatge.

Ferran Iniesta

ÀFRICA SOTA LA DOMINACIÓ BLANCA

Alfred Bosch

Historiador, Periodiste.
President del Centre d'Estudis Africans.

ÀFRICA SOTA LA DOMINACIÓ BLANCA

Alfred BOSCH (Doctor en Història, ex-Professor a la UAB i President del Centre d'Estudis Africans de Barcelona)

1. El perquè del colonialisme -

La partició d'Àfrica, a finals del segle divuit, ha despertat un seguit d'interpretacions que sovint s'amoïnen més per la càrrega moral del fenomen que no pas per la seva comprensió. Sigui per un feixuc complex de culpa occidental, sigui per l'ànsia justificadora de la dominació, l'obsessió per l'herència negativa o positiva del procés colonial ha hipotecat l'assumpció d'una realitat que, per bé o per mal, constitueix un capítol crucial en el passat de les societats africanes.

Més enllà de judicis de valor, ens trobem davant d'un fet innegable, potser el més elemental: el considerable impacte històric de la fase colonial. El mapa africà de 1870 s'assembla ben poc al de trenta anys després. El període de 1884-1898, en concret, representa una frontissa crítica en la transformació de les fronteres i els sistemes de poder africans. Les societats autòctones, tard o d'hora, pateixen els canvis de tipus polític, econòmic o social desencadenats per l'amo blanc. L'Àfrica d'avui seria inexplicable i incomprensible sense tenir en compte el llegat de la dominació europea, que cobreixx prop d'un segle i que deixa una marca inesborrable en els pobles del continent.

Des del primer moment, el que més intriga els analistes del fenomen colonial és la rapidesa del repartiment. Ja des de principis del nostre segle, diverses escoles de pensament intenten treure l'entrellat del *scramble*, la cursa o corredissa històrica, que empeny les principals potències europees a distribuir-se el pastís colonial de forma precipitada. Els contactes entre europeus i africans s'havien anat produint des de l'albada dels temps, i s'havien intensificat força a partir del segle XV i de les primeres expedicions portugueses a les costes subsaharianes. L'Àfrica negra era molt més pròxima i resultava més accessible als europeus que no pas, per exemple, l'Orient llunyà o les Amèriques. ¿A què es deu, per tant, aquest sobtat interès en annexionar territoris que fins aleshores havien estat deixats de banda en l'empresa expansionista?

Una primera tesi, probablement la més estesa entre els crítics del colonialisme, posa l'accent en el comerç i en les expectatives de guany material que l'Àfrica negra desperta, a finals del dinou, als mercats europeus. L'argument materialista ja va ser esgrimit pels teòrics del liberalisme i del marxisme abans del *scramble*. Adam Smith i Karl Marx ja el van utilitzar a l'hora d'explicar el fenomen imperial a Amèrica i

Àsia. Rera la partició, tant Hobson des d'un punt de vista conservador com Lenin, des d'una òptica marxista, van percebre l'imperialisme com un estadi ulterior del desenvolupament capitalista.

Lenin, en concret, va sostenir que les tendències monopolistes del capital industrial i financer portaven irremissiblement a obrir nous mercats per al consum i per a la inversió d'excedents: això va provocar una competència aferrissada per a l'ocupació de l'Àfrica negra, última frontera del capitalisme. Altres autors han seguit explotant el filó obert pels teòrics marxistes, en èpoques més recents, i han estirat la crítica fins als nostres dies, assumint que l'herència colonial manté una relació d'intercanvi desigual entre nord i sud.

En el marc del *big bang* capitalista del segle dinou, i del desplegament de la revolució industrial a Europa, és obvi que aquesta explicació ofereix una clau molt valuosa per a entendre el procés. A partir de cert moment, a més, el progrés tecnològic de les societats occidentals va permetre que la penetració de capitals anés acompanyada d'ametralladores i de quinina -dues innovacions que van facilitar enormement la tasca *pacificadora* dels invasors. Els grans instigadors de l'aventura colonial van esforçar-se en transmetre una imatge altament prometedora dels tresors materials que s'amagaven al continent fosc. Cecil Rhodes, magnat miner i aventurer que va apostar per la penetració britànica des de l'Àfrica del sud, va confessar que per a ell, la fórmula colonial equivalia a filantropia més el cinc per cent -de dividends, s'entén.

Henry Morton Stanley, havent trobat el missioner Livingstone a la riba del llac Tanganika, va tornar a Anglaterra per vendre la seva quimera imperialista. Davant una assemblea d'industrials i empresaris fabrils, va sentenciar: "Hi ha quaranta milions de negres en pèl passejant-se per allà baix, i tot el que fan és esperar que els filadors de Manchester es decideixin a vestir-los". Val a dir que els magnats de Lancashire no van compartir l'entusiasme de Stanley, o com a mínim van declinar traduir-lo en lliures esterlines. L'inefable explorador va haver de passar el canal de la Mànega per vendre els seus serveis a un altre somnia-truites il.lustre, el rei Leopold II de Bèlgica.

El mòbil material no explica perquè l'ocupació efectiva del terreny es va produir a les acaballes del dinou, i no abans o després. Altres mercats del planeta havien estat desflorats i sotmesos pels europeus des del segle XV. La saturació de capital financer que anunciava Lenin no es va produir fins ben entrat el nostre segle. Les companyies de carta, que les metròpolis van comissionar per a l'explotació i *valorització* d'àmplies llenques de territori, van fracassar estrepitosament i van haver de ser absorbides per l'erari públic -pràcticament totes- abans del tombant de segle. El qual no vol dir, naturalment, que la rapinya d'Àfrica no aportés beneficis a les empreses europees, si més no en una segona fase.

La iniciativa privada no va voler -o no va poder- assumir els enormes costos de l'ocupació colonial. Calia disposar d'exèrcits regulars, ben armats i equipats, per a vèncer la forta resistència dels pobles agredits. I només els estats més rics del món tenien semblant capacitat letal. El qual ens fa sospitar que, si bé l'impuls de base del colonialisme podia revestir un fort component lucratiu, l'activador del repartiment polític probablement va comptar amb altres factors de pes.

Una segona interpretació va donar més importància a la creu que al comerç. Missioners, abolicionistes i filàntrops en general van mantenir que la funció dels europeus a l'Àfrica era essencialment de tutela. Aquesta escola feia un salt qualitatiu, sens dubte remarcable, en deixar de considerar els negres com a mercaderies i començar a considerar-los menors d'edat. Tal com va escriure James McQueen el 1821, en una expressió que va fer fortuna, l'home blanc havia de suportar una *càrrega* a Àfrica: una missió moral que consistia, bàsicament, en alliberar els africans d'ells mateixos.

No cal ser gaire sagaç per detectar les ínfules de superioritat cultural i racial que tal discurs arrossegava. L'eradicació de l'esclavatge, l'antropofàgia, el paganisme i la poligàmia només podia acomplir-se sota l'ègida de la civilització occidental, posseïdora d'una il.luminació ètica que oblidava la pròpia contribució europea a l'extensió d'algunes d'aquestes *xacres*. Tanmateix, aquest fou el missatge oficial que prevalgué en el moment de l'ocupació, i el que definí una ideologia colonial vestida de sotana i marcada pel paternalisme.

Les missions, com el seu propi nom indica, partien de la premissa que l'aventura colonial arrencava del sentit del deure d'uns pobles culturalment superiors. En aquest punt, l'església es convertia en punta de llança de la implantació blanca a Àfrica i convergia, de forma un tant insòlita, amb aspectes del social-darwinisme. El govern dels més aptes implicava, a Àfrica, el patronatge europeu i l'extensió dels costums europeus entre les societats indígenes.

El determinisme cultural mai no ha tingut un pes extraordinari, si més no entre els acadèmics més solvents que han estudiat el colonialisme. L'èxit de l'evangelització i dels sistemes d'aculturització occidentals s'ha revelat, a tot estirar, com una victòria a mitges. Així ho evidencien la proliferació de cultes sincrètics i la crisi de l'estat-nació en l'Àfrica actual. Els mateixos africans s'han encarregat de demostrar la patètica impropietat d'uns models importats que, suposadament, havien de portar-los del primitivisme al cim de la sofisticació. Amb el temps, l'argument filantròpic ha passat de moda i ha deixat al descobert mòbils més interessats. Tal com diu el popular adagi africà, "Ells tenien la Bíblia i nosaltres la terra. Vam tancar els ulls, i quan els vam tornar a obrir ells tenien la terra i nosaltres la Bíblia".

En èpoques més recents, el tronat determinisme de la vella escola ha estat substituit per un altre de fons expressament maliciós. Les tesis de Schumpeter, que neixen com una reacció a les explicacions de tarannà materialista, abonen el pressupòsit de la superioritat europea. En aquest cas, però, s'entén que és un instint negatiu -i no caritatiu- el que mou la conquesta d'Àfrica. De la mateixa manera que les relacions personals sovint es regeixen per la força del tànatos, les relacions entre pobles se sotmeten a sentiments atàvics, que condueixen inevitablement a la dominació dels febles per part dels forts. Segons Schumpeter i els seus deixebles, doncs, l'impuls primordial de la partició colonial era l'eròtica del sotmetiment, fins i tot amb criteris anti-econòmics.

La força de la creu i la psique col.lectiva segueixen sense il.lustrar-nos amb claredat el com i el quan de la irrupció colonial. Tot i que ens ajuden a comprendre la mentalitat del colonitzador, hem de retornar al terreny de la política clàssica per completar el quadre històric. És la bandera, amb el rerefons diplomàtic i xenòfob de l'Europa decimonònica, la que desencadena la cursa del repartiment. Diversos autors han aportat una mica de llum, en els darrers anys, als jocs de palau que donen el tret de sortida a la història annexionista.

Hinsley, Packenham, Fieldhouse i d'altres han anat actualitzant la recerca sobre el joc de cancelleries que condueix a la conferència de Berlín de 1884-85 -en la qual s'estableixen les normes del repartiment. Segons aquesta escola, els estadistes europeus del darrer terç de segle es veuen obligats a respondre a les respectives opinions públiques. A remolc d'una premsa bel.ligerant, o d'unes democràcies naixents i immadures que cedeixen fàcilment al populisme i a la demagògia, la qüestió colonial esdevé el lema principal del nacionalisme agressiu.

El delicat sistema d'equilibri de poders dissenyat per Bismarck a l'Europa dels imperis, a més, troba en l'Àfrica verge el millor camp de proves. Abans que dirimir els greuges nacionals en sòl europeu, amb contenciosos tan explosius com Alsàcia-Lorrena, Trieste, els Balcans o els Sudets, l'èpica colonial ofereix una vàlvula de descompressió ideal. Una vàlvula que, com es comprovarà més endavant, desactiva la temptació d'embrancar-se en una guerra a gran escala. La satisfacció de l'orgull patri, per tant, es mesura d'acord amb la participació en el pastís africà. Només calen petits incidents aïllats, com els que es produeixen al llarg dels anys vuitanta, per a posar en marxa la cursa africana. Les potències europees, fins i tot a contracor, es veuran obligades a assegurar-se el seu lloc sota el sol colonial.

Les tres escoles esmentades han estat contestades o complementades, en els últims anys, per les tesis d'uns analistes que les consideren excessivament eurocèntriques. A partir de les primeres propostes d'Oliver i Fage, a finals dels anys seixanta, un seguit

d'autors ha girat la mirada cap a l'Àfrica de finals del dinou per explicar o arrodonir el tarannà del *scramble*. Hopkins, Davidson, Coquery-Vidrovitch, Ki-Zerbo o els col.laboradors de la *Història General d'Àfrica* de la UNESCO han posat l'accent en els processos autòctons, bastint una variant prou atractiva de la tesi materialista.

L'abolició de la tracta negrera i de l'esclavatge, segons els esmentats autors, genera un conjunt de canvis interns que faciliten i precipiten l'annexió colonial. Donat que la majoria de regnes africans costaners derivaven la seva riquesa del tràfic d'esclaus, la seva sobirania es fonamentava en gran mesura en el seu rol mitjancer. Quan decau o s'interromp tan lucrativa activitat, els ashante, els swahili, els kongo i altres s'esforcen per conservar les cadenes de mediació en productes de menor interès, com l'oli de palma, el cacau o l'ivori. Però el marge de beneficis és menor, i els europeus comencen a intervenir per retallar els costos d'unes cadenes comercials massa carregoses, implantant així, de passada, patrons d'intercanvi en termes favorables -és a dir, desfavorables per als africans.

La interferència europea, lògicament, desperta resistència, el qual arrossega les potències occidentals, amb tot el pes de l'estat, a defensar els interessos dels seus súbdits o aliats locals. Això desperta encara més oposició, atiant un cicle viciós que només pot acabar amb la fagocitació total d'Àfrica. Si hi sumem la superioritat tecnològica dels europeus, així com la feblesa creixent dels africans -afectats per la sagnia humana de l'esclavatge i per la sagnia comercial posterior-, obtindrem un escenari que encaixa, cronològicament, amb el brot annexionista de finals del segle XIX.

Una visió completa del fenomen colonial ens obliga, segurament, a tenir en compte elements aportats per les quatre grans escoles en qüestió. El teló de fons econòmic resulta essencial, però no hi ha dubte que els arguments psicològics, els factors político-diplomàtics d'arrel europea i l'obligat estudi dels condicionants locals, poden enriquir la nostra visió del domini blanc en la història d'Àfrica.

2. La partició -

En una anàlisi immediatista, és obvi que el trossejament d'Àfrica entre les potències europees va ser el resultat d'un fenomen diplomàtic o fins i tot cartogràfic. La delimitació de fronteres, l'assignació de territoris i d'esferes d'influència, es duu a terme a partir d'acords o de conflictes entre cancelleries occidentals. Per molt que l'impuls de base arrenqués de consideracions o expectatives materials, que comptés amb ingredients anti-econòmics, o que reaccionés a processos endògens africans, el mapa és alterat sobre les taules dels despatxos d'estadistes que coneixien ben poc la realitat i les possibilitats del continent veí.

Els detonants de la cursa colonial són conflictes d'interessos europeus que es concreten a principis dels vuitanta. L'annexió unilateral britànica d'Egipte, el 1882, és vista amb gran recel per París, ja que el canal de Suez, punt estratègic en la ruta a les Índies orientals, havia estat construit per Ferdinand de Lesseps, un enginyer francès, amb capital conjunt franco-britànic. Les maniobres del rei Leopold II de Bèlgica per a assegurar-se el domini de la conca del riu Congo, executades sobre el terreny per Stanley, desperten reticències entre la resta de governs europeus, suggerint la necessitat imperiosa de convocar una cimera sobre afers colonials.

Serà finalment el canceller alemany, Otto von Bismarck, qui intenti orquestrar una solució concertada. El 1884 organitza la Conferència de Berlín, en la qual ell mateix hi ocuparà un paper central, i on hi prendran part totes les grans potències europees més els Estats Units. Bismarck concep la seva gran fira colonial com un instrument dissuasor de conflictes globals, al servei de l'equilibri de poders a la vella Europa, i on el Reich alemany s'erigeix en darrera instància en jutge i part del repartiment. Els greuges francesos contra l'expansió britànica són recollits i compensats; al mateix temps, la presència de Portugal i de Bèlgica a la banda equatorial és mantinguda per a frenar les apetències dels actors principals; i de passada, Alemanya obté el reconeixement en les seves aspiracions colonials.

Tot i així, la Conferència no tanca el nou mapa africà. Més aviat estableix àrees d'influència, i consagra les normes de la partició. S'acorda que, per a reivindicar territoris, caldrà demostrar l'ocupació efectiva de caps de pont sobre el terreny, acompanyada si és possible de tractats o contractes amb els regnes autòctons. Amb aquests paràmetres, es desferma el *scramble* , que alguns observadors veuran com una borsa de títols colonials o, com ho descriurà el rotatiu *The Times*, una apressada "Subhasta d'Àfrica". Res no il.lustra millor aquesta mentalitat de *broker* que els comentaris del primer ministre anglès, Lord Salisbury, sobre els valors negociats per França a la llotja de canvi africana: "França s'ha emportat molta cosa, però principalment sorra del desert".

En diverses ocasions, l'assignació definitiva de territori dependrà de circumstàncies un tant aleatòries. L'ocupació alemanya del Camerún, per exemple, serà conseqüència directa de la ràpida negociació d'uns acords entre l'explorador Nachtingal i els caps locals, en molts casos recorrent a mètodes fraudulents. Quan els anglesos hi arribin, cinc dies més tard, es trobaran amb els fets consumats i desviaran la seva atenció a la penetració del baix Níger.

A grans trets, les metròpolis es marquen unes línies d'expansió territorial que pretenen conferir certa idea d'ordre al campi-qui-pugui colonial. Si els alemanys aspiren a constituir una *Mitteleuropa* que

uneixi les possessions de l'Índic i l'Atlàntic, els francesos s'encaparren a fondre els seus enclaus en una enorme llenca transversal al llarg del Sahara. Els anglesos, en bona part a instàncies de Cecil Rhodes, malden per assegurar-se la ruta del Cap al Caire, adjudicant-se la columna vertebral del continent i formant un empori comercial que evaquï els suposats tresors ocults del cor inexplorat del continent.

Aquesta política d'eixos, en la fase final, provoca més d'una confrontació entre invasors. L'incident més conegut és el de Fashoda, l'any 1898, quan un destacament de la legió estrangera coincideix amb els regiments de Sa Majestat Imperial al sud del Sudan. La situació, potencialment explosiva, és desactivada pels comandants respectius -el coronel Marchand i el general Kitchener-, que pacten un acord de cavallers i eviten un conflicte armat de conseqüències imprevisibles en sòl europeu. El Regne Unit acaba obtenint el Sudan, en un condomini anglo-egipci que garantirà el control anglès sobre tot el curs del Nil, i França és reconeguda com a tutora principal del Marroc.

La intervenció francesa al Marroc desperta una reacció patriotera dels alemanys, que al seu torn provoquen incidents internacionals a Agadir i Casablanca. Finalment, el contenciós és resolt a la conferència d'Algesires, que reconeix un protectorat francès en la major part del Marroc, tot reservant el Rif als espanyols i imposant la tutela internacional al port de Tànger. Amb aquest pacte, signat el 1912, pràcticament queda enllestida la partició i les cancelleries occidentals desvien les seves preocupacions cap a altres temes més candents.

Els incidents del Sudan i del Marroc demostren, entre altres coses, l'encert de Bismarck en dissenyar les línies mestres de la partició. Els objectius principals de la Conferència de Berlín són acomplerts, ja que el repartiment no provoca enfrontaments seriosos inter-europeus, i fins i tot contribueix a distendir o a ajornar les tensions entre estats. De fet, quan esclati la primera guerra mundial, el desencadenant serà la complexa situació dels Balcans, i no la passejada en massa de tropes europees pel continent africà. El sistema bismarckià, a més, evitarà el lamentable espectacle de traslladar escabetxines entre blancs a sòl africà, una mena de circ que hagués resultat poc edificant per als indígenes.

3. La resistència africana -

Una altra cosa, sens dubte, serà el preu pagat pels propis africans en el procés de *pacificació* colonial. No cal dir que l'èxit dels uns suposarà la desgràcia dels altres. En contra del que s'intenta esbossar en la literatura oficialista, la *Pax Colonial* no serà ni immediata ni fàcil. De 1880 fins a 1910, esclaten un seguit de guerres de resistència, a

pràcticament tots els territoris colonials, de molt diversa intensitat i durada. El qual, d'altra banda, abona bona part dels arguments africanistes esmentats més amunt, en el sentit que el repartiment d'Àfrica pot ser associat a una dialèctica violent entre ocupants i ocupats.

Els enfrontaments es resolen per la via del pacte o de l'expeditivitat - sobretot a partir de l'aparició en escena de l'ametralladora Maxim. Són ben rars els contenciosos que es resolen de manera exclusivament diplomàtica, malgrat que hi ha algun cas -com el de Libèria, curiosament l'únic exemple de respecte a la sobirania africana, on la pressió nord-americana hi jugarà un paper crucial. La resta de societats africanes cauran sota el dogal de les armes blanques, tard o d'hora. Fins i tot Etiòpia, mite de la resistència armada, serà finalment vençuda l'any 1935 per la fúria venjativa del feixisme mussolinià.

Val a dir, de passada, que ni Libèria ni Etiòpia constituiran mai exemples de governació temperada. Els criollos amèrico-liberians exerciran un curiós colonialisme intern sobre els seus germans indígenes, gairebé fins als nostres dies. I l'imperi militar creat per Menelik II a Abissínia se sostindrà, en gran mesura, sobre les espatlles d'ètnies vassalles del feudalisme amhara. Els dirigents liberians, doncs, i sobretot els etíops, basaran la seva supervivència en la reproducció de pautes de dominació passades pel sedàs africà.

Vençuda i derrotada la resistència física, els pobles africans recorreran a mètodes més subtils per a perpetuar una oposició que, sovint, prepararà les lluites per l'emancipació de la segona meitat del segle XX. La protesta de tipus econòmic serà de les més efectives, ja que posarà constantment pals a les rodes de l'explotació colonial. El descontent s'expressarà, per exemple, votant amb els peus: per a evadir exaccions fiscals o treballs forçats, molts africans travessaran les fronteres colonials o es refugiaran a zones remotes i inaccessibles. Els governs i les companyies europees castigaran durament semblant insolència, malgrat les protestes de cercles filàntròpics. Al Congo de Leopold, la pràctica d'amputar les mans als treballadors insubmisos serà denunciada pels missioners, provocant un escàndol internacional qua ajudarà a rescindir el monopoli de la corona belga sobre el territori.

En general, però, la maquinària repressiva serà ocultada de mirades indiscretes, i es desplegarà amb força impunitat. La conducta dels missioners no sempre constituirà un exemple d'ètica social. És més: la jerarquia eclesiàstica congeniarà sovint amb les polítiques metropolitanes, ja que un dels canals de protesta emprats pels indígenes serà precisament el religiós. A la banda del Sahel, l'islam assumirà les funcions de contenció de l'evangelització cristiana. Les creences animistes sobreviuran, mal que disminuides i delmades pel procés d'aculturació. I l'africanització de les confessions cristianes, a

través de sectes sincrètiques -etiòpics sud-africans, kimbanguistes, harryistes, sionistes,...- esdevindrà el canal principal de protesta o d'inhibició front a la importació d'una espiritualitat forana.

L'agressió de tall cultural i social potser serà de les més ressentides pels africans, i la revolta serà en aquest camp dramàtica i dolorosa. És el cas que ens il.lustra amb eloqüència la novel.la del nigerià Chinua Achebe, *Things Fall Apart* ("Tot s'esmicola"), on el protagonista es desespera davant la dissolució del seu univers cultural: "Abandonar els déus del pare i fugir amb una colla d'efeminats que cloquejaven com gallines velles [els africans cristianitzats] era la més gran de les abominacions. ¿I si quan morís ell tots els seus fills mascles decidissin [...] abandonar els seus avantpassats? Okonkwo va sentir una esgarrifança davant una perspectiva tan horrorosa com la perspectiva de l'aniquilació".

Afegim que la resistència africana també resultarà, en alguns moments comptats, traumàtica per als europeus. La derrota més sonada d'un exèrcit colonial es produirà el 1896 a Adowa, quan la meitat dels 15.000 expedicionaris italians seran passats a fil d'espasa per les hosts etíops: el govern Crispi es veurà obligat a dimitir i el tron de Vittorio Emmanuelle es trobarà seriosament amenaçat. La desfeta dels espanyols a la batalla d'Annual pulveritzarà el sistema de la Restauració i conduirà al cop d'estat del general Primo de Rivera. La liquidació d'un regiment sencer de la infanteria britànica a Isandhlwana l'any 1879, a mans del rei zulú Cetshwayo, farà dir al primer ministre Disraeli, abans de dimitir: "...aquests zulús són gent ben curiosa: derroten als nostres generals, converteixen als nostres bisbes, i decideixen la sort d'una gran dinastia europea".

Ja haguessin volgut molts dels pobles africans influir en les decisions dels governs metropolitans, fins al punt que denunciava Disraeli. Dissortadament per a ells, les victòries militars no van suposar gaire més que un parèntesi en la seva subjecció. Els zulús van perdre el seu aparell defensiu un any després d'Isandhlwana, quan els anglesos van desplegar tota la seva maquinària bèl.lica i van derrotar Cetshwayo a Ulundi. La República del Rif va ser sotmesa en una operació conjunta franco-espanyola. Només els etíops van obligar els italians a retrocedir fins a la línia de costa eritrea, tot preservant una sobirania que sobreviuria fins a la invasió de 1935. Les commocions derivades dels *desastres* colonials van ser episòdiques, i si van tenir tant ressò va ser precisament degut al seu caràcter excepcional.

4. Esplendor colonial -

El sotmetiment dels regnes africans era pràcticament enllestit quan va esclatar la primera guerra mundial. En acabar la contesa, i reassignades les possessions alemanyes, va inaugurar-se una segona

fase de polítiques colonials. Els costos militars van poder ser rebaixats. La màxima preocupació dels europeus, afiançada l'ocupació, va passar a ser la rendibilització d'inversions. Es tractava de revaloritzar unes terres que no havien acomplert, ni de lluny, les expectatives d'aquells exploradors fascinats pel Dorado africà.

En general, els sistemes d'explotació introduits pels colonials van primar l'exportació. Es buscava, lògicament, el màxim benefici contra la mínima despesa. Calia fer arribar l'impacte del mercat monetaritzat fins als últims racons de la geografia africana: així es podria implantar un sistema fiscal que suportés les càrregues de l'administració blanca, i que alhora obligués els pagesos a trobar feina assalariada. Inevitablement, la principal font de treball assalariat era el sector exportador. Les societats autòctones, doncs, van ser reorientades massivament cap a una economia basada en l'evacuació ràpida de productes cap a Europa, que sovint s'aproximava a l'autèntica rapinya.

L'extracció minera i els conreus de plantació es van convertir en els sectors més mimats de l'economia colonial. En ser les activitats més lucratives, van rebre el gruix de les inversions i de l'esforç modernitzador. L'exemple de Sud-àfrica constitueix un cas a part en aquest terreny, vista la ficció d'un país pròsper, industrialitzat i blanc que s'hi basteix -a espatlles dels negres. Però en altres colònies més clàssiques, el patró es reprodueix a menor escala. La mineria despunta al Copperbelt de Rhodèsia del nord, a Katanga, a Angola i als jaciments petrolífers del Golf de Guinea. Les plantacions proliferen al llarg de la vessant índica, des dels Highlands de Kenya fins al Natal.

Les mines i plantacions són creades i gestionades per colons blancs, el qual les col.loca prop de l'administració, quan no al seu interior. Les inversions en vies de comunicació, ensenyament i sanitat solen reforçar la posició privilegiada d'aquests sectors, que aspiren i en bona part aconsegueixen desplaçar els tradicionals conreus d'auto-abastiment. En aquells indrets on la tracta, tant la negrera com la d'altres productes, havia funcionat fins al moment de l'ocupació, moltes de les cadenes de comercialització van ser aprofitades. Al rerapaís de l'Àfrica occidental, per exemple, els conreus de cacau, cautxuc, cacahuet, coco, etc..., van conservar les unitats d'explotació autòctones El canvi principal va radicar en la captura dels conductes comercials per part dels europeus i, com a la resta del continent, en la marginació de l'agricultura autosuficient.

El resultat, en el context global, fou un clar viratge cap a l'activitat exportadora, i la implantació de monocultius en àmplies zones. L'economia africana va aguditzar la seva dependència envers les necessitats de la metròpoli. El control polític i el monopoli de compres - més aviat oligopsoni- per part dels mercats europeus va agreujar els termes desiguals de l'intercanvi, col.locant l'activitat productiva de les colònies en una perillosa situació de servitud. És a dir: el progrés

material, allà on es va incentivar, es va produir a mercè de les condicions dictades pels europeus -el que els teòrics del neocolonialisme han anomenat desenvolupament del subdesenvolupament.

El quadre devastador dibuixat pels crítics del colonialisme ha deixat poc marge per als matisos entre una i altra política metropolitana. Si bé és cert que, al capdavall, tots els aparells colonials es basaven en els patrons de mercat que acabem de descriure, també cal admetre que les formes de domini van variar ostensiblement d'un territori a l'altre. En aquest sentit, podem parlar de dos grans models de colonització, el francès i el britànic. En la dècada dels vint, tots dos comptaran amb administradors il.lustrats que intentaran justificar l'explotació i bastiran teories de tutelatge amb raonaments sensiblement distints.

En el cas francès, l'obra cabdal del colonialisme serà *La mise en valeur de l'Afrique française*, d'Albert Sarraut. Com indica el seu títol, el llibre tindrà com a missatge central la revalorització d'unes terres desaprofitades pels regnes precolonials i menystingudes durant la fase de *pacificació*. És el paternalisme colonial en tota la seva puixança, abocat a exportar el progrés cap a l'Àfrica i a emancipar, sota la custòdia europea, uns indígenes políticament i econòmicament menors d'edat. Les fórmules proposades per Sarraut passen pel reforçament de la burocràcia francesa, la centralització de la piràmide colonial -a París, per descomptat- i l'obertura d'una escletxa que permeti la progressiva identificació de l'Àfrica francesa amb la França europea. Aquesta escletxa és l'assimilació de nadius, que té com a objectiu oferir amb comptagotes els avantatges de la ciutadania als súbdits de l'imperi. La lenta extensió de la llibertat, la igualtat i la fraternitat hauria de conduir, indefectiblement, a la prosperitat d'uns pobles que no havien tingut la fortuna de viure la revolució industrial i el jacobinisme.

Els britànics, més obsessionats per contenir els costos d'un imperi hipertròfic, importaran a l'Àfrica sistemes experimentats en altres latituds. Lord Lugard, governador de Nigèria, escriurà *A Dual Mandate*, una obra on s'advocarà per la coexistència de les estructures colonials amb les tradicionals. Segons Lugard, el govern més eficaç és l'indirecte -*Indirect Rule*-, perquè fomenta la connivència de les autoritats tribals tot conservant el paper arbitral dels blancs. I sobretot, resulta més barat en territoris superpoblats, com el baix Níger, on la presència d'efectius europeus ha de ser a la força escassa. La integració de l'índigena en la cultura dominant, doncs, no és ni necessària ni recomanable. L'únic que cal és el seu consentiment.

Les polítiques colonials de belgues i italians s'acostaran més al patró anglès, pragmàtic i segregacionista. Les de portuguesos i espanyols, en canvi, tindran més punts de contacte amb el model francès, malgrat la precarietat de mitjans que en tot moment caracteritzarà la seva acció de govern. Afegim que, si bé les tesis de

Sarraut i Lugard tindran ben poc impacte en l'activitat productiva -que serà similar arreu i es distingirà, com apuntàvem abans, pel tipus d'explotació-, seran determinants en la configuració política i cultural de les societats africanes. Com veurem més endavant, les lluites d'alliberament seran en gran mesura filles d'una o altra escola colonial.

En qualsevol cas, la fase d'esplendor colonial significa un salt qualitatiu en l'experiència dels pobles sotmesos. Sigui per mor de l'integracionsime o de l'autonomia local, la metròpoli requereix els serveis d'africans qualificats per treure el màxim rendiment de la seva empresa d'ultramar. Les escoles comencen a subministrar mestres, administratius, infermeres, capellans, capataços i petits intermediaris comercials. Esporàdicament, algun alumne avantajat aconsegueix obrir-se pas fins a les universitats parisines o londinenques. Apareix en escena una classe nova, la de les èlites *modernes* africanes, que se situen en un difícil punt d'equilibri entre les aristocràcies tradicionals i el poder blanc.

El principal problema d'aquest nou col.lectiu és que, tot i suportar el pes de l'acció colonial, són alienats a dues bandes. Per un costat, seran vistos amb desconfiança pels seus compatriotes, i per l'altre, seran menyspreats pels seus superiors europeus. Per molt ben preparats que estiguin, aquests grups sentiran en pell pròpia la frustració de restar subordinats a l'administració metropolitana. Patiran les contradiccions reflectides amb vigor a la novel.la *Mister Johnson*, que descriu les tribulacions d'un funcionari negre a l'Àfrica anglesa.

Mr. Johnson fa esforços considerables per identificar-se amb els administradors blancs. Quan camina del seu poblat a la feina ho fa descalç, amb les sabates penjades del coll: però quan arriba al despatx, es calça i exhibeix amb orgull els distintius del seu *status*. Mentre segueix al peu de la lletra les instruccions del magistrat blanc, i manté una discreta i distant deferència, no té cap problema. A la que vol entrar al club colonial o pessiga comissions de l'erari per pagar-se la dot, és esbroncat i expulsat del cos administratiu. En gran mesura, seran els Mr. Johnsons de les colònies els que encapçalaran les lluites per la independència. Gràcies a la seva qualificació i a les seves aspiracions frustrades, covaran el ressentiment necessari per a conduir la segona, i definitiva, onada de resistència anti-colonial.

5. La contestació -

Així com la primera onada de protesta africana havia estat essencialment de caràcter militar, i arrencava dels nuclis de poder tradicionals, la segona s'adapta a la realitat colonial. Els moviments d'emancipació de mitjan de segle són dirigits per la naixent classe mitjana autòctona, que accepta les fronteres dibuixades pels europeus,

combat la diferència ètnica a l'interior dels nous territoris, i aspira a substituir l'esquema de dominació tot conservant l'aparell administratiu i coercitiu introduit pels blancs. Els intel.lectuals formats a fora malden per recuperar la sobirania perduda, però no esguarden amb nostàlgia les antigues monarquies. Es presenten, doncs, com a quadres modernitzadors, que pretenen alhora salvar la dependència d'Occident i fomentar el progrés econòmic i social -que per a ells vol dir, sobretot, superar les hipoteques tribalistes i constituir estats-nació pròspers.

Dos grans filons de pensament influiran en l'oposició africana. D'una banda, el corrent eminentment literari i humanista de la *négritude* tindrà un impacte inesborrable a l'Àfrica francesa. Lletraferits com l'antillà Aimé Césaire, o els senegalesos Léopold Sédar Senghor i Cheikh Anta Diop, esgrimiran l'orgull de ser negre i positivaran l'africanitat. És en bona mesura una reacció, davant l'anorreament cultural i l'assimilació propugnada per París -expressada de forma sublim en aquella consigna dictada per les autoritats als mestres d'escola, l'any 1931: "Feu que cada nen sigui un autèntic francès de llengua, esperit i vocació". Els apòstols de la *négritude*, però, viuen en un mar de contradiccions, ja que utilitzen el francès com a llengua vehicular, i alguns d'ells participen en l'entramat polític metropolità. Senghor, per exemple, serà ministre de diversos governs francesos.

Un altre corrent, que influeix el conjunt del continent, però que potser té més presència a les colònies britàniques, és el del panafricanisme. És una escola de llarga tradició, que neix entre els afro-americans d'Estats Units com a ideologia redemptista. En la seva vessant més popular, compta en la dècada dels vint amb la figura carismàtica de Marcus Garvey, un jamaicà establert a Nova York que s'autoproclama Emperador de Harlem i que, vestit de mariscal de gala, organitza expedicions de retorn a Àfrica. La seva empresa repobladora s'enfonsa en un marasme financer, però el garveyisme arrela entre grups d'oposició africans, com els *ama Melika ayeza* ("vénen els americans") a Sud-àfrica -que creuen en l'arribada d'ocells de ferro, comandats per la gent de Garvey, que els deslliuraran del jou blanc.

Més seriosa és l'activitat política de W.E.B. Du Bois, un altre nord-americà que organitza diversos congressos panafricanistes entre la primera i segona guerra mundial. Els postulats inicials de Du Bois, que reivindiquen l'acció concertada de totes les comunitats negres del planeta, seran recollits per alguns líders africans i transformats en un ideal d'unió o federació entre els pobles del continent. Homes com Nkrumah (Ghana), Azikiwe (Nigèria), o Nyerere (Tanzània), que després esdevindran dirigents dels seus països, s'apunten al moviment panafricanista i sostenen la noció d'uns Estats Units d'Àfrica, com l'única sortida política que pot aportar prou força econòmica i pes específic a la futura sobirania africana. Bona part d'aquests líders, formats sota la tradició del govern indirecte anglès, han sofert menys intents d'aculturació que els seus col.legues de l'àmbit francès, i no

acaben de comprendre la filosofia de la *négritude*. Com dirà l'escriptor i premi Nobel nigerià, Wole Soyinka, "Un tigre no proclama la seva tigritud".

Sigui com sigui, els anys d'esplendor colonial també són els anys formatius dels futurs dirigents africans. Els processos socials interns i els corrents ideològics marquen l'emergència d'una classe reduïda però determinada a alterar l'ordre de les coses. A més, alguns esdeveniments internacionals estimulen la combativitat d'aquests sectors ixents. La invasió italiana d'Etiòpia, per exemple, representa un dels capítols decisius en la conscienciació dels profetes anti-colonials. L'annexió de l'imperi etíop és percebuda com una mostra de la hipocresia europea, quan parla per un costat de preparar els africans a l'autogovern, i per l'altre s'inhibeix de l'agressió feixista a un dels pocs estats independents. Nkrumah descriurà la seva reacció personal, mentre estudiava a Anglaterra, al destronament de Haile Selassie: "De sobte, semblava com si tot Londres s'hagués convertit en enemic meu".

Les guerres mundials, i més la segona que la primera, també signifiquen una frontissa decisiva en el camí d'Àfrica cap a l'emancipació política. Les guerres donen peu a allò que Bismarck sempre havia volgut evitar: baralles d'europeus en terra africana. Alguns soldats blancs són fins i tot derrotats, emmanillats o morts per africans que lluiten al servei d'altres oficials blancs. Desapareixen, d'un dia per l'altre, els tabús de la immunitat i de la invulnerabilitat europea. La caça al blanc, sota certes regles, està permesa. La participació de contingents indígenes, lluny de les seves llars, ajuda a la transmissió de mals pensaments i provoca que, al final de les conteses, els africans reclamin la seva part del trofeu. Els *tirailleurs* senegalesos o els regiments nadius que acompanyen De Gaulle de Brazzaville fins a París, també han sofert baixes i han lluitat com els millors.

La segona guerra mundial constituirà un revulsiu més fort que la primera. Per començar, els africans hi juguen un paper més actiu: la pròpia colonització ha creat cossos militars efectius entre els indígenes. Els territoris francesos i belgues han guanyat valor estratègic amb la invasió i ocupació de les metròpolis -la França lliure, durant uns anys, només és una realitat a l'Àfrica Equatorial francesa. El conflicte, a més, és presentat com una lluita per la democràcia i la llibertat contra les forces racistes del nazi-feixisme. La Carta Atlàntica, redactada per pressions americanes en plena conflagració, expressa un missatge inconfusible a favor de l'autodeterminació dels pobles. Un cop acabada la guerra, les colònies asiàtiques comencen a sentar precedent amb independències ràpides i amb l'entrada a les Nacions Unides. La guerra canvia el món, i Àfrica no es vol quedar enrera.

6. La descolonització -

L'onada d'independències que sacsejarà l'Àfrica tropical, de 1957 a 1964, superarà totes les previsions dels governs europeus i les expectatives dels subjectes africans. Tot i els efectes de la segona guerra mundial, que havia demostrat la fragilitat dels estats i dels exèrcits imperials, a principis de la dècada dels cinquanta només algunes possesions britàniques, per virtud de l'*indirect rule*, gaudien de certa autonomia política. Malgrat les protestes dels africans, que en honor a la veritat no eren ni generalitzades ni gaire amenaçadores, a principis dels cinquanta semblava que el sistema colonial gaudiria encara d'una llarga i profitosa vida.

Els motius de fons del procés d'emancipació són tan disputats com els del *scarmble* de finals del segle XIX. L'escola política manté que són, altra vegada, els fenomens diplomàtics els que manen. En imposar-se el clima de guerra freda, les antigues metròpolis queden desplaçades de l'escena, i les dues superpotències actuen per a desterrar l'exclusivitat dels vells imperis. Seria una tesi avalada, per exemple, per la crisi de Suez, on França i la Gran Bretanya són obligades a capitular davant les reclamacions del coronel Nasser. Els líders africans comprenen ràpidament que el joc ambivalent amb la URSS i els EUA pot afavorir els seus esforços d'alliberament.

La tesi materialista també reapareix, adduint que les superpotències intervenen en l'obertura de mercats, apostant per la defunció del monopoli colonial i dels seus avantatges econòmics. Les mateixes metròpolis assumeixen que, si els patrons de dependència no es trenquen i l'Àfrica irromp al concert internacional de manera fragmentada i enfeblida, l'explotació pot resultar fins i tot més rendible. Samir Amin, Gunder Frank i Walter Rodney, per exemple, han insistit en els propòsits sinistres d'un neocolonialisme que perpetua els sistemes desplegats rera el repartiment del continent negre. Això també explicaria per què Portugal, amb una economia més precària, necessita conservar els esquemes de dominació política si vol conservar els seus rèdits colonials.

L'escola africanista torna a fixar-se en els fets que es produeixen en sòl africà, posant l'accent en la pressió de les societats autòctones per alliberar-se del jou europeu. De fet, com passa amb les teories sobre l'imperialisme decimonònic, tornem a trobar-nos amb explicacions que no són del tot divergents. Una visió completa del cicle descolonitzador potser ens obligaria a tenir en compte les tres escoles ressenyades, ja que una de sola no acaba d'explicar ni la cronologia ni la precipitació del procés.

Serà a la colònia britànica de Ghana on s'endegarà l'*efecte dominó* que acabarà per transformar completament el mapa polític d'Àfrica. Els nacionalistes radicals, agrupats a l'entorn de Kwame Nkrumah i el

Partit de la Convenció del Poble (CPP), sabrien treure profit d'un marc internacional favorable i de la creixent frustració de les classes mitjanes locals, que aspiraven a trencar les limitacions econòmiques de dependència. Londres va acabar per convocar unes eleccions, que van ser guanyades de forma aclaparadora pel CPP i, rera una fase de transició, el país va accedir a la independència l'any 1957.

Nkrumah i Ghana es convertirien tot seguit en símbols de l'emancipació africana. Un any després de la independència, seria convocada a Accra la Conferència dels Estats Africans, que actuaria com a catalitzadora del procés general d'alliberament. Les propostes de George Padmore, conseller presidencial de Nkrumah i autor del llibre *Comunisme o Panafricanisme?*, hi tindrien un lloc destacat. Padmore propugnava la unió de les ex-colònies a l'entorn d'una via genuïnament africana al socialisme, que evités alhora els excessos del liberalisme i del comunisme -doctrines considerades eurocèntriques i, per tant, estrangeres.

El govern britànic era ben conscient que, consumada l'experiència de Ghana, res no impediria la generalització del fenomen a les altres possessions africanes. Només calia trobar la fórmula adequada de traspàs de poders i de sistema de govern. A Nigèria, un laboriós període constituent va desembocar en un model federal (1960) que, malgrat crisis importants, encara és en peu actualment. A Tanganika, Julius Nyerere i la seva Unió Nacional Africana (TANU), fent bandera del socialisme africà, forçaren la independència el 1961. Tres anys més tard, l'illa de Zanzíbar també fou descolonitzada i incorporada al nou estat de Tanzania.

Els principals obstacles, a la resta de les colònies britàniques, no van ser tant les reticències de Londres com els conflictes interns de cada territori. La sobirania de Sierra Leone (1961) va haver de comptar amb el vist-i-plau de la important minoria criolla (descendents d'Africans emancipats). A Uganda, el moderat Milton Obote hagué de pactar amb la privilegiada dinastia dels Buganda per proclamar la independència, i només tres anys més tard aconseguiria fer fora el Rei i implantar un règim de partit únic. El President de la nova Kenya (1963), Jomo Kenyatta, va tancar amb èxit un acord amb la nombrosa colònia europea, malgrat el ressentiment derivat de la violenta revolta dels Mau Mau. Finalment, la petita Gàmbia també assolí la independència (1965).

El govern britànic no degué adonar-se de l'impacte que els esdeveniments a Ghana i altres colònies provocaria als dominis francesos. Des de finals de la segona guerra mundial, els nacionalistes moderats de l'Àfrica francesa s'havien aplegat al voltant de Félix Houphouet-Boigny, un assimilat notable de Costa d'Ivori, i el seu Agrupament Democràtic Africà (RDA). Tot apostant per la participació activa en la política metropolitana, Houphouet-Boigny assumí una

cartera al govern socialista de 1956 i redactà la *Loi Cadre,* un marc legal que oferia amplis marges d'autonomia a les colònies franceses.

Els líders més radicals, com ara Sédar Senghor del Senegal i sobretot Sékou Touré de Guinea, criticaren la *Loi Cadre* per dividir les antigues Àfrica Occidental i Àfrica Equatorial Francesa en unitats massa petites per a la seva viabilitat. El govern francès, atribolat per la guerra d'Algèria, es va avançar i va oferir a tots i cada un dels petits territoris l'opció entre afiliar-se a una nova comunitat francesa o assolir per separat la plena sobirania. Vista la trajectória de les ex-colònies britàniques, l'Àfrica francesa no volgué perdre el tren, i després d'algunes vacil.lacions inicials, l'any 1960 tots els països ja havien esdevingut tècnicament independents.

L'estratègia fragmentària dels francesos constituí, sens dubte, un dels entrebancs més forts per a construir una estructura forta panafricana. Un altre obstacle important, però, fou el de la vinculació dels territoris a les antigues potències colonials, durant i després dels processos d'independència. En aquest sentit, l'experiència del Congo Belga resultaria especialment alliçonadora.

Brusel.les no s'havia parat gaire a preparar els habitants de la immensa colònia centrafricana per a l'autogovern. Algunes associacions polítiques va ser permeses a partir de 1955, però l'única figura que va aconseguir un cert predicament interregional o intertribal va ser Patrice Lumumba. Els disturbis de 1959 van convèncer el govern belga que la millor manera de vetllar pels seus considerables interessos a la zona era concedir la independència, cosa que va fer l'any següent: Lumumba esdevingué el primer ministre. Aquest va haver d'arraconar els somnis panafricans per concentrar-se en salvar la integritat del seu propi estat, ja que la regió minera de Katanga, amb el suport dels belgues, amenaçava secessió. La mort de Lumumba a la zona de conflicte va accelerar la intervenció de les Nacions Unides, que va enviar-hi tropes i va garantir una transició un tant confusa fins la presa de poder del General Mobutu l'any 1965.

Dos estats africans s'havien estalviat, en bona part, l'experiència colonial: Libèria i Etiòpia. Tots dos havien despertat l'admiració dels altres subjectes del continent, Libèria com a pàtria d'esclaus alliberats, i sobretot Etiòpia com a regne immemorial que havia combatut amb èxit -fins a la invasió de 1935-41- contra les apetències annexionistes dels italians. Probablement el seu prestigi internacional va permetre que la descolonització dels territoris adjacents es realitzés a favor seu, creant un precedent únic de superació de les fronteres colonials. Eritrea, una antiga possessió italiana, va ser federada amb Etiòpia el 1952; i la intenció era fer el mateix amb una altra colònia italiana -Somàlia-, però la tradicional hostilitat dels nòmades somalís envers els seus veïns ho va desaconsellar. Finalment, el 1960 el territori de la Somalilàndia britànica va ser incorporat a la nova República

independent de Somàlia, però una extensa zona de poblament somalí, l'Ogadèn, va romandre dins les fronteres etíops.

Amb l'excepció de la zona austral, doncs, cap a l'any 1965 tot el continent africà s'havia deslliurat dels lligams colonials. Només alguns petits enclaus com ara Djibouti, Guinea-Bissau o Guinea Equatorial, i la zona essencialment desèrtica del Sahara espanyol, restaven en mans occidentals. Es tractava de reductes amb poc pes relatiu, tant econòmic com demogràfic, al conjunt d'Àfrica. No era aquest el cas dels territoris a l'extrem sud del continent, que haurien de passar un període ben crític abans d'assolir la sobirania i de permetre la participació dels africans en els sistemes de govern.

Amb diferències importants en els sistemes de dominació, cap a la segona meitat de segle el bastió austral mostra una evident conjunció d'interessos en la resistència de les minories europees. La Unió Sudafricana, constituïda el 1910 i amb una forma d'autogovern comparable a l'australiàna o la canadenca, se sustenta sobre la segregació i l'exclusió del sufragi de la majoria de color. El seu fort desenvolupament econòmic, superior al de qualsevol altra zona del continent, dóna peu a l'aparició de formes de lluita sindical i de moviments d'oposició com el Congrés Nacional Africà (ANC, des de 1912) o el Congrés Panafricà (PAC, des de 1959, coincidint amb l'onada panafricanista a la resta d'Àfrica).

L'intens sentiment nacionalista de la minoria afrikaner (descendents dels colons holandesos i altres europeus establerts des del segle XVII), qualla l'any 1948 en la victòria electoral del Partit Nacional, que facilita la institucionalització del racisme apel.lant a la força d'un exèrcit i d'un aparell administratiu altament sofisticats. L'oposició africana serà il.legalitzada el 1960, rera els disturbis de Sharpeville, i la minoria blanca assegurarà el monopoli del poder fins entrada la dècada dels noranta.

El dic començarà a esquerdar-se pel flanc nord. Els colons blancs de Rhodèsia i Nyasaland intenten assegurar la supremacia racial en un Domini Centrafricà Britànic, que aplegui en un mateix territori la zona minera del nord, la reserva de mà d'obra a l'entorn del llac Malawi i les pròsperes àrees industrials i agrícoles del sud. El projecte es frustrarà per la intensa agitació política; el Partit del Congrés de Malawi, i especialment el Congrés Nacional de Zàmbia de Kenneth Kaunda, negocien la independència per als nous estats de Malawi (1964) i de Zàmbia (1964).

Els Rhodesians del sud opten per l'aïllament i el manteniment de l'esquema racial, malgrat l'oposició de Londres. El 1965, sota el lideratge d'Ian Smith, es produeix una Declaració Unilateral d'Independència, que serà fortament contestada per l'oposició africana. Mentrestant, les guerres colonials pugen de to a les veïnes

colònies portugueses d'Angola i Moçambic, fins al punt que, l'any 1974, contribueixen a l'esgotament de la dictadura salazarista a la metròpoli.

Amb el canvi de règim a Portugal, la situació a l'Àfrica austral es veu dramàticament alterada. Moçambic accedeix al ple autogovern amb el FRELIMO, d'orientació marxista, i Angola entra en un sagnant conflicte civil per l'enfrontament de tres moviments d'alliberament: el FLNA, basat al nord i ajudat per Estats Units i el Zaire; UNITA, forta al sud i recolzada per Sud-àfrica; i el Moviment Popular per l'Alliberament d'Angola (MPLA), que controla la capital i el centre amb el suport de la Unió Soviètica. La guerra civil es decanta a favor d'aquests darrers, que compten amb regiments i equipament cubans per contenir l'embat de les altres guerrilles, i que ja al 1975 són reconeguts com a successors de l'autoritat colonial.

És en aquest context que les potències occidentals i el règim sudafricà, abans que trobar-se amb un altre estat d'orientació marxista a la regió, pressionen els rhodesians perquè pactin una sortida amb l'oposició negra. Les eleccions generals convocades el 1980 donen la victòria a la Unió Nacional Africana (ZANU) de Robert Mugabe, i tot seguit es constitueix la nova República de Zimbabwe. El territori de Namíbia, retingut per Sud-àfrica contra els dictats de les Nacions Unides, no serà emancipat fins al 1990, gràcies al procés intern de democratització que començava a insinuar-se a l'estat veí des de l'any anterior. I el 1994, finalment, el mur blanc cau a la mateixa República sudafricana, quan Nelson Mandela i l'ANC accedeixen al govern.

7. Un segle de dominació europea -

El balanç del colonialisme és motiu de gran controvèrsia. Durant prop d'un segle, els administradors blancs subjuguen, governen i transformen les societats africanes. Aquest fet, per si sol, ja és reprobable: l'explotació no sol ser mai desitjada, i quan és consentida ho és a la força. La colonització no deixa de ser una forma de tirania, tot i que en alguns casos i alguns moments apareixi sota el signe del despotisme il.lustrat. En certes situacions, com en la Sud-àfrica de l'Apartheid, es despulla de disfresses morals i mostra la seva cara més racista, insolent i aberrant.

El període colonial aporta innovacions interessants, com ara la introducció de l'estat modern i l'elevació del nivell tecnològic en les cultures africanes. Les carreteres i els ferrocarrils de l'Àfrica actual són, en gran mesura, herència del colonialisme. També ho són els exèrcits, les administracions i els sistemes fiscals. Val a dir, però, que aquestes contribucions es fan a costa de la destrucció de les societats autòctones. Els idiomes, les creences i les jerarquies locals són eliminades o arraconades per l'experiència colonial, i la majoria són

avui irrecuperables en la pràctica diària dels estats independents. El domini blanc, doncs, estronca una via genuïna al desenvolupament, a l'estil japonès, que determinats autors veuen factible a partir de l'Àfrica precolonial.

L'Àfrica subsahariana, immersa en una profunda crisi econòmica, política i cultural, encara ha de trobar el seu lloc en el món. Ja han passat trenta anys des de la primera onada descolonitzadora, però els nous líders encara no han trobat la fórmula màgica que els permeti viure en harmonia amb el seu passat i, alhora, construir un futur millor. Fins a cert punt, les distorsions associades al període colonial en són responsables. Tot i així, cal també que els estats sobirans es reconciliïn amb el llast de la dominació europea i superin els traumes de la dependència -i no únicament la material. Àfrica continua cercant-se a ella mateixa. Tal vegada seria bo admetre que els darrers cent-i-tants anys de colonialisme formen una part integral del bagatge històric africà.

EL MAGRIB: DEL COLONIALISME A L'ISLAMISME

Antoni Segura

Catedràtic d'Història Contemporània de
la Universitat de Barcelona

(Ponència sense corregir per l'autor)

EL MAGRIB: DEL COLONIALISME A L'ISLAMISME

Antoni Segura

Benvolguts amics, gràcies a la gentilesa de la Fundació Alfons Comin ens hem reunit avui aci per parlar del Magrib del colonialisme a l'islamisme. El Magrib, el "ponent àrab", la "regió on es posa el sol", tan a prop però tan desconegut alhora. El Magrib constitueix la regió més occidental del món àrab i està formada per cinc països i un territori de moc més de 6.000.000 Km_2, és a dir, unes dotze vegades l'Estat espanyol, i prop de setanta milions d'habitants, encara no el doble de la població espanyola. en termes comparatius, per tant, el Magrib denota una feble densitat de població que s'explica per la gran importància assolida pel dessert, que fa que la població es concentri en les estretes franjes del litoral (de clima més suau) i en les planures interiors formades per les elevacions de l'Atles al Marroc. Al centre de la regió, el Petit Magrib, format pels tres països amb més habitants: Marroc i Algèria, dons grans països que superen els 25 milions d'habitants, i Tunisia que s'aproxima als 10 milions. En suma, entre els tres gairebé concentren el 90 % de la poblacio total del Magreb. Als extrems, els països i territoris menys poblats, Líbia, Mauritània i el Sahara occidental, per aquest ordre.

Al quadre 1 figuren també els PNB per habitant i la seva evolució en els darrers anys. Com veieu es tracta d'uns països d'economies febles i poc desenvolupades, com denoten uns PNB per habitant que queden molt lluny dels de l'Europa comunitària i de l'Estat espanyol (com a mitjana el Magrib presenta un PNB per habitant que correspon aproximadament al 12 % de l'espanyol). Tanmateix, la dada més preocupant recollida en el quadre és la que fa referència a l'evolució dels PNB per habitant a la dècada dels vuitanta. La passada recessió va tenir uns efectes molt negatius

al tercer Món, en general, i al Magrib, en particular. En molts casos, la crisi es va traduir en creixements negatius que fan que avui la població tingui menys poder adquisitiu -i passi més penalitats- que abans de la crisi. L'evolució més negativa, però no la més preocupant, es dóna en els països grans exportadors de petroli. Es el cas de Líbia, on el PNB per habitant retrocedeix a mesura que devallen els preus del petroli.

Per tant, el PNB de Líbia pot caure mantenint-se la producció, fins i tot vaig més lluny, Líbia ha incrementat la seva producció, però en canvi, el PNB segueix caient, perquè el que cau són els preus del petroli en el mercat mundial. En canvi, si diem que el Marroc cau, això és greu, perque vol dir que està produint menys en agricultura, que està produint menys en artesania, que està produint menys en indústries, en les poques però hi ha algunes que té Marroc. I en canvi, aquesta equivalència no és exacta per què com que sóc conscient que el PNB per habitant és una dada que podria ser fins i tot discutible perquè els nivells de benestar tenen molt a veure amb el context cultural i social d'un país, us he donat el que ve utilitzant darrerament Nacions Unides que és l'Index de Desenvolupament Humà. L'Index de Desenvolupament Humà és un índex una mica més complexe que agafa la renda per càpita, que té en compte, també. l'esperança de vida en néixer, l'alfabetisme d'adults, bé ho teniu explicat aquí.

Bé, si veieu això veureu per termes comparatius primer que els països que estem considerant, dintre dels 173 que inclou la classificació de l'ONU ens situen molt abaix, el primer que ens apareix és Líbia al lloc 79, després ens apareix Tunisia al lloc 81, ja molt més lluny Algèria, Marroc i Mauritània que pràcticament està a la cua, només hi ha quinze països per darrera de Mauritània. L'Index va de 0 a 1, entenent que quant més ens apropem a zero menys desenvolupat està el país, menor és l'IDH, i que quan més ens aproximem a 1 justament succeeix el contrari. Per tenir un element de referència, Espanya figurava en el lloc 23è l'any que estem considerant, i tenia un IDH de 0,880.

Passant a les dades demogràfiques, que penso que són molt il.lustratives dels problemes de fons d'aquests països, us he posat en el quadre 2 l'evolució de la població, de la mortalitat infantil i de l'esperança de vida en nèixer. Bé, el que més destaca a part de les estimacions de població a l'any 2000 que són relativament fiables perquè l'any 2000 comença a estar aquí a la cantonada, per tant no estem parlant d'aquelles projeccions que es fan a vegades, o com aquesta que s'ha fet amb el Pla d'Ultimació Territoral, pels habitants que tindrà Catalunya al 2026, que clar ves a saber com aniran els fluxes migratoris i immigratoris d'aquí al 2026, és més endavant de l'any 2000 que és com treballa Nacions Unides que són pròpiament fiables, perquè en tant curt període de temps no són previsibles uns canvis excesivament sobtats. Bé, jo en tot cas el que us voldria indicar es el següent, és a dir entre 1960 i 1992 teniu calculades les taxes de creixement mig anual de la població en aquests cinc països. A part d'alguna d'espectacular com Líbia, que a més es deu a fenòmens immigratoris, és a dir, Líbia té una població pròxima als cinc milions d'habitants, el que passa és que més del 50% no són libis, són immigrants egipcis i tunisencs que

treballen pels libis, perquè és un país de relativa renda per càpita, elevada dintre el context de la zona. Doncs, fixeu-vos que tots els països, amb l'excepció de Tunisia, se'ns posen en una franja molt pròxima al 3% de creixement mig anual, durant aquests 32 anys, clar això explica que en 30 anys s'hagi més que duplicat la població, és a dir Argèlia ha passat de 11 a 26,4 milions d'habitants, Marroc de 12 a 26,3 i així succesivament. Mauritània el té baix però perquè se'ls hi mor molta gent, és clar, no perquè creixin poc, perquè això ho hem de contrastar amb les altres dades que tenim, la mortalitat infantil ha caigut molt, excepte a Mauritània, malgrat que també es manté encara elevada i òbviament l'esperança de vida també ha augmentat de manera equiparable a com a caigut la mortalitat infantil.

Tanmateix si passem al quadre 3 observarem que el percentatge de població rural és encara molt elevat, que la taxa d'analfabetisme d'adults és molt alta en aquests països i això té bastant a veure amb el manteniment d'uns elevats índexs de fecunditat, perquè el que ens acaba d'explicar aquest fort creixement és que malgrat la disminució de la mortalitat infantil i malgrat el nivell d'esperança de vida, aquests països per raons culturals i de la situació de la dona, i dic lo de la situació de la dona perquè curiosament els països àrabs que no són dels més retardats -no, curiosament no, és a dir, coneixent el que és l'univers cultural d'aquests països l'explicació és bastant evident- és una dona amb les taxes d'analfabetisme més elevats de moltes regions del món, excepte algun país africà molt concret. Evidentment hi ha una marginació, a més és relativament pròxim, fa dos dies aquest nou grup que ha aparegut a Afganistan de radicalistes islàmics, segons deia la premsa, jo no hi he estat a l'Afganistan i menys ara, de les primeres coses que estan fent és treure les noies de les escoles. En quant ocupen una regió, que ja han ocupat més d'una tercera part del país, van amb un missatge de pacificació del país però a la vegada d'imposar una sèrie de nous hàbits entre els quals està l'exclusió de la dona de l'educació. Per tant diguem-ne que una cosa va bastant lligada a l'altra. El que si que volria assenyalar és l'elevat percentatge de població rural i sobre tot el percentatge de població situada en els llindars de la pobresa absoluta, del que Nacions Unides defineix com a pobresa absoluta, fixeu-vos que en algun cas com el de Marroc doncs és espectacular, sobre tot en zones rurals i també el total de.....urbanes, que en el cas d'Algèria també és molt elevat, que fins i tot Tunisia que és el país econòmicament més sanejat del Magrib també està davant d'uns percentatges molt alts i que a Mauritània les poques dades que tenim són realment desavedores, perquè és el 80% de la població rural, que a més a més segueix sent la població majoritària o una important part de la població del país. Clar, a partir d'aquí a ningú li ha d'estranyar que els moviments migratoris siguin encara molt importants en aquests països, i no m'he estic referint tant als que ens arriben aquí a Europa perquè efectivament hi ha un comportament diferencial com també es donava a l'Estat Espanyol en el seu moment, és a dir rarament emigra directament a Europa la població procedent de les zones més endarrerides i més pobres del país, el trajecte acostuma a ser des d'aquestes zones rurals deprimides a les ciutats i des de les ciutats en tot cas en una posterior fase fa el salt a Europa. Pel que fa a la distribució de la població activa i configuració del PIB, també voldria fer

algun petit comentari encara que sigui molt ràpid, evidentment si veiem la distribució de la població activa observarem algunes constants que és que la població dedicada al sector primari ha caigut fortament els darrers anys, més en uns països que en d'altres, evidentment a Mauritània poc, però en aquests moments, amb l'excepció del Marroc que manté un percentatge de població activa important ocupat en el sector primari, als altres països estem en valors entre 20 i 30 i fins i tot inferiors a 20. Paral.lelament ha augmentat la població activa ocupada en el sector secundari i sobre tot ha augmentat la població activa ocupada en el sector terciari. I aquest és per a mi un element profundament negatiu, i és profundament negatiu per una raó, és veritat que l'evolució dels països més desenvolupats és la que cada cop hi hagi un percentatge de població activa ocupada en el sector terciari més important, països com Estats Units o com determinats països d'Europa estan ja en les dues terceres o a les tres quartes parts de la població activa, però són països que tenen serveis a oferir i que per tant algú ha de gestionar aquests serveis, i evidentment això explica aquests elevats percentatges de població activa en el sector terciari, el drama és com explicar això amb països com el cas d'Algèria si no és per clientelisme polític i per necessitats d'un règim burocràtic i fossilitzat que és el que estan oferint, perquè el sector petroli no ho explica tot; el clientelisme polític pot explicar molt més. Algèria a mitjans dels anys 80 va arribar a més del 50%, ha tingut una lleugera caiguda el els últims anys. Obviament això queda de manifest quan veiem l'aportació del sector serveis en la configuració del PIB, que és molt més baixa, escandalosament més baixa en el cas d'Algèria, no gens en el cas del Marroc que té un sector turístic o com el cas de Tunisia que també té un sector turístic molt desenvolupat, però en el cas d'Argèlia, per exemple, és escandalosament més baixa l'aportació del sector terciari al PIB que no pas la població activa ocupada.

Bé no us cansaré gaire més, us he efegit un quadre sobre residents magrebins a Europa, simplement perquè penso que pot ser d'algun interés, us he afegit també un quadre sobre producció i reserves de petroli i producció de gas natural i de fosfats al Magrib, són les dues grans riqueses naturals de la regió, d'una banda el petroli i d'altra banda els fosfats (petroli en el cas d'Algèria i Líbia i fosfats en el cas de Marroc i Tunisia).

El que si que voldria comentar realment és el quadre 7. El quadre 7 de nou ens explica o resulta explicatiu d'alguna de les coses que estan passant. D'una banda veiem que hi ha un desequilibri notable a molts països, concretament a Marroc, a Tunisia i a Mauritània, però aquest pel poc embalum econòmic que té seria poc significatiu, molt greu per a Mauritània, però poc significatiu en termes absoluts, hi ha una forta descompensació entre les exportacions, les importacions i la base comercial, excepció feta del cas d'Algèria que viu de l'exportació d'hidrocarburs, està clarament descompensada. Això comporta òbviament un deute exterior creixent, molt important en alguns casos, en el cas d'Algèria, en el cas de Marroc, menys important en el cas de Tunisia i gravíssim en el cas de Mauritània, no en termes absoluts perquè és un país petit, però si en termes del que representa el deute respecte el seu PIB, perquè el deute maurità és un 215% del seu PIB, és a dir, en el cas hipotètic i no real

evidentment de que els mauritans fosin capaços de treballar durant dos anys i mig sense parar i sense menjar i sense tenir cap despesa, doncs aconseguirien tornar el deute, com que evidentment és impossible que estiguin treballant, produint intensivament durant dos anys i mig sense tenir despeses, si més no les alimentàries i les de vestir, per això deia que el deute és en termes proporcionals molt greu. Malgrat aquest deute important són uns països que amb l'excepció feta d'Algèria que a hores d'ara en aquest sentit tinc les meves reserves i Tunisia, doncs són països que Déu ni do el que gasten en armament. Si tenim en compte que la mitjana de la Unió Europea està en el 2% del PIB, doncs aquí tenim països com Marroc que gasten el 4,6% del seu PIB en armament, òbviament té un conflicte encara irresolt al Sàhara; Líbia gasta un 7,8% i Mauritània gasta un 4,1%. Per què la situació no és pitjor en molts d'aquests països? pensem que Marroc té un deute equivalent a un 80% del seu PNB. La situació no és pitjor en alguns d'aquests països i concretament al Marroc i Tunisia perquè les remeses dels emigrants són importants, és un percentatge molt elevat del seu PNB, -passa com passava aquí a l'Estat Espanyol als anys 50 i 60- i perquè els ingressos pel turisme són també molt importants i també cal afegir-ho perquè les seves relacions amb la Unió Europea gaudeixen d'uns privilegis que no gaudeixen altres països de la regió. Quan un fa l'anàlisi de com es dirigeixen els ajuts de la Unió Europea al Magrib, al menys als tres països més importants, observa que per ordre d'importància es dirigeixen al Marroc, a Tunisia i a Algèria, i que per ordre de clàusules dels crèdits, de clàusules gravoses dels crèdits, les clàusules més favorables les té Marroc, després ve Tunisia i després ve Algèria. Marroc i Algèria són evidentment els dos països que en aquests moments gaudeixen de més credibilitat política, de més confiança política, que es consideren més aliats, diguem-ne més amics per part de la Unió Europea.

Bé, en definitiva tot això ens ha deixat, i vaig per entrar en l'últim tema que suposo que és el més esperat, un creixement poblacional molt elevat, excepció feta de Tunisia, una forta concentració de la població i de les ciutats en estretes franges del litoral i del prelitoral que dóna lloc a creixents desequilibris sectorials i amb problemes d'infraestructures (barraquisme, falta de serveis, desocupació, etc.) i això portat a reiterades i incontrolades, a vegades, revoltes del pa i del Kus Kus o de la fam, sobre tot quan s'intenten aplicar les recomanacions del Fons Monetari Internacional i s'adopten polítiques d'ajustament molt dures per a la població, revoltes al Marroc al 81, al 84 i al 90; a Tunisia al 83; a Algèria al 86, 88 i 91 i faig el parèntesi de que en el cas d'Algèria aquestes revoltes son més complexes, perquè tenen bastant a veure, també ho tenen els altres països però no tant directament polititzades amb l'ascens de l'islamisme, concretament la del 88 és la que va servir al FIS entre altres coses perquè l'any següent li donessin la independència. Per fen-se una idea de quan dic la concentració en estretes franjes a Le Monde Diplomatique del mes de febrer hi ha un article sobre l'alençament de la sequera al Magrib i dóna unes dades sobre això que deia d'aquesta forta concentració, per exemple a Algèria ens trovem que el 40% de la població es concentra sobre una franja de 30 Kms. de llarg la qual cosa ens dóna una densitat de 240 habitants/Km^2, és més un 20% de la

població es concentra sobre un 1% del territori, més concretament a l'Alger i la seva rodalia.

Una altra dada realment, diguem-ne, preocupant i que la podeu veure en l'últim gràfic, en el quadre 9 que en realitat és un gràfic, és que entorn del 50% de la població del Magrib, excepció feta de Tunisia, és a dir d'Algèria i Marroc per entendre'ns, Líbia en aquest cas contaria menys i Mauritània encara menys, entorn del 50% de la població, dèia, té menys de 15 anys. Això és una bomba demogràfica i garanteix el futur de les pateres, és a dir seguiran arriban pateres, més o menys, dependrà dels moments, de les relacions cojunturals que hi hagi entre Marroc i Espanya en aquest cas, però és evident que seguiran arriban. Hi ha una dada clau per entendre això, al Magrib s'ha estimat que per incorporar al mercat laboral aquesta població tant jove que té s'haurien de crear uns 600.000 llocs de treball anuals, al petit Magrib (Algèria, Tunisia i Marroc). Se'n estan creant 60.000, per tant hi ha un dèficit de 540.000, i aquest dèficit ha de sortir per algun lloc. Ha de sortir o en forma d'ascens de l'islamisme, com ha succeit, o ha de sortir en forma de migració. Hi ha el problema de la sequera, que mencionava ara arran d'aquest article de Le Monde Diplomatique, però que per exemple en el cas de Mauritània comença a ser dramàtic, hi ha el problema de la caiguda dels preus del petroli, després m'entretindré un moment al parlar de l'islamisme, hi ha el problema que ja hem mencionat de la caiguda del nivell de vida i de la renda per càpita, excepció feta pot ser de Tunisia i en menor mesura del Marroc, dic en menor mesura perquè el Marroc té una economia summergida molt important, això és el que explica a vegades que malgrat la brutalitat d'algunes dades sobre el Marroc el país aguanti en certa mesura.

Voldria parlar molt breument de l'ascens de l'islamisme al Magrib i fer una darrera consideració sobre Algèria. No entraré en considerar que hi ha una tradició d'un pensament islàmic propi al Magrib, a Gazza, a Salacilla al segle XIX que pretenia islamitzar en certa mesura la modernitat, no rebutjava la modernitat però crèia que la modernitat era compatible amb el manteniment d'uns principis d'una tradició islàmica, això fins i tot alguns líders destacables dels moviments independentistes com ara l'Alfasi reclamen directament aquesta tradició, però en tot cas està clar que quan parlem d'islamisme en aquests moments no ens estem referint a això, ens estem referint a un altre fenòmen que alguns van començar a sospitar als anys 70, que molts van descubrir als anys 80 i que als anys 90 diguem-ne que ja és innegable la seva evidència. Ens referim a que no només hi ha una necessitat de compaginar la modernitat islàmica, si no que hi ha el profund sentiment polític de fer de la tradició islàmica un projecte polític, un projecte d'Estat i que per tant ha hagut una estructuració política d'aquest sentiment que s'ha manifestat en formes d'organitzacions polítiques que ha pugnat per arribar al poder i que en alguns casos ho han aconseguit, fins i tot mitjançant un procés electoral, malgrat que després l'exèrcit els hi hagi barrat el pas al poder. Com es produiex aquest fenòmen? Bé, el primer que hi ha que dir és que després de les independències es va procedir a analitzar l'ensenyament i que per poder realitzar l'ensenyament al Magrib després d'aquesta presència francesa es van veure obligats a "importar" milers de

professors d'àrab procedents d'Egipte i del Pròxim Orient. Amb aquests professors d'àrab van arribar també noves diferències islamistes, el moviment islamista per exemple a Egipte té una llarga tradició amb els germans musulmans des de finals de la dècada dels anys vint i aquestes referències islamistes són les que començaran a germinar, a pendre cos a la dècada dels 70. La dècada dels 70 és políticament molt interessant, un dels fenòmens que es dóna, perquè en aquells moments es dóna encara amb la connivència d'alguns d'aquells governs, el cas de Tunisia per exemple és claríssim, a la dècada dels 70 els campus universitaris del Magrib hi ha una dura pugna entre els grups islamistes i els estudiants i les organitzacions d'esquerres que d'alguna manera es disputen l'hegemonia en els campus universitaris de moltes universitats magrebines. En molts casos alguns d'aquests governs, règims de partit únic en definitiva amb molts tics totalitaris però no totalment dictatorials doncs diguem-ne que no veuen amb mals ulls aquesta expulsió que fan els islamistes de les corrents d'esquerra de les universitats magrebines, possiblement després se'n van penedir, ... després es va penedir per exemple, està clar que després precisament el seu principal enemig van ser justament els islamistes. El fracàs polític i econòmic de la dècada dels 80 l'han elaborat aquests moviments islamistes que han optat per la via del compromís polític no violent, el cas de Hassi Anushi a Tunisia o de Desalam Jasim al Marroc o que van optar pel recurs de la violència cas del grup de Bulaia a Algèria que és molt poc conegut però que és una primera experiència d'islamisme radical, violent en contra del poder establert. Aquest ascens de l'islamisme al Magrib, a Egipte i al Pròxim Orient té bastant a veure no només amb unes motivacions de tipus ideològic que he intentat resumir però que d'alguna manera aquestes han estat sempre, és a dir diguem-ne corrents de pensament que dintre l'islam reivindiquen aquests retorn a les fonts, aquest retorn a l'origen, aquesta construcció de l'Estatat Islamí, que aquest no és un fenòmen novedós, el que és novedós és el molt que això en aquests deu, quinze últims anys ha arrelat entre aquestes societats àrabs o entre els diferents països musulmans perquè no és un fenòmen només del món àrab i aquest és una mica el context que voldria explicar encara que sigui breument per entendre el perquè això és així.

Molt breument apuntaré alguns elements socio-polítics i fins i tot demogràfics que són un comú denominador en molts d'aquests països i que expliquen perquè l'islamisme ha pogut fer el seu ..... i ha pogut crèixer.
Hi ha una primera referència, en poc més de trenta anys i ho vèiem en el cas del Magrib la població del món àrab s'ha multiplicat per 2,6 i d'aquí a l'any 2000 s'haurà triplicat. Dit d'una altra manera si en 1960 hi havien 100 milions d'àrabs en 1992 hi havien 260 milions i a l'any 2000 es calcula que seran 320 milions. Per tant una taxa de creixement demogràfic brutal, com deia abans entorn del 3%. Per tenir un punt de referència del que això significa, quan parlem de la industrialització europea i del creixement demogràfic europeu que va servir entre altres coses per colonitzar, colonitzar em refereixo poblar els Estats Units perquè els Estats Units ja eren independents, d'allò dels colons que van cap a l'Oest i tal, Europa estava creixent, els països que creixien més, a un 1% anual o un 1,5% en casos

extrems i els casos extrems acostumen a ser ciutats d'aquestes estats de l'Alemanya d'avans de la unificació que per tant són molt poc representatives perquè pot haver-hi un fenòmen d'immigració dels voltants. Estava creixent al 1, 1,5% i al Magrib estem paralan d'un 3% en els últims 30 anys i això va servir per colonitzar, per enviar no només als Estats Units sino després a Brasil, Argentina, etc. Clar, en aquells moments ells no tenen una ....., tot sigui dit de passada.
Aquest fort creixement ja l'he relacionat abans amb una forta mortalitat infantil, amb un notable creixement de l'esperança de vida, però amb un manteniment molt elevat de la taxa de natalitat, entre altres coses com deia abans per factors culturals i de la marginació educativa que pateix la dona al món àrab. Ara bé, el creixement de la població urbana encara ha estat més fort, és a dir, la població urbana ha crescut gairebé el 5% anual entre 1960 i 1992, de tal manera que s'ha passat d'un 34% de la població a l'any 62 a un 55% a l'any 92 i a un 61% previst per l'any 2000, dit d'una altra manera de cada dos àrabs un viu en ciutats, una mica més d'un viu en ciutats i a l'any 2000 de cada 3 àrabs dos viuran en ciutats. El que succeeix és que això només ha creat problemes d'infraestructura, de vivenda, d'ocupació, de desequilibri entre els diferents sectors productius, s'han abandonat fins i tot zones agrícoles que encara eren productives i que encara era rentable mantenir-les en explotació, el que passa és que els salaris agrícoles són tan baixos que la gent es veu estimulada o es veu forçada a emigrà a les ciutats i ha fet que a ciutats pensades per a un contingent de població molt menor es vegin avui pràcticament o literalment desbordades, El Caire, per exemple que no és del Magrib que és Egipte, és una ciutat pensada per dos milions d'habitants però és que en viuen deu, clar llavors, on viuen? doncs és un fenòmen suposo que prou conegut que és que els cementiris del Caire estan habitats però no pels morts, no és el regne dels morts sinó que s'ha convertit també en el regne dels vius, que la gent dorm als terrats perquè evidentment i ja no diguem els problemes d'infraestructura, de subministrament d'aigua, etc.

D'altra banda hi ha el tema del petroli, el tema del petroli ha jugat un paper importantíssim al món àrab, ha jugat un paper importantíssim perquè el tema del petroli ha tingut un efecte, jo diria, boumerang i diluient d'altra banda o d'enfrontament. En primer lloc l'expansió i això és l'últim quadre que teniu. En aquesta dècada prodigiosa que deia jo abans de 1973 a 1983, l'increment de les vendes del petroli va traduir-se en un alt creixement de les disparitats i les desigualtats econòmiques a l'interior del món àrab, què és el que vull dir? vull dir que si al 1970 la relació que hi havia entre el país més ric que era Kuwait i no els països més pobres sino els països diguem-ne mitjans i amb una certa precència com Marroc i Egipte era de 17 o 19 a 1, al 1992 la diferència entre aquests mateixos països, Marroc i Egipte i el Emirats Arabs Units, que són actualment els més rics -perquè a Kuwait han passat una sèrie de coses- és en aquest moment de 35 o de 21 segons quin dels dos agafem. Per tant les diferències s'han eixamplat moltíssim, aquest increment de les disparitats no s'ha traduït en canvi en un increment de les inversions pel desenvolupament d'aquests països pobres. Entre d'altres coses perquè els països àrabs units, els països exportadors de pertroli han al.legat que era millor invertir a

Occident on les inversions eren més segures -ja se sap que a Iemen pot passar qualsevol cosa- i per tant proporcionen més beneficis i que per tant amb aquests beneficis després es podria desenvolupar més els germans pobres del món àrab. El que passa és que venen a Espanya i inverteixen a KIO, amb la qual cosa els germans pobres del món àrab tenen la mosca una mica darrera l'orella, perquè clar aquesta era la inversió segura que havia de garantir el nostre desenvolupament, que no se sap molt bé on ha anat a parar, però es que si que van finançar una cosa els països rics productors de petroli per motius polítics, van finançar els moviments islamistes moderats, el finançament del moviments islamistes als anys 70, als anys 80 i fins la guerra del Golf procedeix fonamentalment, no d'Iran sino d'Aràbia Saudí i d'altres monarquies conservadores del Golf. El que passa que després de la guerra del Golf i a finals dels 80 ja, aquest finançament se'ls hi torna una mica en contra, perquè aquests països com Aràbia Saudí o com les monarquies moderades del Golf són acusats pels islamistes per la seva opulència, per la seva insolidaritat amb la resta del món àrab i per haver renunciat a la tàctica quotidiana malgrat les formes externes de seguir els preceptes islàmics i aplicar la llei islàmica. Això és un fenòmen prou conegut, és a dir, a Aràbia Saudí es mantenen unes formes però la posta del sol és tota una altra cosa, i evidentment aquesta crítica se'ls hi ha fet. La crisi econòmica que va desencadenar l'alça dels preus del petroli després va tenir un retrocés evident a partir de l'any 83 i amb aquest retrocés no només havia eixemplat les distàncies, sinó que va acabar repercutint als països exportadors de petroli. Clar, no us diré les dades, les tinc aquí però no val la pena, de com a molts d'aquests països les rendes, el PNB per càpita o s'ha estancat o ha caigut visiblement, però es que això ha portat a que els estats de socialisme real que havien fet l'opció del socialisme real al caure el valor real de les rendes de petroli s'han trobat que van haver de desatendre alguns dels principis bàsics sobre els que recolzava la seva legitimitat, per exemple sanitat pública i gratuïta, per exemple escolarització plena i gratuïta, a Algèria l'Estat va fer fallida, a l'època de ..... l'Estat ja no podria atendre aquestes necessitats que en definitiva són les que justificaven certa mesura religiosa. Un règim que havia fet renuncies importants des del punt de vista cultural i religiós, però que a canvi d'aquestes renuncies havia promés una sèrie de covertures socials que al caure els preus del petroli no va poder seguir atenent, però d'altra banda la caiguda d'aquest poder adquisitiu juntament amb la pressió demogràfica i juntament amb l'increment de l'atur és obvi que s'han convertit en aquests països en un factor de desestabilització evident. D'altra banda cal no oblidar que quan els preus del petroli van ser alts sempre pensem en els països exportadors de petroli, però és clar és que els països importadors de petroli àrabs que també n'hi ha, Marroc no té petroli, Tunisia si però en té poc, Mauritània evidentment no en té, però és que hi ha molts altres al Pròxim Orient que tampoc no en tenen o en tenen en quantitat insuficient també havien de pagar aquests preus alts.

Per últim jo recordaria que l'arabisme es va concretitzar en règims de partit únic que gairebé mai van permetre la crítica i l'oposició política. I aquí es va produir un procés en certa manera similar al de l'església catòlica en ..... dins de la

colònia comunista, és a dir l'islamisme va recuperar les mesquites com a centre o com a lloc de disidència política, des de les mesquites els .....islamistes pregonaven el seu discurs crític amb l'arabisme, perquè evidentment a Aràbia Saudí, com deia abans, hi ha una motivació política per finançar l'islamisme moderat és que des de l'època de Nasser el gran enemig ideològic i és clar això dintre del context de la guerra freda i del sistema bipolar són els règims arabistes d'Egipte, de Síria, d'Iraq, malgrat que després d'Iraq se'n faran amics i després es tornaran a fer enemigs quan hi ha la revolució iraniana que llavors finançaran a Iraq perquè lluiti contra Iran per frenar l'expansió de l'islamisme per frenar l'expansió de l'islamisme més radical de base xiïta que és l'iranià i com sabem després quan Iraq pretén passar comptes del que li ha costat la guerra doncs i es cobra la factura per la seva ma invaint Kuwait doncs se li tornrn en contra. Bé, en definitiva aquesta pugna és el que segueix sovint sent, els islamistes efectivament en aquests règims socialitzats de partit únic, però també no socialitzat però també de partit únic a Tunísia la crítica que faran de l'arabisme i dels règims de partit únic és que si de cas no havien postulat una renuncia a la pròpia identitat religiosa i cultural islàmica sota una promesa de modernització i d'una millora dels nivells de vida que mai van arribar a assolir-se. Per ventura com a Algèria no havien desatés i sacrificat l'agricultura, el petit comerç i les indústries de bens de consum per tal d'afavorir les denominades indústries industrialitzants o indústria passant, el model soviètic en definitiva, que s'havien demostrat ineficaces, obsoletes, poc beneficioses, estimuladores de la corrupció i creadores d'atur, per ventura no havien convertit a un país agrícolament ric com Algèria en un país que ha d'importar gairebé tot el que consumeix en aliments actualment, en definitiva no és casual que sigui justament on el fracàs ha estat més evident on més hagi progressat l'islamisme que és el cas d'Algèria. Després de la revolta del 88, de la revolta de sèmola del 88 amb una forta presència islamista al carrer el règim de Charly Benjeli decedeix legalitzar el front islàmic de salvació per tal d'aturar aquest ascens de l'islamisme des del carrer. El que passa és que justament això és el que va portar al front islàmic de salvació a poder-se presentar a les primeres eleccions, a les municipals de 1990 i endur-se'n els ajuntaments més importants del país, entre ells el d'Alger. Un any més tard, després de protagonitzar un veritable pols amb el govern amb la vaga general de maig-juny del 91 per obligar-lo a convocar eleccions legislatives Benjeli decideix convocar eleccions legislatives que van tenir lloc el dia de Sant Esteve per a nosaltres, el 26 de desembre de 1991. Es un sistema majoritari, a doble volta i amb la primera el FIS té prou per aconseguir una victòria sonadíssima, amb una participació del 52% del cens electoral aconseguir el 48% dels vots i sobre el total dels 430 escons es feia amb 188 en aquesta primera volta. A molta distància es situava el Front de Forces Socialistes, partit d'orientació berberista, 26 escons; l'antic partit únic, l'FLN, amb 15 escons i els independents amb 3. La història que segueix aquí doncs diguem-ne que la coneixem prou bé, Chadly Benjeli dimiteix la nit del 11 al 12 de gener del 92, és de fet un cop d'estat, apartir d'aquí s'instala l'Alt Comité d'Estat dirigit en uns primers moments per Nasser i avui per....., per Nasser des de l'ombra perquè es porten de Marroc un exiliat il.lustre

....., que a la vegada mor en un atemptat fosc pocs mesos després, dic fosc perquè entre altres coses una de les víctimes que sembla que hi ha hagut o s'ha dit al menys és el, que havia atemptat contra Budiaf, el que havia matat a Budiaf que no se sap molt bé perquè era membre de la mateixa escolta, és a dir, es va dir que era un islamista però curiosament el Primer Ministre va dimitir al cap d'uns dies dient que ell no ho tenia gens clar i que no volia fer segons quins jocs. A partir d'aquí doncs una guerra civil que s'ha instalat al país que fa poc denunciaven aquí a Barcelona tres periodistes algerians del Centre Internacional de Premsa que estan condemnats a mort pels islamistes, es calculen unes 30.000 víctimes de les que es porten actualment, és molt difícil fer estimacions sobre les víctimes perquè tant l'exèrcit com els islamistes juguen una mica amb les dades, en tot cas la violència és creixent i l'únic element d'esperança que semblava haver-hi doncs al règim li costa molt d'acceptar, l'element d'esparança és la reunió a la seu de la Comunitat de San Igidio a Roma a començaments d'aquest any entre els principals partits de l'oposició del FIS, és a dir, més del 80% dels vots que van haver-hi a les eleccions de l'any 91, FIS, FLN, Front de Forces Socialistes, un acord per aturar la violència amb la condició de que hi hagi un alliberament dels presos polítics i per endegar un procés de transició que porti la celebració de noves eleccions. La resposta, al meu entendre, del règim va estar molt dura, va dir que no negociaria mai i després de dir que no negociaria mai pren per assalt una presó a través dels cossos de seguretat de l'Estat i un motí en una presó acaba amb més de cent víctimes. Penso que és una resposta molt poc dialogant amb una plataforma, perquè es coneix així la plataforma de Roma que reuneix més del 80% de l'expressió política algeriana l'únic cop que històricament s'ha expressat lliurement, que són les eleccions de desembre de 1991, no hi ha hagut altres eleccions lliures a Algèria.

Voldria fer quatre punts finals:
El primer, contràriament al que es diu, jo crec que al Magrib no hi ha hagut mai enfrontament entre la modernitat i la tradició, simplement perquè la modernitat ha estat el luxe d'uns pocs i la tradició el refugi dels desheretats, per tant la majoria de la població mai ha pogut gaudir de la modernitat. Ens interessa el Magrib perquè evidentment té una importància estratègica internacional, que no es tradueix sempre en un pes polític real en les relacions internacionals i això és preocupant, perquè al no traduir-se en aquest pes polític real en les relacions internacionals i això és preocupant i al no traduir-se en aquest pes polític real en foros internacionals els problemes acostumen a esclatar de la manera més insospitada.
La creixent inversió europea a l'Europa de l'Est òbviament a fet disminuir la inversió europea al Magrib, malgrat tot hi ha que assenyalar la creixent inversió espanyola que en aquests moments és el segon gran país inversor en llocs com Marroc, Tunísia i abans del 92 a Algèria i fins i tot en un grau important d'inversió catalana sobre tot en camps com el tèxtil, les indústries agroalimentàries, el turisme i la creació d'infraestructura viària i productiva.
Les dues darreres grans equivocacions d'Occident, una ja estava implícita en les meves paraules, el reconeixement com a mal menor del cop d'Estat del gener del 92 a Algèria, cosa que ara sembla

que s'estan donant compte i tendeixen a rectificar. Alguns vam dir fa molt de temps, hi ha algun ex-alumne meu de clase que no em deixarà per mentider perquè va ser objecte de discursió a classe, deia que era un error un cop d'estat perquè acabaria generant víctimes i les víctimes generen més terrorisme i més repressió.
L'altra equivocació, per a mi és la guerra del Golf. Per què? doncs, perquè com deia una militant feminista, d'esquerres i demòcrata del Marroc, Fàtima Mernisi, en un llibre que està traduït al castellà ella feia una reflexió, primer es va esverar de que els periodistes occidentals quan la veien en una manifestació contra la guerra del Golf li preguntaven per què els integristes sortien al carrer. Es clar, això per ella era una mica dur perquè entre altres coses és una persona que si els islamistes arribessin al poder tindria molt poc futur al seu país, com a dona, com a militant feminista, com a militant d'esquerres i com a militant demòcrata. Ella deia és que ens heu trait de manera molt brutal, diu, els occidentals tenieu una cosa realativament bona, diu, això que en dieu el sistema democràtic que no us l'acabeu de creure, però en teoria l'únic sistema que no justifica mai la violència ni tan sols per arribar al poder, una altra cosa és el que passi a la vida de cada dia, però diguem-ne que l'argument filosòfic o ètic és aquest, diu, no justifica mai la violència, ni tan sols per aconseguir el poder. Llavors nosaltres veiem enlluernats com queia el mur de Berlin, com s'instaurava la democràcia a l'Europa de l'Est i això ens encoratgava a seguir lluitant per aconseguir aquestes mateixes fites en els nostres pobles i de cop i volta un dia vam encendre la televisió i vam veure una qualició de països democràtics bombardejant no Saddam Hussein que segueix governant Iraq, sinó al poble iraquià. I el meu peixeter, on vaig a comprar el peix, diu, estava esgarrifat, la dona m'ha dit que em vengui la tele i me l'he venut perquè tinc mal sons perquè aquestes bombes estan caient en bazars, estan caient en mercats i és possible que peixeters com jo estiguin morint i Saddam Hussein segueix al poder, diu per tant per la nit tenia mals sons i he decidit que em venia la tele i el que m'han donat ho he enviat a la Mitja Lluna Roja perquè ho utilitzi en aliments i en medicaments no pels polítics iraquians que al món àrab tothom sap qui és Saddam Hussein no cal que s'ho descobreixin els occidentals, però si per aquest poble iraquià que ha estat bombardejat de manera desproporcionada per aquesta qualició de països democràtics occidentals.

1. Superfície, població, PNB (total, per habitant i incremnt anual) i IDH dels països del Magrib.

País	Superfície (10^3 Km^2)	Població (10^6 habitants) 1992	PNB (10^9 $) 1991	PNB habitant ($) 1992	Increment anual PNB 1980-91 (%)	Lloc d'ordre	Valor IDH
Algèria	2.381,74	26,400	52,3	1.830	- 0,7	109	0,553
Líbia	1.759,54	4,900	27,3	5.207 [1]	- 4,4	79	0,703
Marroc	450,00	26,300	27,1	1.040	1,6	111	0,549
Mauritània	1.030,70	2,100	1,1	530	- 1,8	158	0,260
Tunisia	163,61	8,400	12,6	1.740	1,1	81	0,690
[Sahara Occidental]	266,00	0,074 [2]	-	-	-	-	-
	6.051,59	68,174	120,4	1.766			

(1) PNB de 1990 i PIB real ajustat per habitant de 1991.
(2) Dades de 1974 de la població musulmana del territori.

NOTA: El Programa de les Nacions Unides pel Desenvolupament (PNUD) elabora cada any, d'acord amb el comportament de quatre variables bàsiques (esperança de vida en nèixer, alfabetisme d'adults, mitjana d'anys d'escolarització i ingrés per càpita), l'índex de desenvolupament humà (IDH). L'IDH pren uns valors que poden oscil.lar entre 0,000 i 1,000. Cada any el PNUD publica l'IDH de 173 països, que es classifiquen en ordre descendent. El 1992, darreres dades publicades, el primer lloc va correspondre al Canadà amb un IDH de 0,932 i el darrer lloc a Guinea amb un IDH de 0,191. Com a referència indicarem que Espanya figurava en el lloc vint-i-tresè amb un IDH de 0,888. Al gràfic els països àrabs figuren en ordre descendent i entre parèntesi s'indica el lloc d'ordre corresponent a l'any 1992.

Font: **Bilan économique et social.1993.**- París, Número spécial des Dossiers et Documents du **Le Monde**, 1994; **Économie du monde arabe et musulman. 1992.**- París, Éditions EMAM, 1992; **El Estado del mundo 1994.**- Madrid, Akal, 1993; GOBIERNO GENERAL DE SAHARA: **Censo-74.**- El Aaiún, Editorial Gráficas Saharianas, 1975; Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo (PNUD): **Informe sobre Desarrollo Humano 1994.**- México, PNUD-Fondo de Cultura Económica, 1994.

2. Evolució de la població, de la mortalitat infantil i de l'esperança de vida en nèixer.

País	Població 1960 (milions)	Població 1992 (milions)	Població 2000* (milions)	Taxa creixement anual 1960-92 (en %)	Mortalitat infantil (0/00) 1960	1985-90	1992	Esperança de vida (anys) 1960	1992
Algèria	10,8	26,4	32,7	2,8	168	74	62	47,0	65,6
Marroc	11,6	26,3	31,7	2,6	160	82	70	46,7	62,4
Tunisia	4,2	8,4	9,8	2,2	163	82	70	46,7	62,5
Líbia	1,3	4,9	6,4	4,1	191	127	118	35,3	47,4
Mauritània	1,0	2,1	2,7	2,4	159	59	44	48,4	67,1

* Estimació

Font: Camille et Yves LACOSTE (Dir.), Ob. cit., 1991:244 i Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo (PNUD): **Informe sobre Desarrollo Humano 1994.**- México, PNUD-Fondo de Cultura Económica, 1994.

3. Població rural, pobresa absoluta i analfabetisme.

País	Percentatge població rural 1992	Percentatge població pobresa absoluta 1980-90 (en %) Total	rural	urbana	Taxa d'analfabetisme d'adults (+ 15 anys) (en %) 1992
Algèria	47	23	25	20	39
Marroc	53	37	45	28	48
Tunisia	43	17	15	20	32
Líbia	16	s.d.	s.d.	s.d.	34
Mauritània	50	s.d.	80	s.d.	65

Font: Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo (PNUD): **Informe sobre Desarrollo Humano 1994.**- México, PNUD-Fondo de Cultura Económica, 1994.

4. Distribució de la població activa i configuració del PIB.

País	Distribució població activa (en %)						Configuració PIB (en %)			
	Agricultura		Indústria		Serveis		Prod. agrícola	Prod. industrial	Serveis	PIB 1991
	1965	1990-92	1965	1990-92	1965	1990-92	1991	1991	1991	(10^9 $)
Algèria	57	18	17	33	26	49	14	50	36	32,7
Marroc	61	46	15	25	24	29	19	31	50	27,7
Tunisia	50	26	21	34	29	40	18	32	50	11,6
Líbia	41	20	21	30	38	50	s.d.	s.d.	s.d.	s.d.
Mauritània	89	69	3	9	8	22	22	31	47	1,1

Font: Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo (PNUD): **Informe sobre Desarrollo Humano 1994**.- México, PNUD-Fondo de Cultura Económica, 1994.

5. Residents magrebís (Petit Magrib) a Europa (milers), 1988-1991.

	Algerians	Marroquíns	Tunisencs	TOTAL
Alemanya	5,92	61,85	24,29	92,06
Bèlgica	10,64	138,42	6,25	155,31
Espanya	2,60	48,14	0,18	50,92
França	820,90	516,40	202,60	1.539,90
Holanda	0,60	148,00	41,23	189,83
Itàia	4,04	77,97	2,40	84,41
Dinamarca	0,30	2,10	0,10	2,50
Grècia	0,08	0,03	1,40	1,51
Luxemburg	-	-	-	-
Portugal	0,02	0,05	0,01	0,08
Regne Unit	2,00	5,00	-	7,00
Irlanda	-	-	-	-
Unió Europea	847,1	997,96	278,46	2.123,52

Font: Giuseppe CALLOVI: "Les migrations internationales, nouveau défi pour l'Europe" en Maria Àngels ROQUE: **Els Moviments Humans en el Mediterrani Occidental**.- Barcelona, Institut d'Estudis Mediterranis-Generalitat de Catalunya, 1989; Bernabé LÓPEZ y otros: **Inmigración magrebí en España**.- Madrid, Mapfre, 1993.

6. Producció i reserves de petroli, producció de gas natural i fosfats.

País	Producció Petroli (10^6 Tm.)				Reserves (10^9 barrils) (*)	Número d'ordre Món àrab	Producció Gas natural (10^9 m^3)		Número d'ordre Món àrab	Producció Fosfats (10^6 Tm.)		Número d'ordre Món àrab
	1972	1979	1980	1990			1980	1990		1980	1990	
Algèria	52	61	52	58	8,4	6	15,0	50,0	1 (1)	1,0	1,1	5
Líbia	105	101	88	71	22,0	4	5,2	7,0	6	-	-	-
Marroc	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18,8	24,0	1 (2)
Tunisia (**)	-	-	-	5	1,8	-	-	0,8	-	4,5	6,3	2 (3)

(*) 1 barril = 159 litres. 1 Tm. = 7,3 barrils. 1 barril/dia = 50 Tm. al any.
Es tracta de reserves provades el 1988. A l'actualitat el descobriment de noves bosses ha incrementat considerablement aquesta xifra i, per exemple, a Líbia, al ritme actual de producció, se li calculen unes reserves de 88 anys.

(**) Rafic BOUSTANI et PHILIPPE FARGUES (**Atlas du Monde Arabe**.- París, Bordas, 1990:140) donen a Tunisia una producció de petroli de 100.000 barrils diaris el 1987, és a dir, 5 milions de tones a l'any, la qual cosa representa menys del 10% de la producció algeriana i el 7% de la de Líbia. És per això que Tunisia no figura a les estadístiques dels principals productors. La producció de gas natural es refereix també a 1987.

(1) 5è Productor mundial. (2) 3er Productor mundial. (3) 5è Productor mundial.

Font: Rafic BOUSTANI et PHILIPPE FARGUES: **Atlas du Monde Arabe**.- París, Bordas, 1990; **Économie du monde arabe et musulman. 1992**.- París, Éditions EMAM, 1992; José María VIDAL VILLA: **Hacia una economía mundial. Norte/Sur: frente a frente**.- Barcelona, Plaza & Janés/Cambio 16, 1990.

7. Comerç exterior, deute, despeses militars i remeses emigrants.

País	Comerç exterior: Export. (% PIB) 1991	Comerç exterior: Import. (% PIB) 1991	Deute exterior: Total (10^9 $) 1991	Deute exterior: (% PNB) 1991	Despeses militars (% PIB) 1991	Remeses emigrants (% PNB) 1991	PIB (10^9 $) 1991	PNB (10^9 $) 1991
Algèria	36	24	28,6	70	1,6	0,5	32,7	52,3
Marroc	15	25	21,2	80	4,6	7,3	27,7	27,1
Tunisia	32	45	8,3	66	2,9	4,5	11,6	12,6
Líbia[1]	s.d.	s.d.	s.d.	s.d.	7,8	-	s.d.	27,3
Mauritània	43	46	2,3	215	4,1	-	1,0	1,1

(1) És el PNB de 1990.

Font: Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo (PNUD): **Informe sobre Desarrollo Humano 1994**.- México, PNUD-Fondo de Cultura Económica, 1994. El PNB de Líbia de 1990 a **Économie du monde arabe et musulman. 1992**.- París, Éditions EMAM, 1992.

8. Món Àrab: PNB per habitant ($) i per països, 1970-1992.

País	1970	1992	País	1970	1992
Kuwait[1]	4.000	16.160	Algèria	300	1.830
Emirats Àrabs	3.000	22.220	Siria[2]	290	1.170
Qatar	2.300	16.240	Tunisia	250	1.740
Bahrein[2]	s.d.	7.150	Jordània	250	1.120
Omàn	s.d.	6.490	Marroc	230	1.040
Líbia	1.860	5.967	Egipte	210	630
Líban	580	1.095	Mauritània	140	530
Aràbia Saudí	440	7.940	Sudàn[3]	120	400
Iraq[1]	340	3.652	Iemen[2]	80	520

(1) 1989. (2) 1991. (3) 1990. s.d.: sin datos.

Font: **El Estado del mundo 1994**.- Madrid, Akal, 1993; Yves LACOSTE: **Geografía del subdesarrollo**.- 5ª ed., Barcelona, Ariel, 1984; Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo (PNUD): **Informe sobre Desarrollo Humano 1994**.- México, PNUD-Fondo de Cultura Económica, 1994.

9. Alguns indicadors demogràfics del Magrib.

(1) L'índex Sintètic de Fecunditat és la suma de les taxes de fecunditat per edat en un any donat, és a dir, el terme mig de fills per dona.

Font: Camille et Yves LACOSTE (sous la direction de): **L'état du Maghreb**.- Paris, La Découverte, 1991; **Le Nouvel État du Monde. Bilan de la décennie 1980-1990**.- Paris, La découverte, 1990; Moncer ROUSSI: **Population et Société au Maghreb**.- Túnez, Cérès Production, 1983; Mohsen TOUMI: **Le Maghreb**.- 2ª edición, Paris, PUF, 1988.

País: **Líbia**

Fets destacats

1951. Independència.
1959. Descobriment de petroli al desert de Sirte.
1969 (1-4 setembre). Cop d'Estat dels Oficials LLiures, d'inspiració nasserista.
(desembre). Carta de Trípoli: unificació amb Egipte i Sudan.
1970. Compra d'avions Mirage a França i sortida de les darreres tropes britàniques i USA.
Nacionalització del petroli, de la banca i de altres sectors de l'economia.
1971. Proclamació a Bengazi de la Federació de Repúbliques Arabs Unides (Egipte, Líbia, Siria).
Creació del partit únic: la Unió Socialista Arab.
Recoltzament de l'atemptat de Skirat contra Hassan II. Ruptura de relacions amb Marroc.
1972. Fusió amb Egipte (es trenca a l'any següent).
1974. Fusió fallida amb Tunisia.
1975. Complot de juliol (seran afusellats 22 oficials).
1976. Complot militar de Misrata.
1977. Guerra del desert amb Egipte: són afusellats 45 oficials pro-egipcis.
1980. Aixecament militar de Tobruck.
Fusió fallida amb Siria.
1983. Intervenció al Txad.
1984. Atemptat a la caserna de El Abyar. Complot militar d'Azizia.
Atemptat islamista contra Gadafi.
Tractat d'Unió amb el Marroc. Líbia retira el seu recoltzament al POLISARIO.
1985. Nou intent de cop d'estat contra Gadafi.
1986. L'aviació USA bombardeja Trípoli. Gadafi perd una filla.
Fi de la Unió amb el Marroc.
1987. Aldarulls i execucions públiques (TV) d'islamistes. Tanmateix es recoltza a Teheran en la guerra contra Iraq.
1988. Tímida liberalització política (alliberament de presos polítics).
Fi de la intervenció al Txad.
Atemptat contra un avió de la PANAM del que s'acusa a Líbia (270 morts).
1989. Atemptat contra un avió de l'UTA del que s'acuda a Líbia (170 morts).
1991. Condemna de la intervenció aliada al Golf però sense recoltzar a Sadam Hussein.
1992. El Consell de Seguretat de l'ONU decreta l'embargament aeri i militar contra Líbia pel tema dels atemptats de la PANAM i l'UTA.
1993. Rumors de cop militar que s'ha sufocat amb l'intervenció de l'aviació.
S'endureixen les mesures de l'ONU contra el règim de Gadafi.
1994. Es restitueix al Txad la franja d'Aozou.
Líbia reitera la seva negativa a entregar els sospitosos de l'atemptat de la PANAM.

País: **Marroc**

Fets destacats

1956. Independència.
1957. Hassan II es nomenat successor de Mohamed V.
1959. Excisió de l'Istiqlal: neix la Unió Nacional de Forces Populars (UNFP).
1960. Negativa a reconèixer la independència de Mauritània.
1961. Mort de Mohamed V: Hassan II rei, instauració de la monarquia constitucional.
1962. Mort a El Cairo Abd el-Krim.
Primeres eleccions legislatives: L'Istiqlal i la UNFP queden fora del govern malgrat haver obtingut els mateixos escons que l'oficialista Front per a la Defensa de les Institucions Constitucionals de Reda Guedira.
Complot de Casablanca i detencions de militants de l'oposició que té un fort daltabaix a les municipals.
(Octubre-Novembre). Guerra de les Arenes amb Algèria.
1965. Aldarulls de Casablaca. Estat d'excepció que es mantindrà durant cinc anys.
Rapte i assassinat del líder de l'UNFP, Mehdi Ben Barka, a París. Implicació del general Ufkir (ministre de l'Interior).
1970. Fi de l'estat d'excepció i nova Constitució que rebutja l'oposició.
1971. 1.400 cadets assalten el Palu de Skirat on el rei donava una recepció: 100 morts. Els oficials responsables de l'intent de cop d'estat són afusellats.
1972. Adopció per referèndum de la tercera Constitució.
Atemptat contra el boeing reial pels F5 de la base de Kenitra. Implicació d'Ufkir que es suicida.
1974. Carta de l'islamista Abdesalam Yasín a Hassan II: "L'islam o el diluvi".
1975. Marxa verda sobre el Sahara Occidental. Signatura de l'Acord Tripartit de Madrid.
1976. Enfrotament militar amb Algèria i ruptura de relacions per la qüestió del Sahara Occidental.
1980. Construcció del primer mur per protegir el triangle vital (El Aaiún-Smara-Bucráa) del Sahara Occidental: Marroc opta per la guerra estàtica.
1981. Revoltes de la fam a Casablanca.
1984. Revoltes de la fam a Marraqueix i el nord del país.
Signatura de la Unió amb Líbia.
Marroc es retira de l'OUA com a protesta per l'admissió de la RASD.
1986. Hassan II reb a Simon Perez, primer ministri d'Israel.
Fi de la Unió amb Líbia.
1988. Restabliment de relacions diplomàtiques amb Algèria.
Aceptació del Pla de Pau per al Sahara Occidental proposat per l'ONU.
1991. Participació en la coalició internacional contra Sadam Hussein.
1992. Una nova constitució més democràtica es aprovada en referèndum.
1993. Eleccions legislatives. Victòria història de l'oposició a la primera volta (sufragi directa).
Hassan II és el primer dirigent àrab que reb al primer ministre israelí Yitzkak Rabin després de la sigantura del tractat de pau amb l'OAP.

País: **Tunisia**

Fets destacats

1956. Independència. Abolició de la monarquia i instauració de la República. Burguiba president. Proclamació de l'Estatut Personal: abolició de la poligàmia i substitució del repudi unilateral pel divorci.
1958. En el context de la Guerra d'Algèria l'aviació francesa bombardeja Sakhiet Sidi Yussef (69 morts). Un destacamanet de l'exèrcit francès roman a la base aero-naval de Bizerta.
1959. Constitució: règim presidencialista i, a la pràctica, de partit únic.
1960. Burguiba es pronunica contra el dejuni del Ramadà.
1961. Ahmed Ben Salah, secretari de la Unió General de Treballadors Tunisencs, arriba al poder. Batalla de Bizerta: els francesos abandonaran la base després de deixar Algèria. Salah Ben Yussef, principal opositor de Burguiba, és assassinat a Frankfurt.
1963. Judicis i condemnes a mort de destacats yussefistes: el neo-destur s'imposa totalment.
1969. Destitució de Ahmed Ben Salah davant el fracàs del "socialisme de cooperatives".
1970. Ahmed Ben Salah es condemnat a 10 anys de treballs forçats. Gir cap a un "liberalisme salvatge".
1974. Fusió fallida amb Líbia.
1975. Burguiba acepta la presidència de per vida.
1978. Vaga general, manifestacions i aldarulls a la capital.
1979. Manifestacions islamistes a Tunis. Detenció de Rachid Gannuchi.
1981. Atemptat islamista a Monastir: detenció de 200 membres del Moviment de la Tendència Islàmica (MTI): Gannuchi és condemnat a 10 anys de presó. A les primeres legislatives realment pluralistes el Partit Socialista Desturià (PSD, antic neo-destour) obté tots els escons
1983. Revoltes del pa al sud del país.
1984. Revoltes a Tunis: molts morts. Ben Alí es nomenat secretari d'Estat d'Interior. El MTI demana la seva legalització. Amnistia pels detinguts del MTI.
1985. El MTI i la resta de l'oposició fan el boicot a les eleccions municipals.
1986. Ben Alí es nomenat ministre d'Interior. Boicot de l'oposició a les eleccions legislatives: el PSD obté tots els escons.
1987. Aldarulls generalitzats a tot el país. Agitació islamista. 7 de novembre. Ben Alí decreta la incapacitat de Burguiba i es fa amb el poder. Promet reformes constitucionals, amnistia, multipartidisme i democràcia: Pacte Nacional.
1988. Es signa el Pacte Nacional entre el govern i els principals partits de l'oposició.
1989. Negativa a legalitzar als islamistes. A les legislatives el Reagrupament Constitucional democràtic (que és el nou nom del PSD) acapara tots el escons.
1992. Judicis massius contra militants islamistes. Informe desfavorable d'Amnistia Internacional (AI).
1993. S'agreuja la repressió contra els militants islamistes. Nou Informe desfavorable d'AI.
1994. Ben Alí, candidat únic, guanya de nou les elecions presidencials. A les legislatives l'oposició obté 14 escons, la resta, fins a 140, són pel RCD.

País: **Mauritània**

Fets destacats

1960. Independència.
1961. Constitució presidencialista: Moctar Uld Daddah president de la República.
Fusió de tots els partits en el Partit del Poble Maurità (PPM): Uld Daddah secretari general.
1963. S'inicia l'explotació de les mines de ferro de la Sebda d'Idyill.
1965. Es passa a règim de partit únic: El PPM únic partit constitucional.
Primeres eleccions legislatives només amb candidats del PPM.
1966. Primers enfrontaments étnics: la població africana rebutja la política d'arabització.
1967. Guerra del Sis Dies: ruptura de relacions diplomàtiques amb EUA i aproximació a Xina.
1971. Moctar Uld Daddah president de l'OUA.
1974. Nacionalització de MIFERMA (mines de ferro).
1975. Acord tripartit de Madrid: primers combats entre el POLISARIO i l'exèrcit maurità.
1976. L'exèrcit maurità ocupa Dakhla (Villa Cisneros). Ruptura de relacions diplomàtiques amb Algèria. el POLISARIO ataca Nouakchott.
1977. Nous atacs del POLISARIO a ciutats mauritanes. Es demana ajuda militar a Marroc i França.
1978. La guerra està destroçant la pobre economi del país. Cop d'estat militar i fi de les hostilitats amb el POLISARIO.
1979. Uld Haidalla, nascut al Sahara Occidental, es nomenta primer ministre. Acord de pau amb el POLISARIO. Restabliment de les relacions diplomàtiques amb Algèria.
1983. Extensió de la xaria (llei islàmica) a tots els aspectes de la vida civil i econòmica.
1984. Reconeixement de la RASD.
Cop d'Estat. Sid Ahmed Uld Taya nou president.
1985. Nova Carta Constitucional.
1987. Intetn de cop d'Estat protagonitzat per oficials negres: judici contra 51 militars tucolors.
1989. Conflictes ètnics a les dues ribes del riu Senegal: repatriacions forçades (150.000 negres de Mauritània al Senegal i 240.000 moros del Senegal a Mauritània).
1990. Tensió entre Senegal i Mauritània: la mediació de Hosni Mubarak, president en exercici de l'OUA, evita el conflicte armat.
1991. Aprovació en referèndum d'una nova constitució que obre el pas a un sistema multipartidista.
1992. Eleccions que guanya Uls Taya i el seu partit. L'oposició parla de tupinada.

País: **Algèria**

Fets destacats

1962. Independència.
Agost. Ben Bella i la Junta Política del Front d'Alliberament Nacional (FAN) entren a Alger. Primer govern Ben Bella.
1963. Nacionalització dels béns dels colons francesos.
Hocine Ait Ahmed crea el Front de Forces Socialistes (FFS).
Setembre. Aprovació de la Constitució. Ben Bella president de la República.
Octubre. Ben Bella assumeix plens poders i deixa en suspens la constitució.
Guerra de les Arenes amb Marroc.
1964. Opció per la via socialista.
1965. Arrest i destitució de Ben Bella. Houari Boumedian president.
1966. Primeres nacionalitzacions (explotacions mineres, assegurances).
1967. Guerra dels Sis Dies: embargament del petroli destinat a Gran Bretanya i els EUA, ruptura de relacions diplomàtiques amb els EUA. Nacionalització de les societats estrangeres de distribució dels productes del petroli.
1968. Noves nacionalitzacions (mercat dels productes del petroli i el gas i indústries de construccions mecàniques, químiques, alimentació, etc.).
1971. Nacionalització de les companyies de petroli estrangeres.
Decret d'arabització. Carta i disposicions sobre la Revolució Agrària i sobre la gestió socialista de les empreses.
1972. Nacionalització de la banca.
1973. Guerra del Yom Kippur: embargament del petroli.
Instauració de la medicina gratuïta.
1974. Discurs a l'ONU de Boumedian sobre el Nou Ordre Internacional.
1976. Enfrotament militar amb Marroc i ruptura de relacions per la qüestió del Sahara Occ.
Manifest d'antics militants nacionalistes (Ferhat Abbas, Ben Jedda) on reclamen una obertura política.
Referèndum aprovació de la Carta Nacional i de la Constitució. Reelecció de Boumedian.
1977. Primeres legislatives: assamblea formada pels candidats del FAN.
1978. Mort de Boumedian.
1979. Chadli Benyedid president de la República. Ben Bella obté llibertat de desplaçament.
1980. Agitació berber a la Cabilia.
Comença la reestructuració del sector públic per intentar millorar l'economia.
1981. Noves agitacions berbers a la Cabilia contra l'arabització. Manifestacions islamistes.
Ben Bella s'exilia a París.
1982. Enfrontaments del grup de Buyali (islamistes) amb les forces d'ordre públic.
Gran concrentració islamista, amb presència dels xejs Soltani, Sahnoun i Abbasi Madani, a la Universitat d'Alger.
1984. L'enterrament del xej Soltani es converteix en una important manifestació islamista.
1985. Segueixen els atemptats del grup de Buyali. Noves agitacions a la Cabilia.
1986. Nova Constitució. Ben Bella i Aït Ahmed formen un front d'oposició al règim.
1987. La policia dóna mort a Buyali.
1988. Restabliment de relacions diplomàtiques amb el Marroc.
Aldarulls i revoltes a Alger i altres ciutats del país. Estat de setge. Manifestacions islamistes (Kuba, Bad el Oued): intervenció de l'exèrcit, prop de 100 morts.
Nova reforma constitucional i reelecció de Benyedid.
1989. Constitució del Front Islàmic de Salvació (FIS).
Congrés del FAN on es constata la profunda divisió del partit: Benyedid està sol.
1990. Victòria del FIS a les municipals.
1991. Maig. Vaga general convocada pel FIS i nombroses manifestacions islamistes a totes les ciutats de més de 100.000 habitants: enfrontaments amb la policia, 17 morts.
Sid Ahmed Gozali es nomenat primer ministre per pactar les legislatives amb l'oposició.
Juny. Detenció dels principals líders del FIS (Madani).
26 de desembre. El FIS guanya la primera volta de les eleccions legislatives.
1992. 11 de gener. Dimissió de Chadli Benyedid. Cop d'Estat encobert.
1992-1995. Situació de pre-Guerra civil.

Bibliografía recent sobre el Magrib.

ADDI, Lahouari: **L'Algérie et la démocratie. Pouvoir et crise du politique dans l'Algérie contemporaine**.- París, La Découverte, 1994.

AGNOUCHE, A.: **Histoire politique du Maroc**.- Casablanca, Afrique-Orient, 1987.

AKAABOUNE, M. i altres: **Manuel marocain d'économie**.- Rabat, SMER, 1986.

AL-AHNAF, M.; BOTIVEAU, B.; FREGOSI, F.: **L'Algérie par ses islamistes**.- París, Khartala, 1991.

ALLOUACHE, M./COLONNA, V. (Dir.): **Algérie, 30 ans aprés. Les enfants de l'indépendance**.- París, Autrement, 1992.

BADUEL, Pierre-Robert (Dir.): **Habitat, État, société au Maghreb**.- París, Éditions du CNRS, 1989.

BALTA, Paul: **Le Grand Maghreb**.- París, La Découverte, 1990.

BALTA, Paul (Dir.): **La Méditerranée réinventée. Realités et espoirs de la coopération**.- París, La Découverte/Foundation Réne Seydoux, 1992.

BARBIER, Maurice: **Le conflit du Sahara Occidental**.- París, L'Harmattan, 1982.

BENISSAD, M.E.: **L'Économie algérienne contemporaine**.- París, PUF, 1980.

BERRAMDANE, A.: **Le Sahara Occidental, enjeu maghrébin**.- París, Karthala, 1992.

BONNEFOUS, Marc: **Le Maghreb: rèperes et rappels**, Paris, Centre des Hautes Études sur l'Afrique et l'Asie Modernes, 1990.

BONTEMS, Claude: **La guerre du Sahara Occidental**.- París, PUF, 1984.

BOUSTANI, Rafic y FARGUES, Philippe:**Atlas du Monde Arabe.Géopolitique et Sociéte**.- París, Bordas, 1991.

BRONDINO, Michele: **Il Grande Maghreb: mito e realta**.- Milà, Franco Angelli, 1988.

BURGAT, François: **L'Islamisme au Maghreb**.- París, Karthala, 1988.

CAMAU, M. (Dir): **Changements politiques au Maghreb**.- París, Éditions du CNRS, 1991.

CAMAU, M. : **La Tunisie**.- París, PUF, 1989.

CANESTRARI, Claudio et al.: **La colonizzazione del Territorio: il modelo francese. L'Algeria tra il 1830 e il 1962**, Milà, Franco Angelli Ed., 1983.

CARO BAROJA, Julio: **Estudios Saharianos**, Barcelona, Júcar Universidad, 1990 (1955).

CARRé, Olivier y Paul DOMUNT (Dir.): **Radicalismes islamiques**.- 2 vols., París, L'Harmattan, 1986.

CHALABI, El Madi: **L'Algérie, l'État et le droit (1979-1988)**.- París, Arcantère, 1989.

CHEVALLIER, Agnès y KESSLER, Véronique: **Économies en développement et défis démographiques (Algérie, Egypte, Maroc, Tunisie)**.- París, La Documentation Française, 1989.

DAVIS, J.: **Le système libyen. Les tribus et la révolution**.- París, PUF, 1990.

DE CHASSEY, F.: **Mauritanie, 1900-1975**.- París, L'Harmattan, 1984.

DÉVOLUY, Pierre/DUTEIL, Mireille: **La pudrière algérienne. Histoire secrète d'une république sous influence**.- París, Calmann-Lévy, 1994.

DIEGO AGUIRRE, José Ramon: **Guerra en el Sáhara**.- Madrid, Istmo, 1991.

Économie du Monde Arabe et Musulman. 1994.- París, Éditions EMAM, 1994.

ESCALLIER, R.: **Citadins et espace urbain au Maroc**.- 2 vols., Tours, Urbama, 1984.

Estado del mundo 1994, El.- Madrid, Akal, 1993.

État du monde 1995, L'.- París, La Découverte, 1994.

ETIENNE, Bruno: **L'Islamisme radical**.- París, Hachette, 1987.

EVENO, Patrick: **L'Algérie**.- París, Le Monde éditions, 1994.

FLORY, M. i MANTRAN, R. i altres: **Les Régimes politiques arabes**, 2ª ed., París, PUF, 1991.

GANIAGE, Jean: **Histoire Contemporaine du Maghreb. De 1830 à nos jours**.- París, Fayard, 1994.

GOUMEZIANE, Smaïl: **Le mal algérien. 'Economie politique d'une transition inachevée, 1962-1994**.- París, Fayard, 1994.

GRIMAUD, N.: **La politique extérieure de l'Algérie, 1962-1978**.- París, Karthala, 1984.

HAMDOUCH, B.: **Spécialisation subie et sous-développement**.- Casablanca, Ed. Maghrébines, 1983.

HODGES, Tony: **Western Sahara. The Roots of a Desert War**.- Connecticut, Lawrence Hill & Company, 1983.

ISNARD, Hildebert: **El Magreb**, Barcelona, Ariel, 1979.

JULIEN, C.A.: **Le Maroc face aux impérialismes**, París, Jeune Afrique, 1978.

HOURANI, Albert: **Historia de los pueblos árabes**.- Barcelona, Ariel, 1992.

ISNARD, Hildebert: **El Magreb**.- Barcelona, Ariel, 1979.

KEPEL, Gilles: **La revancha de Dios. Cristianos, judíos y musulmanes a la reconquista del mundo**.- Salamanca, Anaya & Mario Muchnik, 1991.

KHADER, Bichara: **El mundo árabe ante el año 2000**.- Madrid, Cantarabia, 1988.

KHADER, Bichara: **Europa y el Gran Magreb**.- Barcelona, Fund. Paulino Torres Doménech, 1992.

KHADER, Bichara: **L'Europe et le monde arabe**.- París, Publisud-Qourom-Cermac, 1992.

KHELLADI, A.: **Les islamistes algériens face au pouvoir**.- Alger, Alfa, 1992.

LACOSTE, Camille et Yves (sous la direction de): **L'État du Maghreb**.- París, La Découverte, 1991.

LAKEHAL, M. (Dir.): **Algérie. De l'indépendance à l'état d'urgence**.- París, Larmises/L'Harmattan, 1992.

LAMCHICHI, Abderrahim: **Islam et contestation au Maghreb**.- París, L'Harmattan, 1989.

LAMCHICHI, Abderrahim: **L'Islamisme en Algérie**.- París, L'Harmattan, 1992.

LANNE, Bernard: **Tchad-Libye, la querelle des frontières**.- París, Karthala, 1982.

LIAUZU, Claude (Dir.): **Enjeux urbains au Maghreb**.- París, L'Harmattan, 1985.

LóPEZ GARCíA, B.: **Política y movimientos sociales en el Maghreb**, Madrid, CIS, 1989.

MARQUINA, Antonio (Ed.): **El Magreb: concertación, cooperación y desafíos**.- M.A.E. Agencia Española de Cooperación Internacional/Instituto de Cooperación con el Mundo Arabe, Madrid, 1993.

MARTEL, André: **La Libye 1835-1990. Essai de géopolitique historique**.- París, PUF, 1991.

MIEGE, Jean-Louis: **Le Maroc**.- 7ª edició posada al dia, París, PUF, 1986.

OTAYEK, René: **La politique africaine de la Libye**.- París, Karthala, 1986.

PASCON, P. i ENNAJI, M.: **Les paysans sans terre au Maroc**.- Casablanca, Ed. Toubkal, 1986.

PNUD (Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo): **Informe sobre Desarrollo Humano 1994**.- México, PNUD-Fondo de Cultura Económica, 1994).

ROUADJIA, Ahmed: **Les frères et la mosquée**.- París, Karthala, 1990.

ROUADJIA, Ahmed: **Grandeur et décadence de l'État algérien**.- París, Karthala, 1994.

RUEDY, J.: **Modern Algeria. The origins and development of nation**.- Bloomington, Indiana Uni. Press, 1992.

SANSON, H.: **Laïcité islamique en Algérie**.- París, CNRS, 1983.

SEGURA i MAS, Antoni : "Las sociedades nómadas del Sáhara occidental antes de la penetración colonial europea del siglo XIX" en Miquel IZARD (comp.): **Marginados, fronterizos, rebeldes y oprimidos**.- Barcelona, Ediciones del Serbal, 1984.

SEGURA i MAS, Antoni: **El Magreb: del colonialismo al islamismo**.- Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1994.

STORA, B.: **Les sources du nationalisme algérien**.- París, L'Harmattan, 1989.

STORA, Benjamen: **Histoire de la guerre d'Algérie (1954-1962)**.- París, La Découverte, 1993.

STORA, Benjamen: **Histoire de l'Algérie coloniale (1830-1954)**.- París, La Découverte, 1994a.

STORA, Benjamen: **Histoire de l'Algérie depuis l'indépendance**.- París, La Découverte, 1994b.

TOUMI, Mohsen: **La Tunisie de Bourguiba à Ben Ali**, París, PUF, 1989.

TROIN, J.F. (Coord.): **Le Maghreb. Hommes et espaces**.- París, Armand Colin, 1985.

VALMONT, André (Dir.): **Économie et stratégie dans le monde arabe et musulman**.- París, EMAM, 1993.

VEDEL, Georges (Ed.): **Édification d'un Etat moderne. Le Maroc de Hassan II**, París, Albin Michel, 1986.

VV.AA.: **Introduction à l'Afrique du Nord contemporaine**.- París, CNRS-CRESM, 1975.

VV.AA.: **Introduction à la Mauritanie**.- París, édit. du CNRS, 1979.

WRIGHT, John: **Libya, Chad and the Central Sahara**.- Londres, Hurst and Company, 1989.

ELS PROCESSOS DE TRANSICIÓ DEMOCRÀTICA I ELS SISTEMES DE PARTIT ÚNIC A L'ÀFRICA OCCIDENTAL

Sebastià Puigserver

Antropòleg.
Membre del Centre d'Estudis Africans.

La llarga marxa de les tensions entre Estat i societat a l'Àfrica

La historicitat dels Estats africans ha estat posada en dubte sovint per molts estudiosos de les ciències socials, com si la història de l'Estat arranquès de la dominació colonial, el que permetria aleshores de distingir entre un abans i un després de la colonització. L'Estat seria una excrescència, un producte d'importació[1].

Contràriament a les comunitats dels indígenes americans, qualificades per P. Clastres (*La société contre l'État*) com fora del poder i fora de la història, les societats africanes pre - colonials, tant les de llinatges acèfales, les jefatures de llinatge segmentàries o els Estats, coneixen directament —o la pateixen— una forma d'organització política fundada en la centralització, la percepció dels tributs regulars, la capacitat d'imposar impostos extraordinaris, el monopoli de l'administració de justícia, les taxes de les aduanes, razzies i expedicions guerreres, prestacions en espècie i, en certs casos, la direcció de l'intercanvi comercial, tot i que sovint aquest és un afer delegat a la classe dels comerciants que, als regnes del Sudan, són musulmans i constitueixen un grup apart.

Gents del poder, gents de la terra

La dominació estatal en molts casos no es materialitza territorialment a la perifèria del sistema amb una autoritat política central que exerceix directament la sobirania. Es tracta més aviat d'un nucli de poder entorn del qual gira una galàxia de cercles concèntrics, els quals, com més lluny es troben del centre, mantenen una autonomia més considerable. Autonomia en un doble sentit, ja que el rei, tot i la seva sacralització, només exerceix un poder directe sobre la capital i els pobles situats a l'hinterland capitalí, mentre que els caps del poblat són els responsables de l'ordre polític als poblats no vinculats directament a la capital. De totes maneres, l'autoritat reial vé assegurada per la comunitat d'origen, un mateix llinatge depenent d'un avantpassat comú al qual es destinen els sacrificis en els diferents moments essencials de la vida social per tal de reafirmar la sobirania de les gents del poder sobre els antics autòctons, que continuen mantenint el domini de la terra.

1. - «L'État reste en Afrique comme en Asie un produit d'importation, une pâle copie des systèmes politiques et sociaux européens le plus opposés, un corps étranger, de surcroît lourd, inefficace et source de violence», in BADIE, B. et Birnbaum, P.: *Sociologie de l'État*. París, Grasset, 1979, p. 181.

D'altra banda, quan ens trobem davant un regne amb ambicions expansionistes, com el de Danxomé, la creació d'una xarxa d'al·liances i de vassallatge és el sistema que li permet de dominar tot l'espai que es troba a la perifèria del regne. D'aquesta manera, aconsegueix, pràcticament sense despeses, cobrar en molts casos els tributs, augmentar la força bèl·lica davant una expedició militar o establir al·liances matrimonials; però sempre el grup subordinat es troba sota el perill d'ésdevenir víctima d'una operació militar de càstig quan posa en perill els circuits del comerç i sobretot de la tracta (cas que exemplifica perfectament la ruptura dels tractats per part del regne de Danxome amb l'ocupació de Savi, d'Abéokuta i de Ketu).

Amb altres casos, com a l'espai polític del Moose, entre els diferentes regnes que formen el Moogo, no hi ha en realitat un centre geogràfic sinò que el centre vé encarnat per la figura del Naaba a cadascún dels regnes, i del Moogo naaba, el cap del Moogo, per a tota la confederació. Per contra, en el complicat equilibri que desenvolupa un Naaba Moose per assegurar-se el poder afirma la dualitat i l'ambivalència d'aquest: afirmació de la legitimitat original dels conqueridors depositaris del *naam* per virtut del llinatge i la segmentació parental, consolidació de l'autoritat centralitzada del Moogo en detriment dels *nakombse*, els exclosos de la successió i a les primeres generacions del poder, i recuperació dels segments de llinatge més antics, com també creació de noves oligarquies de palau a partir de la promoció de captius, per assegurar-se la dominació política. Dualitat per la dificultat de consolidar un poder centralitzat per l'existència de contrapoders locals de les gents de la terra que gaudeixen en molts terrenys d'una autonomia absoluta envers el Moogo.

Rei-déu, rei-bruixot, faedor de l'harmonia, garant de l'ordre

Debades es pot buscar a les tradicions africanes quelcom de semblant a la divisió entre Estat i societat civil i, per tant, a l'autonomització d'una esfera de lo polític, que suposi la destotalització de l'Estat per mitjà d'una consciència i una experiència de la independència. Això no significa que els Estats pre-colonials mantenguin característiques similars a l'absolutisme o estiguin abocats fatalment a la tirania.

El que es coneix com a reialesa o jefatura sagrada és un preludi que, en formes molt diverses però sota una estructura simbòlica semblant, ha constituit un procès específic de transició pel naixement de l'Estat africà anterior a la dominació colonial, i que ha marcat profundament l'imaginari polític dels africans desprès de les independències. És la ruptura

entre l'ordre del parentiu[2] la que permet al rei o al cap controlar a la vegada l'equilibri social i els ritmes cosmològics, perquè, gràcies a que és un ésser fora del comú, exterior al grup i a la societat —exterioritat determinada pel doble estigma de la transgressió divina, incest i canibalisme—, pot encarnar el grup en tant que territori-cos. Aquesta condició el converteix en un ésser sagrat i monstruòs —fent justícia a l'ambivalència de l'etimologia llatina de *sacer*, august i maleït—, al qual el grup li atorga el poder sobre la naturalesa, tot orientant-lo envers una mort quasi-sacrificial. Per mitjà d'aquesta estratègia cultural de la mort anticipada el grup pot fer front al desordre que suposaria tant la mort com la pèrdua de les forces de qui és el garant de l'ordre còsmic. Mort anticipada que serveix també per desterrar l'arbitrarietat.[3]

L'adquisició del poder és sempre el resultat d'un llarg periple iniciàtic en el qual el rei sol·licita de les autoritats de llinatge, dels pobles o centres de l'itinerari mític dels fundadors del grup, de les divinitats i dels avantpassats el seu reconeixement, l'encarnació de la força mística i sacralitzada del poder, l'*ase* al conjunt ioruba-aja i assimilats, el *naam*, entre els moose. Segons M. Palau-Martí tots els rituals de la intronització de l'oba, el rei dels Sàbé de Benin, es poden resumir en una sola frase *oba je*, que es tradueix per «menjar el rei»[4], dessignant el rite essencial que fa adquirir al rei la força sagrada, que consisteix en fer-li menjar una part del cadàver del seu predecessor, la llengua, que és la seu de l'*ase*, palesant d'aquesta manera que la sacralització es funda en la ruptura del tabú del canibalisme.

2.- «Sous ses formes les plus diverses, embryonnaires ou accomplies, la chefferie sacrée instaure une rupture radicale entre un ordre politique d'essence rituelle et le corps social sur lequel il s'exerce. Ce n'est donc pas par hasard si tant de mythes africaines présentent le fondateur de la royauté comme un chasseur étranger en possession d'une technologie ou d'une magie plus efficace, et marqué du sceau de l'exteriorité. La sacralisation du pouvoir constitue dès lors le terme médiateur entre l'État, en tant qu'appareil de coercition, et la société archaïque fondée sur les structures de la parenté. L'existence de l'État implique l'émergence de cette institution magico-religieuse spécifique en un lieu symbolique extérieur à l'ordre de la parenté et capable de briser le contrôle que celui-ci exerce sur l'ensemble des relations sociales.» - HEUSCH, Luc de: *Écrits sur la royauté sacrée*. Éditions de l'Université de Bruxelles. Brusel·les, 1987, p. 10:

3.- «La royauté sacrée est une structure symbolique en rupture avec l'ordre domestique familial ou lignage; elle désigne un être hors du commun, hors lieu, potentiellement dangereux, dont le groupe s'accapare la puissance sur la nature, tout en le vouant à une mort quasi sacrificielle. De l'ensemble des données rassemblées au cours de cette longue enquête, je crois pouvoir conclure que le pouvoir, lorsqu'il se sacralise (ce qui est loin d'aller de soi dans les sociétés archaïques) apparaît le plus souvent comme dangeureux et maudit.» in HEUSCH, Luc de: *Écrits sur la royauié sacrée*. Éditions de l'Université de Bruxelles. Brusel·les, 1987. p. 10.

4.- PALAU MARTÍ, Montserrat: *Société et religion au Bénin (Les Sàbé-Opara). Livre III*. Maisonneuve et Larosse. Paris 1993. p. 65.

Estat segmentari versus poder segmentari

Moltes de les societats anteriors a la colonització seguien un model d'organització política caracteritzat per l'existència d'una pluralitat d'instàncies representatives i deliberatives, entorn al que ha estat definit com l'art de la conversa («palabre»). La deliberació era el mode per trobar la veritat, la unanimitat, la regla per mantenir la unitat del poblat. El vot no forma part del repertori cultural africà tradicional, però si la discussió i el raonament pacient. La decisió era compartida, però estava sesgada per les jerarquies d'edat i estatus (dones i joves ocupaven papers subordinats dintre les estructures de deliberació i decisió). De fet eren els consells d'ancians els veritables detentadors dels poders de deliberació i de decisió.

De totes maneres, el poder estava sotmès a tot un grapat de filtres que, alhora que asseguraven la seva sacralitat, n'impedien la deriva tirànica o, en el cas d'un esllavissament del rei envers la tirania o a la realització d'actes que provoquessin l'anorreament de la pau social i dels costums ancestrals per incapacitat o mala voluntat, preveïen la seva aniquilació física real o simbòlica.

D'altra banda, les migracions, en un contexte de relació demografia/disponibilitat de terres cultivables relativament estable —tot i la importància del creixement demogràfic d'alguns regnes i ciutats—, eren una sortida normal en situacions d'opressió o crisi política i social agudes. Tots els relats mítics fundacionals tenen com a moviment vertebrador de la identitat d'un poble la disputa entre els descendents o els clans reials, i la sortida massiva dels perdedors. Aquests cerquen un lloc per implantar-se, un país diferent, sovint llunyà i de vegades de tradicions i costums ben diferents, i acaben per sotmetre, per la força o l'astúcia, els pobladors primitius. Els autòctons, caçadors o pagesos, són integrats al nou ordre, continuant com a posseïdors dels drets i les divinitats primordials de la terra, mentre els nous vinguts, que desenvolupen una mitologia d'origen fundada en la clàssica divisió entre gent del poder i gent de la terra, es convertiran amb els depositaris de la força sagrada del poder, un poder aixecat per la força, el perjuri o l'agressió, però que funda le seva legitimitat en el reconeixement dels deus de la terra dels autòctons.

Es tracta, per tant, d'una tradició que posa de relleu les transgressions i al·liances entre pobles, que permeten, dintre d'un context cultural dinàmic de canvi/adaptació, representat per la importació dels deus i els llinatges dels conqueridors i la seva fusió amb les divinitats originals de la terra, la naturalesa dual, plural i sagrada del poder, però la legitimitat del qual es basa en la seva immanència, doncs l'avantpassat mític fundador i creador de la dinastia és un heroi, que reuneix la doble condició d'origen mig diví però alhora perjur, digne de veneració i d'improperis, és a dir, una figura que s'assembla a la del bruixot.

Així doncs, pot ben bé dir-se que a la tradició política africana s'hi poden trobar institucions de debat, control i participació, però res de similar a la sobirania del poble, al mandat representatiu, al dret de vot i a la divisió de poders.

La noció de persona a les cultures africanes tradicionals no suposa el trencament de l'individu amb el seu grup natural ni amb el medi; l'home està immers dintre una xarxa que el lliga al grup, al cosmos, als esperits i al món dels avantpassats. La seva personalitat manifesta la conjunció de diverses forces que governen l'univers i les societats, al mateix temps que és depositari dels trets de l'avantpassat en el qual sovint es re-encarna, re - encarnació que perfila les possibilitats dinàmiques d'un destí que està dibuixat en els seus contorns però no escrit. Un texte d'Albert Surgy resumeix perfectamente aquesta relació de l'home amb l'invisible: «La personne sert l'expression à travers l'homme, de certaines forces qui se partagent le gouvernement de l'univers, et plus particulièrement des sociétés humaines. Elle est l'œuvre de puissances qui nous arrivent d'ailleurs ou que nous appelons du dehors, qui nous travaillent profondément, se manifestent par nos gestes et par notre voix et réalisent à travers nous leurs desseins.»[5]

No totes les persones neixen amb els mateixos destins i capacitats i, sobretot, tenen estatus socials i jeràrquics diferents segons el llinatge en el qual neixen, encara que tots formen, un cop passats els ritus d'iniciació, part de la societat amb els seus rols complementaris. Per tant, la divisa de la democràcia «tots els homes són iguals davant la llei» no tenia sentit a les societats tradicionals africanes, perquè no existia el-ciutadà, subjecte individual de drets i deures. En, essència, és l'accès al coneixement i la possibilitat fascinant i alhora perillosa de manipular-lo, el que marca les diferències d'estatus i de rols. Per això, perquè manipula el més enllà és un coneixement essotèric, que només es transmet a les persones preparades per gestionar-lo d'una manera correcta i no com a fruït d'una revelació sinò d'un treball pacient al bosc sagrat i a la «brousse» d'observació i experiència empírica o al temple con a resultat d'una llarga iniciació que transforma a l'escollit en estació sagrada, en santuari i temple per ésser cavalcat per la divinitat.

5.- SURGY, Albert de: «Les puissances du désordre au sein de la personnalité evhé», in *La notion de personne en Afrique noire*, CNRS, 1973, p. 102.

Autoritarisme i neopatrimonialisme com a herència de la colonització

Seria ben absurd, per tant, de cercar les arrels de la deriva autoritària dels sistemes polítics africans a les tradicions pre-colonials. Les pràctiques autoritàries, sovint tiràniques, com també els sistemes d'apropiació i d'acumulació privada del tresor públic, el que els camerunesos anomenen «*la politique du ventre*» (la política del ventre), tenen un nom: l'estat - nació implantat per les èlites *d'évolués* africans occidentalitzats lendemà de la independència, la construcció de països dissenyats a partir de la divisió colonial i l'aplicació d'uns models de desenvolupament inspirats en les realitats de la transició de l'Antic Règim a Europa i no pas amb les realitats i necessitats dels africans. També tenen un origen històric: la implantació de les administracions colonials, la fabricació artificial o, si més no, la invenció de conjunts identitaris que servissin els interessos de la colònia i, un cop vençudes les múltiples resistències i eliminades les autoritats que no contemporitzaven amb el colonitzador, l'atracció de les autoritats tradicionals, jefatures i certs reis, per convertir-les en engranatges de la maquinaria política, econòmica i administrativa de la colònia. D'aquesta manera, moltes d'aquestes autoritats perderen bona part de la seva sacralitat al convertir-se als ulls dels africans en còmplices de l'empresa colonial, a canvi de recollir les miques del banquet dels europeus.

Fracàs dels nous estats, crisi i desinterès dels centres de poder mundial per Àfrica

L'onada d'entussiasme que obrí el cicle de les independències, nascudes sota la doble empenta de la modernització en el sentit occidental i la fidelitat als orígens, es basava en la ideologia de la negritud, el Muntu, que exaltava la dimensió etnofilosòfica d'una suposada autenticitat africana, però que servia per assentar la dominació ideològica i política dels nous dirigents.[6]

6.- . Segons J.-F. Bayart: «...formulée en termes "d'authenticité", elle contribue à étayer l'autonomie des groupes dirigeants africains par rapport au "centre" occidental, mais aussi à asseoir idéologiquement leur domination nationale; remaniée par les Églises chrétiennes, elle inspire un effort de théologie spécifique et une critique sacralisée de l'économie capitaliste qui sont censer œuvrer à la "libération", mais qui pourraient tout aussi bien fournir, dans l'avenir, les bases d'une contre-hégémonie dominante.», in BAYART, J.F.; MBEMBE, A. y TOULABOR, C.: *Le politique par le bas. Contributions à une problématique de la démocratie en Afrique noire.* Éd. Karthala,

Aquest fracàs evident dels models de partit únic, que s'assentaren amb força gairebé a tot el continent al llarg del anys 70 i bona part dels 80 —amb molt excepcions—, tant si es definien com a socialistes, com si s'alineaven darrere el camp occidental, reobrí la discussió de la reapropiació per part dels africans de la democràcia i els drets humans dintre el repertori polític i social de la seva història.[7]

El desinterés i l'abandó patrocinats per les èlites europees respecte a l'Àfrica subsahariana els anys 90, juntament amb les inflexibles condicions dels representants del capitalisme mundial, Banc Mundial i FMI, per atorgar els crèdits imprescindibles a canvi del restructurament i l'ajust envers la misèria, coincideixen d'un cantó amb l'apropiació per part de les masses africanes urbanes de la democràcia i el pluralisme polític com a bases de futur. Mentre que, d'altra banda, en el si de les èlites intelectuals africanes es discuteix sobre la viabilitat de l'estat-nació —en crisi també al Nord— i les avantatges i desventatges de la desconnexió.

AUTORITARISME I LEGITIMACIÓ

Si, com pertot arreu, la problemàtica central dels Estats africans poscolonials es centra en com es distribueix el pastís nacional, el que ha caracteritzat els trenta anys d'independència ha estat l'apropiació i la depredació dels recursos econòmics per part del poder, configurant un sistema en el qual autoritarisme i patrimonialització han esdevingut cosins germans d'una mateixa estructura d'extorsió i repressió, fundades amb la violència política o, en el cas de Costa d'Ivori, en una combinació de violència social i redistribució ètnica i religiosa (tants ministeris com a gran grups ètnics i religiosos), clientelisme, patronatge polític i cooptació, com de totes les formes específiques que carateritzen segons J.-F. Médard les pràctiques neo - patrimonials[8]. Però clientelisme, patrimonialització i coerció no són els únics elements que

---

Paris, 1992, p. 33.

7.- «... il faut constater que l'Afrique n'a presque connu que des régimes autoritaires depuis les indépendances. Les exceptions furent de deux ordres: soit une poignée de régimes démocratiques ou s'en approchant, soit des entités politiques en proie à la guerre civile; dans ce dernier cas, la violence politique est à son comble, mais l'on peut difficilement parler de régime politique ou même d'État.», in MÉDARD, J.-F.: «Autoritarismes et démocraties en Afrique noire», in «Les chemins de la démocratie», in *Politique Africaine*, nº 43, pp. 92-104, (p. 92).

8.- «La relation de clièntele correspond à une relation personnellle fondée sur un échange de faveurs entre des personnes contrôlant des ressources inégales. On parle de clientélisme politique lorsque certains des faveurs échangés sont de nature politique. Le patronage politique correspond à un échange moins fortement personnalisé, comme lorsque un État, une administration, ou un parti distribuent des

defineixen la dominació política. L'absència de distinció entre domini públic i domini privat obre les portes a la personalització del poder i a l'acumulació privada dels recursos. A l'aparell de l'Estat es constitueix una xarxa de poder basada en la fidelitat al dirigent i no a la funció pública exercida, que permet, als diferents esglaons de l'admnistració, de desviar els recursos envers el seu patrimoni personal o dels circuits familiars, ètnics o religiosos que participen de l'estructura del poder. La interacció entre riquesa i accès al poder i control del poder i accès a la riquesa esdevé el patrimoni simbòlic que permet de redistribuir les riqueses i realimentar les fidelitats.

El recurs a la legitimació ideològica i simbòlica és l'altra cara de la moneda. Depassada l'època immediata de la post-independència, en la qual els nous règims intentaven fundar la seva legitimitat amb el triomf del nacionalisme d'Estat i la ideologia de la negritud enfront de la dominació colonial, els nous règims, sorgits d'un cop d'Estat militar o de l'instal·lació d'un sistema de partit únic amb vocació totalitària, no gaudiren mai d'un espai de legitimitat ideològica prou consistent, ni tant sols aquells que es presentaven sota la disfressa del socialisme africà (possiblement, a l'Àfrica Occidental, l'excepció a la regla caldria buscar-la en els tres primers anys del règim sankarista, tot i la deriva anti-camperola i autoritària dels CDR).

Els nous règims militars i/o de partit únic buscaven la seva legitimitat en la necessitat de lluitar contra les divisions tribals, de construir un Estat fort capaç de recuperar l'atràs secular respecte al Primer Món, fent de les polítiques del desenvolupament i de la unitat nacional, els puntals ideològics de l'organització autoritària de l'Estat. Per aquesta raò, els temes de l'africanitat, dels quals s'havien nodrit els grans líders de la negritud (N'Krumah, L. Senghor, Jomo Kenyata, Julius Nyerere, Houphouët-Boigny), desaparegueren lentament de l'escenari polític dels nous règims militars i de partit únic marxistes-leninistes, tot i que seguiren jugant un paper com a discurs legitimador de les noves estructures de dominació

---

faveurs d'ordre politique ou administratif contre des soutiens ou des services politiques... Du clientélisme peut être rapproché le népotisme (ou «parentelisme») forme de favoritisme qui s'exerce au profit des membres de la famille. Les frontières de cette dernière étant floues, on débouche insensiblement sur le clanisme ou même, le tribalisme. Le népotisme et ses prolongements, en raison de la pregnance du socle lignager et de la famille étendue en Afrique, jouent ici un rôle de premier plan. Mais l'ethnicité ne s'enracine pas uniquement dans les relations de parenté, qu'elles soient fictives ou non, elle peut aussi prendre la forme du régionalisme. Le «tribalisme» ou l'«ethnicité» correspondent en fait à une forme de clientélisme qui privilégie les solidarités ethniques et donc les exprime, les cristallise, et éventuellement les constitue: mais le clientélisme, comme l'a montré René Lemarchand, est aussi un moyen de transcender les ethnies. Enfin, il faut rapprocher du clientélisme ce que l'on peut appeller le copinage. Alors que le clientélisme suppose un échange entre des personnes qui contrôlent des ressources inégales, le copinage constitue un échange entre égaux. Il permet par-là l'etablissement d'alliances horizontales et non plus seulement verticales.»
MÉDARD, J.-F.: «L'État postcolonial en Afrique noire: L'interpretation néo-patrimonial de l'État», in *Studia Africana*, nº 3, Barcelona 1992, pp.125-133.

autoritària que es suposava entroncaven directament amb els sistemes polítics pre-colonials (cas de Tanzania, de Kenia, Costa d'Ivori i, fins i tot, del discurs de Mobutu al Zaire). La feblesa del discurs legitimador es combinava amb l'enquadrament polític, els grans espectacles de masses i l'activitat de difusió d'una barreja nacional-populista, disfressada de socialisme autòcton.

De l'altre cant,ó la lògica de l'intercanvi social, de la reciprocitat, del *do ut des*, permetia la legitimació simbòlica a partir de les pràctiques patrimonials del clientelisme, nepotisme, patronatge i amiguisme, fent possible la pervivència de règims polítics que alternaven la repressió més brutal de l'oposició amb una política d'atracció d'importants capes socials.

ELS NOUS VENTS DE LA DEMOCRÀCIA

A finals dels vuitanta i començament dels noranta, semblava que havia sonat l'hora final pels sistemes de partit únic al continent africà. Els vents de la democràcia escombraven amb força règims polítics militars o de partit únic (Malí, Benin, Ghana, Tanzania, Burkina Faso, Guinea-Conakry, Níger, Zimbabwe, etc.) i, com seguint l'efecte domino, posaven en situació compromesa d'altres règims, on el dictador es veia obligat a mirar cap a un altre cantó o a intentar recuperar, pactar i anul·lar els poderosos moviments cívics de les Conferències Nacionals (com a Zaire, Gabon, Camerún, Togo, Congo, etc.) o el creixement de moviments d'oposició, com a Costa d'Ivori, Kenia i Nigèria. D'altra banda, semblava posar fi a l'eterna i devastadora guerra d'Etiòpia, amb el final de la dictadura militar de Mengistu Haile Mariam, i la promesa de la reconstrucció democràtica.

La pregunta era —i segueix encara en suspens— si l'anorreament dels sistemes polítics de partit únic i la instauració del pluripartidisme eren capaços de fer front a la brutal crisi econòmica i desterrar de l'àmbit nacional, però sobretot local, el clientelisme, la corrupció, la tirania dels petits funcionaris i la dominació dels notables, per tal de permetre als camperols d'organitzar-se lliurement, trencant amb la tutel·la i la submissió al partit i als funcionaris com també als potentats locals. Als indrets on la lluita en favor de les lllibertats democràtiques esdevingué un totpoderòs moviment general de contestació del poder autocràtic (Zaire, Togo, Congo, Costa d'Ivori...), les converses, els debats, els articles de premsa, eren reflexions en veu alta sobre les formes de participació i la manera com un moviment divers, plural política, ideològica i socialment, podia potenciar un canvi del que no quedessin excloses les masses urbanes i camperoles. Una constant del moviment per les llibertats polítiques, per exemple, a Burkina Faso i a Nigèria, és la d'evitar de tornar al sistema d'alternància política, caciquisme i corrupció del començament de les

independències, que ha arribat en alguns casos a lleis tan antidemocràtiques com la de la prohibició dels partits de notables de l'Antic Règim.

Davant del dilema entre «renovar-ho tot perquè res canvii» del príncep de Lampedusa i el llarg camí de les llibertats, l'aspiració esssencial de les masses rurals és la millora de les seves condicions de vida, el poder decidir sobre el propi fruit del treball sense que el funcionari o el buròcrata de torn sigui el beneficiari del sistema de capitalisme rendista i d'explotació personal dels recursos de l'Estat (el que s'anomena Estat neo-patrimonial) és, més enllà dels refinaments propis dels debats de les èlites urbanes, l'aspiració profunda de les masses compromeses en la lluita democràtica, especialment les masses rurals. En síntesi, es tracta d'un combat ideològic, polític i social per tal d'inclinar la balança en favor d'un canvi que suposi tan sols el recanvi d'èlites polítiques al cim de l'Estat o bé de començar per trencar amb les estructures del poder local i, per mitjà de la consolidació de xarxes d'organitzacions camperoles autòctones, puguin, en termes de transparència i llibertat de mercat, trobar els socis comercials més convenients.

Es tracta pels principals responsables d'una revista de tanta influència dintre els cercles intel·lectuals africans com *Politique Africaine* no tant d'un procès de democratització com «d'un processus de décompression autoritaire» (J.-F. Bayart: *Politique Africaine*, nº 43 pp.5-20), perquè les bases de l'Estat rendista i depredador continuen en les mateixes mans a tots els llocs on el moviment ha reeixit. En efecte, si hom limita l'anàlisi dels moviments econòmics a l'economia formal, les classes socials que, per la via del clientelisme, es beneficien de les rendes de la fiscalitat directa i de la parafiscalitat indirecta, com sobretot els beneficis obtinguts per l'Estat per mitjà del proteccionisme duaner i dels mecanismes d'estabilització dels productes agrícoles, seguien —i segueixen— controlant els llocs clau de l'economia rendista. Plantejat el combat per les llibertats en termes de relació de forces, val a dir en termes de qui se'n porta el gat a l'aigua dintre la repartició del pastís nacional i amb el marc de la crisi econòmica generalitzada, l'afropessimisme sembla la única sentència possible. Sense tradicions democràtiques, amb esquemes culturals clarement contraris a la

democràcia lliberal europea[9] el combat per la democràcia sembla destinat a repetir el cicle del recanvi d'èlites a l'aparell d'un Estat que es manté al marge dels interessos de la societat.

Però al rerafons del debat, el problema que es planteja en realitat és l'africanitat de l'Estat - nació i el seu corol·lari de la societat civil com a institució no exògena sinò endògena de la configuració d'un continent, que, tot i jugar el paper de pària, es troba forçosament vinculat als circuits del capitalisme mundial.

Democràcia a l'africana: la llibertat d'elegir i la capacitat de crear

Ben segur que democràcia i drets humans formen ja avui dia part del bagatge de la cultura política de molts africans, però és per mitjà de la reinvenció, de la recreació que l'esperit del mestissatge africà es manifesta. La cultura del carrer, de l'aire lliure, del petit comerç ambulant, de la solidaritat amb els amics i *col·leguis*, de les festes, de la bogeria dels cotxes i dels colors dels mercats, de les venedores passejant la seva mercaderia sobre el cap, són elements que, més enllà del caos urbanístic, configuren unes línies d'ordenació humana, que són les bases d'una reinvenció específica del moviment democràtic i de la participació de les masses en la presa del destí a les seves mans. N'hi ha prou amb assistir a una conversa al

9.- «En bref, la problématique de la démocratie parlementaire si elle peut hypothétiquement se nourrir d'une riche culture autochtone de la délibération, de l'association et de la ruse vis-à-vis de toute tentative de centralisation ou d'exploitation de la part du pouvoir, si elle peut non moins hypothétiquement s'appuyer sur une trajectoire historique de refus de l'État, se heurtera à la récurrence de quatre schémes culturels potentiellement contradictoires avec l'exigeance libérale démocratique:

— l'héritage d'une civilisation de l'oralité, encore peu familiarisée avec la médiation critique que représente l'écrit, voire avec les grandes distinctions conceptuelles inhérentes à l'imaginaire politique des religions du Livre (judaïsme, christianisme, islam) qui –pour les deux premières d'entre elles— ont été des matrices essentielles de l'État démocratique européen.

— La sacralisation persistante de l'autorité et de son rapport au monde des ancêtres, que le culte de la personnalité présidentielle, dans la majeure partie des pays, cherche à canaliser au profit du pouvoir, il est vrai avec un succès très variable, y compris dans les cas extrêmes du Togo et du Zaïre.

— Le répertoire de l'iinvisible, et spécialement de la sorcellerie, qui, pour être égalitariste, n'a rien de démocratique et ruine la conception de la *res publica* indissociable de l'État institutionnel de facture weberienne, pour lui substituer une conception redistributive de la richesse et de la politique.

— L'ethos égalitariste lignager, dans les sociétés acéphales, qui annule la conception rationnelle de l'autorité bureaucratique et parasite le fonctionnement hierarchisé des administrations publiques, notamment par interférence des relations de parenté et d'amitié.»

BAYART, J.-F.: «La problématique de la démocratie en Afrique noire», in «Les chemins de la démocratie», *Politique Africaine*, nº 43, pp. 14-15.

carrer, o entre els socis d'una *tontine*, o al local d'una associació voluntària —de les moltes que com a bolets neixen als carrers de qualsevol ciutat africana—, d'un grup d'amistat, de certes confreries d'origen sufí, de societats secretes tradicionals o de màscares recuperades per la festa de la participació i la reinvenció democràtica, per adonar-se de que el caliu de la democràcia a l'africana poc té que veure, a nivell de les masses urbanes i camperoles, amb el rite quatriennal del vot i la competició pel poder entre grups d'interès rivals.

Si la dinàmica dels grups de poder, nacional, ètnic o local, continua orientada envers l'afirmació d'un projecte hegemònic de tipus occidental, del qual s'importen també ara les línies bàsiques del sistema de dominació política: multipartidisme i eleccions democràtiques (amb absències importants, que esdevenen sovint situacions angoixants i tiràniques: Zaire, Togo, Gabón, Somàlia, Ruanda, Libèria, etc.), la realitat de les formes de resistència i reinvenció democràtica s'obre camí enmig d'un present insuportable i d'un futur plè d'incertesa. Els reptes es multipliquen. però no és la imaginació la que al cap i a la fi dibuixa com en un esbòs les realitats? L'aventura està servida. Ens queda encetar el tast de les situacions presents de l'Àfrica d'avui i de les possibles tendències de demà. Unes realitats que, tot i apareixer per les nostres sensibilitats occidentals com humanitàriament negatives —evidentment, no és casual que les poques notícies que rebem d'Àfrica facin només referència a les desgràcies abassegadores que pateixen, com a resultat de guerres i fam, els civils de certs països amb les imatges colpidores dels camps de refugiats, de la mort, de la violència a Ruanda, Somàlia, Angola o Libèria—, estan prenyades d'il·lusions i de vitalitat creativa.

Per tal d'evitar estendre'm innecessàriament, repassaré la situació política d'alguns països de l'Àfrica Occidental, no amb l'ànim de considerar-los com a tipologies d'una evolució singular, sinò per posar de relleu alguns aspectes d'aquesta evolució que poden considerar - se, en un conjunt regional de certa homogeneitat (almenys pel que fa als sistemes d'administració colonial, encara que aquest criteri deixa fora els casos ben exemplars de Nigèria i Ghana, que, sobretot pel que fa referència al federalisme nigerià, constitueix un model quasi únic al continent), molt similars. Voluntàriament no entro, per tant, en la discussió entre Àfrica i les Àfriques, entre aquells (entre els quals amb les matitzacions oportunes m'alineo) que sostenen que existeix un substrat comú entre les cultures dels pobles de l'Àfrica subsahariana, o, com defensava L. Fevbre, les estructures de llarga durada, i aquells que, criticant la deriva culturalista i la ideologia de la negritud, defensen la historicitat de les societats africanes, la singularitat dels processos regionals, la plasticitat dels sistemes socials i polítics i la seva dependència del sistema ideològic de dominació capitalista mundial.

L'experiència avortada del federalisme nigerià

Tot i la seva llarga permanència sota la bota del domini dels governs militars que succeïren ininterrompudament el primer règim civil elegit democràticament des de 1966 del president Shagari, qualificat de kleptòcrata (desembre 1983), Nigèria ha desenvolupat un sistema original de gestió del seu pluralisme cultural: el federalisme nigerià, fundat en un marc jurídic unitari —sorgit de les guerres sagnants contra els ibo el 1966 i la terrible mortandat de la guerra de Biafra de 1967—, però amb una important component descentralitzadora, resultat de l'extraordinària acumulació de les rentes obtingudes del petroli.

El federalisme nigerià és el producte de successives fissions dels Estats originals, més que no pas de la voluntat manifestada pels seus habitants d'ingressar, previ un procès d'autodeterminació, a la federació (de tres a quatre regions, després a 12 estats, més tard aquests es convertiren en 19, anys després en 21, fins a arribar als 30 d'ara). El sistema ha estat concebut per tal que serveixi com a balança entre els diversos grups ètnics del país i evitar que cap d'ells s'apoderi unilateralment de l'Estat. Però no hi ha dubte que els militars han imposat una veritable centralització de les decisions, encaminant el país envers un sistema polític unitari amb una pràctica política descentralitzadora. Aquest aspecte ha estat fins i tot tan palès que un grup de 48 caps i emirs importants del Nord demanaren al govern militar de suspendre la Constitució federal i re-instaurar les estructures provincials de l'època colonial, on les autoritats de les col·lectivitats locals gaudien d'amplis poders i d'una important autonomia respecte al govern central.

UN EIX GEOGRÀFIC TRIPARTIT PER UNA REALITAT MULTIÈTNICA I UNA DIVISIÓ BIPARTITA RELIGIOSA

De fet el sistema polític nigerià ha evolucionat geogràficament cap a una distribució de la vida política entorn a tres eixos regional-ètnics: el Nord hausa-peul, l'Est ibo i l'Oest ioruba. Però aquesta divisió tripartita, tot i que és mantinguda al cim del poder, no correspon exactament a la realitat molt més difusa. Així, el Nord del Nord es composa de dos antics imperis musulmans (el califat de Sokoto i l'imperi de Kanem-Bornu), mentre que el Sur del Nord hi trobem una constel·lació de grups ètnics de religions tradicionals i cristianes, que s'organitzaren políticament ja el 1953 per fer front a la dominació musulmana. El mateix problema succeiex a l'Est, on la majoria ibo ha de fer front a l'organització conjunta de les minories no ibos (Estats de Calabar, Ogoja, Rivières). Tot i la major homogeneitat de l'Oest

ioruba, des d'un punt de vista ètnic, cultural, religiòs i lingüístic, les divisions polítiques d'aquest conjunt ètnic-regional han estat les més sonades.

El procès de multiplicació dels Estats per subdivisió d'Estats anteriors, a partir d'una demanda que indirectament sanciona el composant ètnic, ha provocat el naixement d'Estats amb escassa viabilitat econòmica, engegant endemés una dinàmica de noves separacions en virtut de la competició entre èlites dominants i dominades, que reclamen, al sentir-se marginades de l'aparell del nou Estat, una nova divisió d'acord amb els seus interessos i la seva legitimitat. D'altra banda, el criteri de la nacionalitat de l'Estat definit pel *ius sanguinis*, no afavoreix la integració de les minories, produint nous clivells comunitaris, ja que l'accès per residència s'acomoda a un termini molt llarg (10 anys).

LA COMPETICIÓ POLÍTICA ENTRE ÈLITES TRADICIONALS I MODERNES

El cas nigerià invalida l'afirmació corrent de que les autoritats tradicionals no estan preparades per entrar a formar part d'un Estat modern. Totes les autoritats tradicionals han conservat, sense abandonar la seva legitimitat fundada en les tradicions ancestrals, un rol essencial al nou aparell polític-administratiu de l'Estat federal i dels Estats regionals[10]. Per la seva formació i professió modernes, contràriament al que passà a l'època colonial, formen part avui dia de la classe política dirigent, alimentant unes eficaces xarxes de clientelisme amb governants, militars i homes de negocis. Però, gràcies al prestigi del qual gaudeixen entre les poblacions, han esdevingut en la pràctica les èlites polítiques decisives a nivell regional i local, influint, endemés, per mitjà de la xarxa burocràtica de l'Estat federal a tot el país i la federació. D'altra banda, molts autoritats tradicionals s'han barrejat als negocis, tant de les multinacionals, com de les empreses comercials del país

La posició de poder del sultàn de Sokoto, cap dels creients amb autoritat sobre mil·lions de musulmans del Nord, és el cas més palès de la força que posseixen els caps tradicionals. Però d'altres, com l'emir de Zaria, l'emir d'Ilorin, o els de Bornu o Kano, també tenen una influència decisiva als seus Estats. Als Estats de l'Oest, l'al·liança entre els obas més

10.- «S'il y a une chose que les chefs traditionnels ai Nigéria ont faite, c'est bien d'infirmer l'opinion largement répandue que les institutions et, dans ce cas précis, une forme d'autorité fondée sur les coutumes et la tradition sont fondamentalement rigides et conservatrices. Alors qu'ils revêtent, certes, des apparences extrêmement conservatrices, les chefs traditionnels ont fait preuve d'une souplesse et d'une adaptabilité considérable face à une grande diversité de problèmes politiques, que ce soit au niveau national ou local.»
VAUGHN, Olufemi: «Les chefs traditionnels face au pouvoir politique», in «Nigéria. Le fédéralisme dans tous ses États», in *Politique Africaine*, nº 32, desembre 1988, pp.44 - 56.

importants i els notables ioruba ha patit les tradicionals diferències entre l'alaafin d'Oyo i l'ooni d'Ife. El triomf d'aquest últim, declarat cap espiritual ioruba significà la unificació dels oba ioruba entorn seu per mitjà d'una política de clientelisme

La insoportable dictadura militar

La situació del gegant de l'Africa Occidental és molt crítica. Malgrat la prohibició dels partits polítics per part dels règims militars sorgits del cp d'Estat de 1983 dels generals Buhari i Babaginda, sobretot amb el segon, una certa tolerància de la vida política a través d'una floració d'associacions ciutadanes de caràcter socio-cultural, s'havia mantingut dintre el règim militar. Però la provisionalitat de la transició esperada envers el règim de civils, defensada amb energia pel mateix Babaginda, es tornà un carreró sense sortida a partir de la negativa del govern militar de reconéixer els resultats de les eleccions del 12 de juny de 1993, tot i la limitació bipartidista imposada, que havien donat con a resultat la victòria del millonari i empresari Moshood Abiola (ioruba de confessió musulmana i originari de Gbagura, a la divisió egba de l'Estat d'Ogun, és considerat com una de les grans fortunes i un dels personatges més influents de Nigèria; és conegut el control que exerceix sobre certs mitjans de difusió; en la disputa entre l'alaafin d'Oyo i l'ooni d'Ifé, sostingué el primer, posant a la seva disposició la seva gran fortuna), ha desencadenat una situació de tensions permanents, amb un formidable moviment social d'ampli espectre dirigit per la Campanya per la Democràcia (C.D.), que juntament amb els poderosos sindicats, els moviments religiosos cristians i la Conferència de Bisbes Catòlics, han situat el país —recorregut per una duríssima crisi econòmica tot i les rendes del petroli— en una conjuntura de colapse global. En efecte, un dels actius que comptava el règim provisional del general Babaginda era el d'haver obtingut l'anul·lació del PAS (Programa d'Ajustament Estructural del FMI, desprès d'haver engegat un debat nacional on —díficilment podia ser d'una altra manera— l'amplada de les crítiques contra la duresa del Programa li donaren la possibilitat de negar-ne la seva viabilitat. Aconseguit el prestigi de negar-se a les pretensions occidentals, basant-se en que la majoria era contrària a les propostes del FMI, es rebutjà el PAS i aconseguí que s'aprovés una versió alleugerida sota el nom de PAS nigerià, que els occidentals desbloquejaren. Però, l'aplicació del nou PAS nigerià per part del règim sanguinari del general Sani Abacha, amb fortíssimes pujades de preus del petroli domèstic i dels aliments quotidians, la pujada dels tipus d'interés, la congelació dels actius bancaris, les devaluacions ulteriors, l'extraordinari deute públic i la inestabilitat política i social d'un règim que cada cop s'endinsa més en el terror, han fet que els operadors estrangers s'hagin retret i bloquejat novament crèdits i inversions.

Burkina Faso: La rectificació democràtica d'una revolució nacional-popular

Una de les particularitats de l'Alt Volta post-colonial fou, durant els primers règims de la independència, la resistència de les organitzacions polítiques i sindicals enfront a l'instal·lació de sistemes de partit únic. En contrapartida, del 1960 fins al 1980, l'Alt Volta conegué una situació de pluralisme polític i sindical, força estrany a altres indrets d'Àfrica.

El cop d'Estat de 1980 que posà fi a la Tercera República anorreà aquesta tradició. Constitució i partits foren prohibits, situació que prorrogaren el Consell de Salvació Pública de 1982 i després el seu successor, el Consell Nacional de la Revolució de Sankara el 1983, artífex del singular procès conegut com la RDP (Revolució democràtica i popular).

Només després de la mort de Thomas Sankara i la pujada al poder del seu company del CNR Blaise Compaoré i del Front Popular, el 15 d'octubre de 1987 que començà un nou procès de «descompressió autoritària» del règim, és a dir abans de la caiguda dels règims de l'Est d'Europa i de la fi de la política de blocs, es pot tornar a parlar d'un moviment, primer tímid i després cada cop més poderòs, de retorn progressiu a la democratització de les institucions.

El pragmatisme civil del règim de Compaoré

En diverses etapes i unes vegades avançant-se a les demandes populars de democratització, i d'altres aceptant-les per no xocar amb la realitat, la política de Compaoré s'ha caracteritzat per una gran dòsi de pragmatisme, on la democratització ha estat sempre un instrument per ampliar una base social cada cop més crispada davant els excessos de la revolució, val a dir com una resposta endògena al problema del suport social i del bloc hegemònic capaç de sostenir el règim sorgit del cop d'Estat revolucionari de 1983. En efecte, concebut inicialment sota la forma d'un procès de rectificació dels errors del CNR i del seu president, però sense modificar la seva essència totalitària, les pressions internes i externes el portaren a una obertura democràtica molt més important de la desitjada.

En un principi (1987), la crida del nou règim es dirigeix envers sindicats i partits d'esquerra i extrema esquerra contraris al CNR perquè es movilitzin entorn als nous objectius. Després, cerça la reconciliació amb els funcionaris malmenats pel sankarisme, la rehabilitació de les autoritats tradicionals, sobretot el Moogo Naba, declarats enemics del poble pel CNR, alhora que arremet contra les barbaritats comeses pels CDR (Comités de Defensa de la Revolució). Però la prohibició dels partits polítics, una part del programa del

DOP (Discurs d'Orientació Política) i les estructures d'enquadrament popular de masses, com també els tribunals populars revolucionaris, resten dempeus. El règim de Compaoré es situa inicialment en el terreny de mantenir les brides totalitàries del poder revolucionari, fent - les més flexibles i suaus per les masses i restaurant el clima deteriorat d'enfrontament sankarista amb la societat civil. Però això té com a contrapartida el recanvi del caràcter de classe del bloc en el qual es pretèn sostendre el poder. Si l'obsessió de Sankara havia estat de destruir l'estat clientelista i la seva base social de la petitta i gran burgesia urbana i les autoritats tradicionals al camp, el programa del Front Popular de 1988 es proposava re - instaurar el capitalisme d'Estat, però sense capacitat econòmica per fer-ho, es deixava en mans de l'iniciativa privada el portar-ho a terme, intentant d'atreure la burgesia mitjana gràcies a un ràpid procès de lliberalització econòmica, controlada políticament.

L'ENTERRAMENT DE LA R.D.P.

I EL RETORN A LA DEMOCRÀCIA LLIBERAL

Aquesta política de promoció del capitalisme d'Estat es veurà abandonada davant la necessitat d'aplicació d'un PAS, relativament suau respecte a d'altres països africans, perquè el temps de Sankara, com reconegué el FMI, s'havia fet un esforç de control de la despesa pública i el creixement de les terres conreuades havia provocat un increment important de la renda nacional. El debat públic sobre la necessitat del PAS, un altra originalitat burkinabesa, comportà una lliberalització econòmica i privatitzacions generalizades molt més grans que obriren el camí envers la democratització del règim. En efecte, tot i els intents de crear una partit únic l'ODP-MT (en realitat, el debat sobre el partit d'avantguarda no anà més enllà d'alguns articles de diaris, però mai fou una estratègia en la qual posés les seves esperances Compaoré), marxista-leninista, que assentés la seva dominació i substituís als grupúsculs d'extrema esquerra que havien dirigit fins aquell moment el CNR i el Front Popular, el projecte de constitució que definia el país com a anti-imperialista i revolucionari, llargament discutit i aprovat a finals de 1990, es convertí de seguida en paper mullat, donant pas a una nova constitució d'inspiració lliberal, on l'Estat és definiti com a «democràtic, laic i unitari», amb separació de poders i bicameral, i amb elecció per sufragi universal. Aquesta constitució és aprovada el juny de 1991, metre que l'ODP-MT rebutja el marxisme-leninisme i proclama la seva desconnexió de l'aparell de l'Estat.

El consens sobre la constitució de 1991 fou molt breu i entre les classes populars, els sindicats, les organitzacions camperoles i les esglèsies ben aviat calà profundament l'idea i la praxis triomfant a Benin d'una Conferència Nacional, idea llençada per primer cop el 1990

per Hermann Yameogo, fill del primer president de Burkina Faso, i represa per la majoria d'associacions amb entussiasme a partir de 1991. L'enfrontament entre les forces que apoiaven a Compaoré, reunides sota l'ARDC (Al·liança pel respecte de la democràcia i la constitució) i els partits polítics i organitzacions d'oposició reunits sota les sigles de la CFD (Coordinació de Forces Democràtiques) representà el primer test veritable de la voluntat democratitzadora del règim de Compaoré, amb enfrontaments importants a finals de 1991, amb morts i ferits.

La victòria a les eleccions presidencials de finals de 1991, amb la taxa de participació més baixa de la història de Burkina (un 25% de l'electorat), li serviren per obtenir la legitimitat davant dels operadors econòmics internacional, a la vegada que oferia un pacte de col·laboració amb l'oposició lendemà de les eleccions. El règim ha aconseguit una de les taxes de creixement més importants dels negocis, amb un desenvolupament espectacular de la construcció a Ouaga i dels plans de desevolupament autocentrat de les ONG al Nord, però a costa de la pèrdua d'importància del Sud.

Costa d'Ivori: un procès de democratització controlada

La dominació paternalista però gens tova d'Houphouët Boigny, establerta des de la independència per mitjà del PDCI (Partit democràtic de Costa d'Ivori) secció territorial de l'R.D.A. (Rassemblemente démocratique africain) es veié des de 1980 alterada per diversos assatjos de pluralisme controlat, en especial el de 1985, que es saldaren en marxes endarrere del règim, asustat davant l'amplada de les candidatures i les crítiques personals. L'agitació i el moviment de constestació generalitzada de 1990, desenvolupat pel moviment social i sindical contre el PAS, decidí a Houphouët d'avançar ràpidament cap al multipartidisme, convocant eleccions lliures. La batalla entre el «rei-nu» i el candidat de l'oposició era d'entrada una batalla perduda, ja que el domini de les estructures del poder clientelista al camp no permetia posar en dubte el triomf del vell dirigent. El que interessava era conéixer la distribució dels vots. La convocatòria d'eleccions li permetia d'oposar-se a la convocatòria de la Conferència Nacional, segons el model beninés i gabonés d'anomenar un govern de transició, assegurant-se la victòria i la legitimitat de les urnes.

El fracàs de l'oposició, tot i les seves denúncies de manipulació, sobretot a les eleccions legislatives i muncipals mostrà la importància de l'empresa legitimista del president, la manca d'organització o feblesa de l'oposició, i, per sobre de tot, el funcionament de la maquinària clientelista i ètnica —vot massiu dels senufo darrere Lanciné Coulibaly, opositor retornat a les files del PDI, i de molts barris d'Abidjan en favor de l'antic alcalde, Emmanuel Dioulo, també a l'oposició i de retorn al PDI en el Congrès previ a les eleccions—, vot majoritari de la població estrangera en favor del PDI, jugant hàbilment la denúncia de xenofòbia d'alguns partits de l'oposició. Justament, ja mort Houphouët-Boigny, el seu successor aprovà una llei que retirava el dret de vot a les eleccions de 1995 a tots els estrangers residents dels països de l'Àfrica Occidental, que havien estat considerats com a nacionales des de 1960. En conjunt, l'oposició fou incapaç de presentar un programa alternatiu i només a les presidencials, amb un candidat jove sortit de les lluites universitàries, aconseguí no un percentatge important de vots, sinò taxes d'audiència.

L'elevada taxa d'abstenció endemés d'explicar-se com a símptoma de la manca de programes alternatius amb capacitat d'atracció de l'oposició a l'oferta oficial, sembla que caldria també relacionar-la amb l'extrema diversitat de l'oferta electoral, que actuaria de frè per molts de votants, i l'existència d'una cultura política que valoritza el lideratge i la maduresa dels candidats. En aquest sentit, la capacitat de lideratge del president i d'alguns dels gran líders del PDI només podia ésser contrarrestada amb una ferma actitud de denúncia de l'oposició a la vegada que amb l'establiment una plataforma comuna.

Una altra cosa que posaren de relleu les eleccions de 1990 fou el límit estret de la competició democràtica, els principals líders de la qual són universitaris i ensenyants, restant

confinada a una petita capa de la població, i absent dels interessos de les capes desfavorides de parats, marginats, informals.

La mort d'Houphouët-Boigny a finals de 1993 i la pujada al poder interina del vicepresident Henri Konan-Bedié fins a 1995, baoulé con el president va fer parlar d'un cop d'Estat ètnic, dintre l'àmbit de la pugna entre baoulés (i emparentats del gran grup Akan) i no baoulés. El principal responsable de l'oposició Laurent Gbagbo reclamà un govern de transició, però tota la vella maquinària del PDI va fer costat a Konan-Bedié i fou anomenat oficialment el desembre del 1993 cap de l'Estat fins a 1995 per aplicació de l'article 11 de la constitució. Konan-Bedié obtingué a París la cancelació d'un 50% del deute i avançà la idea d'un nou CFA amb el mateix valor que el franc francès per evitar l'espiral incontrolada de les devaluacions, cosa que no fou possible i el CFA, seguint el criteri del mateix Bedié, patí una important devaluació a tota l'àrea del franc. El maig de 1994 aconseguí d'ésser proclamat per unanimitat candidat del PDI a les eleccions presidencials de 1995, impedint que cristalitzès la candidatura del primer ministre Alassane Ouattara, per mitjà d'una hàbil maniobra que el convertia en número dos del FMI.

La gran esperança de les Conferències Nacionales a partir de l'exemple de Bénin

Bénin és un dels països de l'Àfrica Occidental que ha experimentat els canvis més profunds a la dècada dels noranta i amb una transició pacífica, tot i que caldria tenir en compte el gran moviment vaguístic del 89 i la repressió selrectiva practicada pel règim marxista-leninista. Sortit del túnel de quinze anys de marxisme-leninisme, que deixà exhaurides les potencialitats humanes, socials i econòmiques (destrucció del teixit econòmic i social, i èxode massiu d'intelectuals, quadres i professionals), l'antic Dahomey, considerat a d'altres èpoques «el Barri Llatí d'Àfrica» va intentar reemprendre, a partir de 1990, el camí de retrobament amb el seu passat brillant, tot i partint d'una dramàtica situació de crisi i fallida financera i econòmica. La Conferència Nacional de les Forces Vives de la Nació, de febrer de 1990, donaria pas a un procès de transició singular d'un sistema de partit únic a un sistema pluripartidista, sense una ruptura revolucionària o insurreccional amb el règim anterior, però fent taula rasa de les seves estructures polítiques d'enquadrament, val a dir del PRPB (Partit de la Revolució Popular del Bénin), com també són suspesos els Codis de Comerç i de Treball, i neutralitzat l'exèrcit amb el congelament de l'anterior president Kérékou, posant les bases d'un nou règim a partir de la movilització de totes les forces vives de la societat.

Fallida financera i reformes polítiques

El marc de la crisi beninesa no diferia a finals dels vuitanta de la situació d'altres països veíns. Crisi econòmica mundial, recessió del gegant nigerià, desgavell, corrupció i caos en la gestió pública, impacte de la caiguda dels règims polítics del mal anomenat socialisme real i fi de la política de blocs.

Existien, però, factors específics que havien de multiplicar els efectes de la crisi i incrementar la debilitat del poder. L'any 1989 suposà un balanç extremadament negatiu pel règim de Kérékou: moviments contestataris dels estudiants i dels ensenyants, que, partint de reivindicacions de supervivència (salaris, beques, borses de treball, malestar social, proletarització creixent, etc.) desembocaren en un moviment autònom que exigia profundes reformes polítiques: multipartidisme, respecte dels drets de l'home, llibertats d'expressió i d'organització, dimissió de Kérékou, etc.

La convergència amb el moviment vaguístic, principalment de l'Administració Pública pel no cobrament dels salaris (fins a set mesos), desencadenà un poderòs moviment d'oposició

que el règim pretengué desactivar amb la política del pal i la pastenaga, alternant la repressió amb una tímida apertura política: reorganització ministerial amb presència de ministres independents, és a dir aliens a la maquinària corrompuda del PRPB, amnistia parcial, pagament dels salaris endarrerits als funcionaris gràcies al formidable desemborsament fet pel govern francès i a les injeccions de La Banca Mundial, el FMI i la UE.

Totes aquestes mesures no serviren a Kérékou per a salvar el règim, que, a finals de 1989, estava ja tocat de mort. En efecte, el 7 de desembre de 1989, el principal baluard del règim, el PRPB renunciava al marxisme-leninisme i, al mateix temps, Kérékou, amb una gran habilitat anunciava la seva disposició a pactar amb el carrer i, naturalment, amb els operadors econòmics internacionals.

La Conferència Nacional de les Forces Vives de la Nació

Tot i les moltes dificultats amb les quals s'estabellà, el mes de febrer s'inaugurava, enmig d'una gran expectació i esperança de tot el país —encara que no exempta d'inquietud—, la Conferència que havia de reunir fins a 488 delegats, representants de totes las categories socio-professionals, les confessions religioses i tot l'espectre de sensibilitats polítiques, inclòs el PRPB, endemés de representants regionals. Gràcies a l'habilitat del seu president, l'arquebisbe catòlic Nicolàs de Souza, i als bons oficis de la Mesa dels ex-presidents, la Conferència aconseguí de salvar tots els obstàcles en una atmòsfera plena de tensions, però a la qual s'obrí pas el talant negociador per sobre d'exclusivismes. Fins i tot els representants del PRPB, acosats per tots els presents, van ser capaços de mantenir les formes i només hi hagué un incident veritablement greu que fou l'amenaça d'un coronel retirat d'implicar a l'exèrcit en contra dels congresistes, però que no trobà ni dintre ni fora de la sala l'acollida que el seu discurs amenaçador cercava.

Al final s'imposà un consens generalitzat, que donava pas a un procès de transició pacífica, en el qual s'establien els pasos i l'itinerari a seguir per desmantellar el règim i inaugurar una nova era. El president Kérékou, després de jugar les seves cartes hàbilment, llençant amenaces i certes tergiversacions, acabà per avalar els acords de la Conferència.

Destaquen sobretot les decisions referents a la inhabilitació de la Llei Fonamental de 1979 del règim marxista-leninista i l'elaboració d'una nova Constitució democràtica, que havia de sotmetre's a referéndum el juliol del mateix any, com també la celebració d'eleccions presidencials i legislatives el gener de 1991, a les quals —i com a una concessió pràcticament imposada d'última hora— es permetia al president Kérékou optar a la reelecció. La Conferència establia alhora el caràcter semi-presidencialista del nou sistema polític, amb un president elegit per sufragi universal per un mandat de cinc anys, renovable tan sols una

vegada, i establia un Parlament unicameral, elegit per sufragi universal directe, en el qual el govern, responsable davant el Parlament, estaria sota la direcció d'un Primer Ministre sorgitde la majoria parlamentària. L'esquema constitucional es completava amb un Tribunal Constitucional i un Consell Econòmic i Social.

L'execució dels acords de la Conferència es deixava en mans de dos institucions fonamentals, que haurien de funcionar durant un termini d'onze mesos: l'Alt Consell de la República i el nou govern provisional. L'Alt Consell de la República es composava dels membres de la Presidència que havien dirigit els treballs de la Conferencia, els antics presidents del país, els presidents de les comissions tècniques, els representants de sis províncies del país i d'altres personalitats elegides per a portar a terme aquesta responsabilitat. Missió de l'Alt Consell de la República era assegurar el funcionament del poder legislatiu, controlar l'execució dels acords de la Conferència i el treball de l'executiu. Se li assignava endemés, una tasca essencial de difusió i popularització del borrador de la nova Constitució, i havia de rebre les propostes de reforma, com també supervisar el futur procès electoral.

Abrogada la Llei Fonamental, disolta l'Assemblea Nacional Revolucionària, el parlament de l'antic règim, i dimitit el Consell Executiu Nacional, el govern de Kérékou, la Conferència anomenà un nou govern provisional, que entrà en funcionament el 12 de març de 1990. Es tractava d'un gabinet format per quinze membres, personalitats polítiques independents, seleccionades per la seva experiència com a tecnòcrates o professors universitaris de prestigi, al front del qual s'hi col·locava a un eminent tecnòcrata, ex - funcionari del Banc Mundial, Nicéphore Soglo. La seva elecció estava clarament destinada a obrir el camí de les institucions creditícies internacionals, al mateix temps que havia de fer front al duríssim repte d'aixecar un país malmès i en unes condicions d'extrema austeritat exigida pel FMI i el Banc Mundial. Tanmateix, havia de desplegar una gran habilitat política durant el temps que havia de durar forçosament la cohabitació presidencial amb Kérékou, al qual la Conferència havia tret la direcció de qualsevol ministeri i, en concret, del Ministeri de Defensa, que, d'aquesta manera, anava a caure sota la direcció del nou Primer Ministre.

ELS REPTES DEL NOU RÈGIM DEMOCRÀTIC

Després de guanyar les eleccions presidencials de 1992, d'una gran violència política, amb l'enfrontament amb les restes de l'aparell polític de Kerekou, el nou govern de Soglo (superada gràcies a la intervenció restauradora del gran vodunon del Mono, Sossa Gédéhungè, una estranya malaltia del nou president, ja que, segons totes les fonts consultades hauria estat víctima de l'embruixament per part del marabout malien de

Kérékou, Amadou Cissé, acusat de bruixeria i manipulació dels fons de l'Estat al seu temps de Ministre d'Estat), s'enfrontà al PAS-2: reducció del nombre de funcionaris per re - equilibrar el pressupost, re-habilitació del sector bancari i para-bancari, rellançament de la producció per fer possible el creixement dels recursos fiscals, privatització, reducció de personal, reforma de l'administració i reforma de l'ensenyament, lliberalització del mercat de capitals per atreure els capitals estrangers, prioritat a l'agricultura i als petits projectes d'agricultura de consum més que no pas d'exportació —que coneix, sobretot el cotó, una important expansió—. Restava d'agafar el toro per les banyes amb el control de l'entrada de productes de Nigèria, en especial, el petroli, però això suposava enviar a la misèria a tot el sector informal, el més formal de l'economia, i Soglo sabia que no estava en condicions de practicar.

RWANDA: UN GENOCIDI PROGRAMAT

Vicenç Fisas

Investigador per la Pau i el Desarmament
del Centre UNESCO de Catalunya

RWANDA:

COMO OCULTAR UN GENOCIDIO PROGRAMADO

Vicenç Fisas

Centre UNESCO de Catalunya

A mediados de 1994, el mundo entero quedó convulsionado ante las dantescas imágenes de millares de cadáveres pudriéndose en la frontera zaireña con Rwanda. Una marea humana de dos millones de ruandeses formaron el éxodo de refugiados más impresionante y lamentable que jamás hayamos podido ver, creándose de esa forma las condiciones óptimas para el surgimiento de todo tipo de epidemias y enfermedades. La muerte, el desamparo, y el sufrimiento silencioso de esos millares de personas, desencadenó también una solidaridad internacional nunca vista. Rwanda ha sido, en este sentido, una inmensa manifestación de sentimientos humanitarios, de altruismos y generosidad, que ha permitido salvar a miles de personas de una muerte que parecia inevitable por el hambre o la enfermedad.

Pero el drama de Rwanda no ha sido fruto de un terremoto, una inclemencia climática o cualquier otra catástrofe natural. Ha sido el resultado de una catástrofe política, de la perversidad de varios hechos históricos y de la maldad de unos individuos, dispuestos a la masacre sin límites para conservar sus privilegios. En Rwanda se ha producido además un genocidio, un proceso para exterminar y liquidar a todo un grupo étnico, los tutsi. Decenas o centenares de miles de ellos han muerto en pocos meses, decapitados a machetazos, quemados vivos, o torturados bajo formas tan terribles que escapan incluso a la imaginación de personas normales. Junto a ellos, han muerto también decenas de millares de hutus, por ser solidarios, o amigos, o simplemente partidarios de la paz, el diálogo, la reconciliación o la democracia.

En esta charla intentaremsos buscar algunas claves para entender lo que ha ocurrido. No es tarea fácil, especialmente porque muchos aspectos del drama todavía continúan. El tiempo, además, nos irá proporcionando más y mejor información sobre cómo sucedieron las cosas. Pero a pesar de las limitaciones informativas, sabemos suficiente para sacar conclusiones en muchos aspectos, porque incluso de vergüenzas y fracasos humanos como los de Rwanda, debemos y podemos extraer lecciones que nos permitan mejorar como colectividad y como individuos.

LOS ANTECEDENTES DEL GENOCIDIO

Jamás un drama de las dimensiones como el de Rwanda se produce por casualidad. No es tampoco un imperativo, es decir, el resultado inevitable de algo ocurrido con anterioridad. No es ni una predestinación ni un mal que los ruandeses lleven en los genes. Pero hay cócteles que son explosivos, y en Rwanda, con los años, se fueron acumulando factores de gran conflictividad y de altísimo riesgo. Una masacre generalizada o un genocidio no se improvisan de la noche a la mañana. Se prepara, se planifica, se utilizan con perversidad viejos odios, recelos y estereotipos, y se manipula a la población. Y si es ante la indiferencia o la apatía del resto del mundo, todavía más fácil.

La historia del presente siglo no ha sido muy amable con ese pequeño país. No es tampoco el único país africano que ha tenido que pagar un alto precio por su pasado colonial, ni el único que se ha visto envuelto en terribles luchas internas por mantener las parcelas de poder obtenidos después de la independencia. Pero en Rwanda se han juntado además otros factores específicos que, con el tiempo, han configurado ese cóctel mortífero: rivalidades regionales, creación de partidos sobre bases étnicas, ruina económica, existencia de bandas paramilitares con objetivos criminales, guerra civil, desplazamientos constantes de la población, militarización... una larga lista de factores, muchos de ellos recientes, que han preparado el terreno a la explosión final, a la barbarie, al descontrol y a la impunidad de los extremistas.

El genocidio de 1994 ha tenido, por tanto, sus preparativos, sus antecedentes. Ninguno de ellos, por grave que sea, tiene suficiente entidad como para justificar las matanzas. Nunca una masacre de medio millón de personas podrá tener una justificación, porque nunca tendrá sentido. Pero ha sucedido, y hay que intentar buscar los componentes de ese macabro cóctel. Los hechos que a continuación se relatan, de forma más o menos cronológica e inevitablemente a base de pinceladas, pueden ayudar a entender ese proceso de acumulación de conflictos, de escalada de tensiones, que llenó el vaso de Rwanda hasta rebosar.

El legado colonial y la mitología de la superioridad racial

El origen de las comunidades hutu y tutsi que pueblan Rwanda y Burundi es, todavía hoy, origen de polémica y manipulación[1]. Según algunas interpretaciones, el actual territorio de Rwanda

[1] Los colonizadores intentaron desde el primer momento dividir a la población ruandesa teorizando sobre su diferente origen: los tutsis tendrían una procedencia etíope-camita (más cercana a los blancos colonizadores), mientras que los hutus procederían de tribus bantúes, esto es, de negros asimilables a una categoría infrahumana. Esta diferenciación blanco-negro ha servido para alimentar el racismo y el desprecio de algunos sectores extremistas, interesados en excluir a los demás.

fue ocupado en el siglo X por hutus, tribus dedicadas principalmente a la agricultura, mientras que los tutsis, ganaderos, no llegan hasta cinco siglos después, consiguiendo dominar a los hutus y formando un sistema jerarquizado de castas. Todos los ruandeses, no obstante, tienen las mismas tradiciones y mitos, hablan la misma lengua, el kinyarwanda, y durante siglos habían aceptado someterse al mismo rey tutsi (el Mwami), de orígen divino.

Fue seguramente durante las cuatro décadas de dominio belga cuando se sentaron las bases del enfrentamiento entre hutus y tutsis, ya que a pesar de las diferencias, antes de la colonización existía una forma de coexistencia entre las dos comunidades. Los colonizadores belgas, sin embargo, hicieron desaparecer muchas de las costumbres y relaciones sociales que permitían la convivencia entre hutus y tutsis, y fomentaron el racismo y las diferencias étnicas al pregonar una supuesta superioridad natural de la minoría tutsi (14% de la población ruandesa) sobre la mayoría hutu (85% de la población). Los belgas se apoyaron en las élites tutsi hasta los años 50, período en el que favorecieron la emergencia de una élite hutu. De esta forma crearon una nueva situación de rivalidad tutsi-hutu que está en el origen de los frecuentes enfrentamientos entre estas dos comunidades, especialmente a partir de la creación de partidos políticos sobre bases étnicas. La colonización, por tanto, espoleó las diferencias étnicas entre unos y otros, al apoyar el enfrentamiento de un grupo contra otro, pero nunca valorizando a los dos grupos a la vez.

En 1959, los hutus se rebelaron contra la monarquía feudal tutsi, y un año después, miles de tutsi fueron asesinados y unos 20.000 tuvieron que desplazarse hacia el interior del país. Se celebraron elecciones, que ganaron los hutus, iniciándose un período que los hutus denominan de "revolución social".

De la "revolución social" a la corrupción y a la dictadura

El 5 de julio de 1973, Juvenal Habyarimana tomó el poder por medio de un golpe de estado, y no lo abandona hasta que es asesinado en abril de 1994. El 24 de diciembre de 1978, Habyarimana resultó elegido Presidente, y estableció un sistema de partido único (MRND), partido que progresivamente irá institucionalizando una variante de "apartheid" en el país, al introducir el sistema de cuotas para impedir que los tutsi ocuparan puestos de poder.

Aunque en los primeros años de su mandato se consiguieron progresos considerables y se avanzó notablemente en el desarrollo y la reconciliación, con el consiguiente alivio de la población tutsi, el régimen del antiguo presidente Habyarimana se fue transformando en una dictadura en la que predominaba la corrupción, el soborno y el enriquecimiento descarado por parte de los hutus en el poder, provocando la ruina del Estado. La rivalidad entre los hutus del norte y los del sur socavó también los cimientos del régimen, quizás incluso mucho más que el antagonismo tribal. Durante muchos años, el Estado era el partido del Presidente, y el gobierno estaba formado por su clan

de amigos y familiares (los Akazu), que además del poder político controlaban buena parte del trafico de drogas, armas y gorilas.

La guerra con el Frente Patriótico Ruandés (FPR)

El 1 de octubre de 1990, el FPR lanzó desde sus bases ugandesas un importante ataque al norte del país. A las pocas horas de iniciarse la ofensiva del FPR, entre 8.000 y 10.000 personas sospechosas de colaborar con el llamado "enemigo interior" o de ser miembros destacados de la oposición política, fueron confinadas en el estadio de Kigali y en otros centros de detención, donde permanecieron varios meses. La elaboración de listas de gente a eliminar, por tanto, se practicó ya en 1990. Dos días después de iniciada la ofensiva, Bélgica y Francia enviaron tropas para proteger a sus ciudadanos. Sin embargo, los militares franceses se quedaron en Rwanda apoyando al gobierno y luchando directamente contra el FPR.

La resistencia a compartir el poder político y la vulneración de los acuerdos de paz

En marzo de 1993, se firmó un nuevo acuerdo de paz en Arusha, bajo los auspicios de la Organización para la Unidad Africana (OUA). El gobierno aceptó la retirada de las tropas francesas y la fusión de los dos ejércitos, condiciones exigidas por el FPR, que a su vez aceptó retirarse del norte del país (aunque no lo hizo). El acuerdo preveía la creación de un gobierno y de una asamblea de transición, que incluiría al FPR, pero nada de ello se haría realidad. En aquellos días, Amnistía Internacional difundió un comunicado sobre la persecución de periodistas ruandeses, en el que se hacía eco de informaciones que revelaban la existencia de escuadrones de la muerte y de la llamada "Red Cero", vinculada a los servicios secretos, que recogía información sobre opositores al gobierno, con objeto de eliminarlos.

El asesinato como estrategia política

En mayo de 1993 es asesinado Samuel Gapyisi, destacado miembro de la oposición y candidato a primer ministro del nuevo gobierno de transición. El asesinato se atribuyó a simpatizantes del presidente Habyarimana.

El 4 de agosto de 1993, se firmó en Arusha un acuerdo de paz. Pero se trataba de un acuerdo redactado a medida de las exigencias de la comunidad internacional, y no de las reales posibilidades de aceptación de las partes en conflicto, algunas de las cuales no disimulaban su convicción de que los acuerdos de Arusha resultaban inviables, incumplibles o, simplemente, inaceptables, pues comportaba la creación de un gobierno de transición en el que también estaría representado el FPR. El mismo presidente Habyarimana, que firmó los acuerdos presionado por las circunstancias, hablaba de ellos públicamente de forma despectiva.

En los primeros meses de 1994, la situación era ya insostenible. El 21 de febrero es asesinado el ministro de Obras Públicas, Félicien Gatabazi, que era dirigente del Partido Socialista Democrático (PSD). A la mañana siguiente, y en lo que parece un acto de represalia, una multitud del distrito natal del fallecido lincha a un dirigente del CDR, partido al que acusan de instigar el asesinato, lo que origina violentos disturbios en la capital, que a su vez ocasiona la muerte de simpatizantes del PSD y de numerosos tutsi. El genocidio está preparado.

EL GENOCIDIO

Los acontecimientos narrados hasta ahora muestran de forma meridiana el carácter politico de las luchas internas que ha padecido Rwanda en los últimos años, y el progresivo deterioro y descontrol del clima político a medida que se acercaba el fatídico mes de abril. Como ha señalado Amnistía Internacional y han corraborado múltiples fuentes. desde principios de 1994 estaba claro que los dirigentes del MRND y la CDR estaban preparándose para una acción ofensiva a gran escala. Estaban armando e instruyendo a sus partidarios sin disimulo, hasta el punto que, en el mes de febrero, funcionarios de UNAMIR tuvieron que protestar por la existencia de campos de entrenamiento y por la distribución masiva de armas a civiles, algo nada normal en un momento en el que precisamente se estaba negociando la desmovilización de los combatientes.

El drama de Rwanda, por tanto, no se inicia con el asesinato de su presidente, sino que viene de mucho atrás, y tiene que ver con la necesidad de algunos sectores políticos de dividir étnicamente el país para reforzarse y legitimarse ante sus propios ojos. Lo ocurrido a partir del 6 de abril, no obstante, adquirió tal dimensión en cuanto a muertes y crueldad, que merece un capítulo aparte en su historia.

El día 6 de abril de 1994, un misil SAM derriba en Kigali el avión en que viaja el Presidente de Rwanda, Juvenal Habyarimana y el Jefe de Estado de Burundi, también hutu, que regresaban de efectuar conversaciones de paz en Tanzania. Todas las acusaciones, incluidas las de Amnistia Internacional, apuntan a que fueron precisamente los miembros del sector más duro del mismo gobierno, opuestos a un reparto multi-étnico del poder, los que estuvieron detrás del asesinato, dado que eran los únicos que iban a beneficiarse de una interrupción del proceso de paz. A pesar de ello, se hizo creer que el asesinato del presidente hutu era obra de elementos tutsis, con objeto de justificar una matanza.generalizada de este grupo.

Al dia siguiente, son asesinados la primera ministra de Rwanda, Agathe Uwilingiyimana, diez cascos azules belgas que intentaban protegerla y el Presidente de la Corte de Casación. Instantes después empieza una auténtica persecución y eliminación sumaria de los principales miembros de la oposicion politica (hutus en su mayoria), y el asesinato de cualquier persona tutsi. En pocas horas son asesinados los principales líderes de los partidos opuestos a la linea dura del MRND y del CDR. Entre los muertos, en su mayoría hutus, figuran el presidente y vicepresidente del Partido Social Demócrata (SDP) y el vicepresidente del Partido Liberal (PL), los dos partidos de la oposición más afectados por la represalia politica.

Según el informe del Relator especial de la ONU sobre la situación de los derechos humanos en Rwanda, René Degni Ségui, hecho público a finales de junio de 1994, el genocidio de Rwanda no fue espontáneo, sino friamente programado y preparado durante meses desde los circulos próximos al Gobierno, de mayoría hutu. Lo ocurrido es de naturaleza política, y no étnica, ya que lo

que han perseguido los culpables de las matanzas es mantenerse en el poder, aunque sea al precio de eliminar a la gente de la misma etnia. La mayoría de las masacres han sido llevadas a cabo por las milicias del MRND y de la CDR.

El informe señala también la responsabilidad del "gobierno interino", por no haber detenido las violaciones de derechos humanos. Esta tesis se basa en la existencia de una campaña sistemática de incitación al odio étnico y a la violencia, alentada por los medios de comunicación del Gobierno o próximos a las autoridades, en la distribución de armas entre la población civil, sobre todo entre milicianos que siguieron entrenamientos intensivos en las instalaciones militares del Estado entre noviembre de 1993 y marzo de 1994, y en la existencia de listas de personas a ejecutar. Los hutus más radicales se prepararon durante meses para acabar con los sectores hutus más moderados, esto es, con los demócratas, y con la minoría tutsi.

Inicialmente, las víctimas de Kigali fueron líderes de la oposición (hutus), de los que algunos eran funcionarios gubernamentales, activistas de derechos humanos y relevantes personalidades tutsi. El ser identificado como tutsi, ni que fuera erróneamente, significaba la ejecución inmediata y sumaria.

Tanto los informes de Amnistía como del Relator de la ONU confirman, a su vez, que los combatientes del FPR cometieron asesinatos de seguidores del gobierno y de civiles en las áreas bajo su control, aunque no en la misma escala. En cualquier caso, se tienen pruebas de que el FPR es responsable de gran cantidad de asesinatos y desapariciones.

El resultado final de la actuación criminal de las milicias, convertidas ya en escuadrones de la muerte, así como del ejercito, la Guardia Presidencia y elementos descontrolados, ha sido la muerte de centenares de miles de personas, la mayoría a lo largo de los dos primeros meses. El avance militar del FPR comportó también numerosas muertes y desapariciones, no atribuibles a enfrentamientos militares sino a represalias políticas. Otros muchas personas, centenares de miles, lograron huir de sus tierras y se dirigieron hacia los países vecinos, especialmente a Tanzania y al Zaire. Parte de estos refugiados huyeron para no morir a manos de los extremistas hutus, y otros por temor a las represalias del FPR, que al ir ganando terreno, obligó al gobierno ruandés a retirarse hacia el Oeste del país. La muerte dió paso al miedo y a un nuevo episodio del drama ruandés: los refugiados.

LA MANIPULACION POLITICA DE LOS REFUGIADOS

En Rwanda se han producido al mismo tiempo dos hechos, que sin estar desligados han tenido dinámicas diferentes. La guerra con el FPR, que es una guerrilla formada mayoritariamente por tutsis, fue la causa de la huída de muchos hutus que vivían en el Norte del país, especialmente a partir de la ofensiva de octubre de 1990. Más tarde, y ya a lo largo de la masacre de 1994, el rápido avance del FPR hacia el interior de Rwanda obligó a mucha gente hutu a retirarse hacia el Sur o al Oeste del país.

La huída ante el avance del FPR, sin embargo, tiene dos lecturas, siendo ciertas las dos. La primera se refiere al miedo que mucha gente ya tenía hacia esta guerrilla, dado su historial de crímenes cometidos en el Norte a lo largo de los últimos tres años. No en vano, cerca de un millón de personas se vieron obligadas a desplazarse de esta región en el período mencionado. La actividad represora del FPR, además, fue siempre aprovechada y manipulada por el gobierno ruandés, con objeto de crear más odio hacia los tutsi, ya que los extremistas hutus, con la ayuda de sus emisoras radiofónicas, siempre procuraron identificar el FPR con los tutsi, de forma que los crímenes de unos fueran pagados por los otros.

Había, no obstante, otro miedo entre la gente que se iba desplazando. El miedo a una esperada y comprensible represalia de los tutsi que quedaban vivos, y que ahora estaban protegidos por el FPR. Las matanzas cometidas contra los tutsis a lo largo de los meses de abril y mayo fueron tan grandes y generalizadas (pueden haber muerto más de dos cientos mil), que aunque en realidad sólo fuese obra de una minoría extremista y que la mayor parte de la gente sencilla no hubiese participado en los hechos, el miedo a la venganza había de dominarlos y tenerlos atemorizados. Estos dos miedos, junto a la voluntad de algunos extremistas en ampararse entre una inmensa masa de refugiados, han sido los que han provocado el éxodo ruandés.

En los campos de refugiados, los líderes hutus de cada pueblo continuaron manteniendo el poder y el control sobre su gente. Son, de hecho, quienes han obligado a esas poblaciones a salir de Rwanda, para después obligarlos a quedarse en los campos. La mayor parte de la gente salió de sus pueblos con bastante orden, permaneciendo agrupados una vez llegaban a los campos de refugiados. Los desplazamientos, por tanto, fueron organizados y dirigidos por muchos de los responsables de las matanzas. El éxodo de refugiados, en definitiva, forma parte de la estrategia de control social de los genocidas. Esta inmensa cantidad de refugiados constituye una especie de seguro de vida para los políticos y las milicias, que de esta forma se ven protegidas por una coraza humana que, además, al despertar y concentrar la atención de los medios de comunicación de todo el mundo, distrae a la opinión pública internacional del trasfondo político de la cuestión. La problemática de los refugiados, con sus enfermedades y desgracias, es la coartada perfecta para no hablar de política y de responsabilidades.

A medida que transcurrían los meses, la situación en los campos de refugiados iba deteriorándose. El pillaje, el bandidismo y los asesinatos aumentaban día a día. Muchos refugiados que querían retornar a su país eran asesinados por la noche si eran descubiertos, y con frecuencia los organismos de la ONU y las organizaciones humanitarias se vieron obligados a interrumpir su trabajo. El terror, por tanto, se produce a lo largo de todas las fronteras de Rwanda, y todo hace pensar en la existencia de un plan orientado a atemorizar a la gente refugiada y disuadirles de retornar. En los primeros meses de 1995, la situación continúa siendo más o menos la misma.

Para las organizaciones humanitarias, trabajar en un campo de refugiados dominado y controlado por los autores o animadores del genocidio, supone entrar en un dilema de difícil salida: continuar en los campos a sabiendas de que con ello también se apoya a los responsables de la masacre, o abandonar la asistencia a gente inocente para no colaborar con los genocidas.

La "operación retorno", como se ve, no será fácil ni rápida, ni siquiera en el caso de que el Secretario General de la ONU hubiera conseguido desplegar una policía internacional. Como siempre, llegamos tarde y a traspié, porque la inseguridad de los campos de refugiados y el control social ejercido por grupos extremistas no es tampoco nada nuevo. Ocurrió también en Camboya, donde el esfuerzo humanitario sirvió para alimentar a los khemeres rojos y asentar su poder entre la gente refugiada.

COMERCIO DE ARMAS Y ASISTENCIA MILITAR A RWANDA

El genocidio cometido en Rwanda ha de interpretarse, antes que nada, desde claves esencialmente internas. Como ha señalado el relator de la ONU, las matanzas han sido el resultado de una lucha política, conducida en primera instancia por elementos extremistas cercanos al anterior gobierno hutu (la Guardia Presidencial, las milicias de los dos partidos en el poder y las Fuerzas Armadas Ruandesas). A la responsabilidad de estos elementos en la masacre, habrá que añadir la parte correspondiente al Frente Patriótico Ruandés (FPR), que desde finales de agosto de 1994 pasó a denominarse Ejército Patriótico Ruandés (APR).

El conflicto de Rwanda, no obstante, tiene también una lectura exterior. Varios países han colaborado en hacer posible la dimensión del genocidio, al apoyar con armas y entrenar de forma directa a buena parte de los ejecutores materiales de las matanzas, y sobre todo por no haber presionado políticamente y a tiempo al anterior gobierno ruandés. La matanza pudo haberse evitado, puesto que se conocía su preparación y varios organismos de derechos humanos habían alertado sobre ello.

En estas circunstancias, quienes han prestado asistencia militar al anterior gobierno ruandés tienen también una responsabilidad sobre lo acontecido, y es necesario que clarifiquen su nivel de implicación. Una vez más, y son ya muchos los ejemplos que pueden ponerse al respecto, la venta de armamentos y la ayuda militar a países descompuestos, con luchas políticas internas o con problemas étnicos evidentes, es una forma excelente de avivar el conflicto y garantizar la letalidad una vez estalla. Y aunque parece que nunca se aprenden las lecciones, el drama de Rwanda debería servir para sacar conclusiones y no repetir el mismo error en otras latitudes.

La venta de armamento y la asistencia militar a países en conflicto abierto o latente, atenta contra cualquier política de prevención y regulación de conflictos. Los países exportadores de armamentos, además, utilizan el secretismo para evitar cualquier crítica de la opinión pública, tanto del país exportador como del comprador. Es necesario, por ello, dar transparencia a esta actividad y terminar con el secretismo actual.

Tampoco parece razonable transferir armamento a países que ya presentan indicadores peligrosos de militarización (elevados gastos militares, compras importantes y continuadas de armamentos o incrementos substanciales de sus efectivos militares). Desde Naciones Unidas, incluído el Banco Mundial y el PNUD, se ha señalado repetidas veces la conveniencia de no exportar armamento a esos países, e incluso de condicionar la ayuda económica para el desarrollo al logro de unos niveles determinados de desarme y desmilitarización, con objeto de no alentar el trasvase de fondos para el desarrollo a finalidades militares.

Existe la tendencia, finalmente, a no prestar suficiente atención a las ventas de armas no pesadas (munición, rifles, etc.) o al significado del entrenamiento de militares extranjeros. En países pequeños y de escasos recursos económicos, este tipo de asistencia militar puede ser decisiva para alentar un golpe militar o para interpretar que existe un beneplácito del exterior para continuar con un sistema más o menos dictatorial. La complicidad con determinados regímenes nada democráticos no debe medirse sólo con macrocifras, sino también mediante estas formas de asistencia, poco espectaculares desde nuestro ámbito, pero decisivas en la política interna del país afectado.

Para las ONG humanitarias, finalmente, resulta tremendamente embarazoso tener que organizar dispositivos de emergencia en países a los que previamente se les ha vendido el material necesario para que la gente se destruya, como si la asistencia humanitaria fuera un cínico servicio post-venta de los mercaderes de armas. No ha de extrañar, por ello, que de forma creciente estas mismas ONG se impliquen en la denuncia de un comercio tan nefasto como descontrolado. Médicos Sin Fronterras, Amnistía Internacional y Greenpeace llevan a cabo una campaña conjunta para exigir la transparencia total del comercio de armamento en España. Paralelamente, Intermón está exigiendo el cumplimiento de la legislación existente, que prohibe la exportación de armas en contextos que afectan a la seguridad regional.

LOS DERECHOS HUMANOS Y LA PREVENCION DE LOS CONFLICTOS

Rwanda ha sido prácticamente un país desconocido para la mayor parte de la gente hasta 1994. Han sido las imágenes de centenares de miles de personas refugiadas en los campos de Tanzania y Zaire, con las epidemias de cólera y las montañas de muertos, lo que ha permitido conocer lo que sucedía en este pequeño país.

Muchas organizaciones humanitarias y de derechos humanos, sin embargo, ya conocían Rwanda desde años atrás, y en su terreno específico cada una de ellas ha tenido que intervenir de forma constante para aminorar los efectos de sus conflictos.

Un informe de la agencia de las Naciones Unidas sobre los refugiados ha insistido precisamente en la importancia de la presencia de organismos dedicados a vigilar la observancia de los derechos humanos en las zonas de conflicto. El ACNUR considera, y con razón, que es mejor prevenir que curar, es decir, que si no queremos tener que cuidar a tantas personas refugiadas, con lo que ello supone de drama personal, hay que actuar más decididamente sobre las causas que motivan estos desplazamientos, en lo que denomina "política de prevención constructiva", que tiende a reducir o a suprimir las circunstancias que han provocado la huída. La prevención, por tanto, se dirige a las raíces del conflicto, a sus causas, y va más allá de las preocupaciones exclusivamente humanitarias. "Prevenir la acumulación de tensiones sociales y económicas que producen conflictos y generan refugiados -nos recuerda el ACNUR- es una tarea que tiene múltiples facetas. Supone el fomento de los derechos humanos, el desarrollo económico, la resolución de los conflictos, la existencia de instituciones políticas responsables, la protección del medio ambiente, etc."

Para que una política preventiva funcione, es necesario disponer en primer lugar de información suficiente y fiable sobre los hechos que provocan tensión y que, a la larga, pueden producir desplazamientos humanos. Entre las señales de peligro que esta política de "alerta temprana" puede captar figuran las violaciones de los derechos humanos, las campañas políticas basadas en la exclusión y las tensiones étnicas. Todos estos factores son más o menos cuantificables, en el sentido de que es posible darse cuenta de si van en disminución o en aumento durante un período determinado. En el caso de Rwanda, hacía ya tiempo que todos los indicadores estaban en rojo y avisaban del peligro de una fuerte explosión.

Amnistía Internacionasl (AI) es una organización que se dedica justamente a alertar sobre las violaciones de los derechos humanos en todo el mundo. En los años ochenta ya redactó algunos informes sobre la delicada situación de Rwanda, solicitando a las autoridades de este país que acabasen con las torturas y liberasen a los prisioneros de conciencia. Ha hecho multitud de peticiones al gobierno de Rwanda (incluido un memorándum de 25 páginas, presentado en noviembre de 1991) para que terminase con las ejecuciones extrajudiciales, la tortura y las detenciones por la simple pertenencia étnica de la gente. Despues de visitar

Rwanda en junio de 1991, los miembros de Amnistía comprobaron que la tortura y las ejecuciones extrajudiciales eran más habituales de lo que se pensaba, y manifestaron su preocupación por el hecho de que los responsables de las matanzas nunca eran juzgados.

En mayo de 1992, Amnistía publicó un informe sobre la persecución de la minoría tutsi y la represión de los opositores al gobierno ruandés desde 1990, en el que se denuncia que funcionarios del gobierno y miembros de las fuerzas de seguridad, hutus en su mayor parte, siguen tolerando y cometiendo impunemente violaciones de los derechos humanos.

A lo largo de 1993, Amnistía ha de ocuparse de nuevo de Rwanda, primero para denunciar la persecución y encarcelamiento de muchos periodistas, y después para pedir que se investiguen algunos homicidios políticos e intentos de asesinatos contra activistas de derechos humanos y políticos que habían expresado críticas hacia el presidente del país. Amnistía también solicita que la misión de mantenimiento de la paz que la ONU envía a Rwanda, se ocupe de la protección y del fomento de los derechos humanos.

En el mes de febrero de 1994, Amnistia vuelve a solicitar a las autoridades y a los dirigentes políticos de Rwanda que tomen medidas urgentes para terminar con la escalada de homicidios desencadenados después del asesinato del ministro de Obras Públicas. Amnistía informa igualmente de que las autoridades han distribuído armas de fuego entre los civiles, con objeto de que sean usadas contra los adversarios políticos, y que todo induce a pensar que los últimos actos de violencia han sido orquestados para evitar la instauración del gobierno de coalición provisional.

Los preparativos del genocidio cometido a partir del 6 de abril, por tanto, ya habían sido anunciados y denunciados, no sólo por religiosos/as que trabajaban en el país, sino también por organismos de tanta repercusión internacional como Amnistía, y por el mismo Relator Especial de Naciones Unidas, que en 1993 visitó Rwanda y fue testimonio excepcional de masacres sobre la población civil. Este relator redactó un informe en el que recomendaba prevenir futuras ejecuciones extrajudiciales generalizadas, iniciar una campaña de reconciliación nacional, desmantelar todas las organizaciones violentas y reformar el sistema judicial ruandés. Ninguna de estas sugerencias fueron llevadas a la práctica. La información "preventiva" sobre violaciones de derechos humanos existía y era conocida. Lo que ha faltado, por tanto, ha sido la actuación política internacional capaz de parar un proceso que forzosamente tenía que acabar en una matanza generalizada. En este sentido, y aunque a Rwanda ya se haya llegado tarde, es necesario reforzar la atención y la actuación sobre aquellos otros paises, como Burundi, sobre los que se tiene la suficiente información sobre violaciones de derechos humanos. Si no actuamos ahora de forma preventiva, tendremos que ir después en calidad de "humanitarios" para atender a las victimas que hayan sobrevivido a las matanzas.

La prevención de conflictos ha de funcionar también cuando los conflictos ya han estallado, con objeto de evitar una escalada del mismo y para reconducirlo a caminos de resolución. En Rwanda, una vez producido el genocidio de abril y mayo de 1994, con centenares de miles de personas muertas, el papel de las organizaciones de derechos humanos no sólo no se desvanece, sino que se ve reforzada, en la medida en que pueden ser las únicas con capacidad de observar determinadas dinámicas, analizar el comportamiento internacional, investigar nuevas violaciones de los derechos humanos y sugerir actuaciones.

Vivimos en un mundo donde la mayoría de los Estados tienen una población no homogénea desde un punto de vista étnico, y en los que no hay suficientes garantías de respeto de los derechos humanos. Las tensiones y los conflictos son ciertamente inevitables, pero no tienen porqué acabar necesariamente en enfrentamientos que supongan la eliminación de los demás o, incluso, el genocidio. Vigilar estas situaciones, darles publicidad, reforzar la coordinación entre las ONG que trabajan en el campo de los derechos humanos, y actuar para la mediación y la búsqueda de soluciones duraderas de los conflictos, forma parte del abanico de posibilidades de la diplomacia preventiva y de los sistemas de alerta temprana aplicada a los derechos humanos. Rwanda, hemos de repetirlo una vez más, es un caso evidente de un conflicto sobre el que se alertó a tiempo de las catastróficas dimensiones que iba adquiriendo. Nos ha fallado la respuesta, y es a partir de este fracaso que la sociedad internacional tendrá que plantearse cómo implicarse mas, y con mayor responsabilidad, eficacia y prontitud, en los asuntos que afectan a la dignidad y a la supervivencia de otros pueblos.

EL ROL DE LAS NACIONES UNIDAS

La respuesta de Naciones Unidas a Rwanda, ha sido lenta, insuficiente y condicionada por el "síndrome de Somalia". El Consejo de Seguridad no se ha manifestado con suficiente rapidez y no ha actuado de forma suficiente a nivel político. Cuando lo ha hecho, además, no ha recibido el apoyo necesario de parte de los Estados, especialmente en lo que respecta a la aportación de cascos azules o apoyo logístico. El drama de Rwanda, por tanto, pone de manifiesto la parálisis de la ONU cuando los Estados, que son quienes tienen la capacidad para hacer funcionar este organismo de una forma u otra, no tienen suficientemente claro lo que quieren hacer o, quizá mejor dicho, cuando tienen claro lo que no quieren hacer.

Durante demasiados meses, el análisis del Consejo de Seguridad ha sido totalmente erróneo respecto a la interpretación de los hechos, dictando resoluciones y haciendo llamamientos "a las partes", como si se tratara de un guerra entre dos Estados. La incapacidad del Consejo de Seguridad para entender y aceptar que estaba ante un genocidio (tardó meses en reconocer lo evidente), y no sólo ante una "crisis humanitaria", ha sido la causa de que no se interviniera más prontamente en la creación de un Tribunal Internacional o se diera un tratamiento diferente al problema de los refugiados.

La no existencia de una fuerza propia de la ONU, esto es, de cascos azules a disposición permanente del Consejo de Seguridad y con una preparación específica para actuar en operaciones de esta naturaleza, provoca situaciones de desequilibrio entre lo que se querría hacer (resoluciones) y lo que realmente se hace. Este desequilibrio acaba perjudicando la imagen y la credibilidad de Naciones Unidas.

En cambio, ha sido una opinión pública bastante sensibilizada por los medios de comunicación, la que ha presionado a los gobiernos a tomar algunas medidas, sea directamente o a través de las agencias de Naciones Unidas o de las ONG. No obstante, esta presión cívica ha tenido un carácter esencialmente humanitario, más que político.

En cualquier caso, la experiencia de Rwanda (con lo que se ha hecho y lo que se ha dejado de hacer) habría de servir para mejorar la organización y el comportamiento de Naciones Unidas en situaciones de crisis, y muy especialmente para potenciar su capacidad preventiva. También ha puesto en evidencia que la sociedad internacional no avanza con suficiente rapidez en la elaboración de los mecanismos jurídicos que habrían de permitir la detención y el juicio de los responsables de un genocidio. A mediados de agosto, el mismo general Dallaire, jefe de la MINUAR, se quejó publicamente en este sentido, pues resultaba insostenible mantener un dispositivo de cascos azules en el interior de Rwanda, mientras el antiguo gobierno, las milicias y las fuerzas armadas derrotadas dominaban a los refugiados y amenazaban con invadir el país.

Por todo ello, la presencia de los cascos azules habría de ir siempre acompañada de una fuerte actuación política que vaya más

allá de la actividad estrictamente humanitaria. En el caso de Rwanda, significaba presionar al FPR para que garantizara la seguridad y la dignidad de los refugiados que querían retornar, y la libre circulación de los observadores militares y civiles. Significa también que el gobierno del Zaire había de verse obligado a impedir que su territorio fuera el punto de partida de nuevos episodios de enfrentamiento entre la población ruandesa, y que todos los países implicados de una forma u otra por el conflicto, se comprometieran a tomar soluciones conjuntas.

VINCULANDO LA ACTIVIDAD HUMANITARIA CON LA POLITICA

En las postrimerías del siglo de las comunicaciones y de la tecnología, la sociedad internacional no ha encontrado todavía la manera de frenar la espiral de violencia y destrucción que rodea a muchos de los conflictos internacionales, ni de actuar con rapidez para regularlos positivamente hacia vías de solución.
En este sentido, la década de los noventa ha pasado a ser el momento de reflexión y de prueba para reforzar el papel que pueden jugar las instituciones internacionales en la prevención y regulación de los conflictos, en particular desde las Naciones Unidas, y de dotar a la humanidad de los sistemas de alerta temprana que permitan tratar las situaciones de tensión en sus primeros momentos y yendo a las raíces de las mismas.

Si no somos capaces de evitar los conflictos, intentemos al menos aprender de ellos, con objeto de no repetirlos o de disminuir su letalidad. De Somalia, Rwanda o Irak, por ejemplo, deberíamos haber aprendido la repercusión siempre nefasta de la venta de armas a países inestables o en conflicto abierto, la inconveniencia de enviar tropas de diferentes países que, aún haciéndolo bajo el amparo de Naciones Unidas, actuan a menudo por criterios e intereses estrictamente nacionales; la imposibilidad de pacificar situaciones de conflicto si no se tienen suficientemente en cuenta las características sociales y culturales de las sociedades en las que se interviene, la insuficiencia de la actuación humanitaria de urgencia cuando no va acompañada de medidas políticas que permitan reconducir la situación hacia nuevas vías, la escasa consideración del respeto a los derechos humanos en las operaciones de paz, la necesidad de dar protección y seguridad a la gente refugiada o desplazada, etc.

Lamentablemente, las lecciones no se aprenden con facilidad, y los errores vuelven a repetirse con frecuencia. Para salir del actual callejón sin salida en que se encuentra la política de prevención y regulación de conflictos, por tanto, habrá que mejorar y reforzar la actuación de todo el sistema de Naciones Unidas, y aumentar el interés de las opiniones públicas de todos los países respecto a los temas internacionales. Las ONG humanitarias, los medios de comunicación y los centros de decisión política de los Estados tienen en este punto una gran responsabilidad, pues se trata ni más ni menos de configurar opiniones públicas responsables y comprometidas en la resolución de los conflictos, y muy especialmente en prevenirlos actuando sobre sus causas.

En las situaciones de emergencia, la actividad humanitaria es necesaria y urgente, y muchas veces es la única garantía de supervivencia para miles de personas. Más allá de lo humanitario, no obstante, hay otro tipo de actividad igualmente necesaria y urgente, la política, que es la que verdaderamente podrá influir en el transcurso de los acontecimientos y, por tanto, en la dinámica del conflicto.

El reto de las organizaciones humanitarias

Lo humanitario es una respuesta de socorro a las víctimas de un conflicto, pero no altera substancialmente su dinámica. Para ser efectiva, en definitiva, la actividad humanitaria ha de ir acompañada de una actividad política. Rwanda es un buen ejemplo de lo que pasa cuando las dos actividades no van al mismo paso, es decir, cuando lo político (por escaso o inprocedente) no es un aliado de lo humanitario.

El aspecto afectivo y efectivo de lo humanitario ha protagonizado la información sobre el drama ruandés, relegando el análisis y la actuación política a un segundo plano, cuando no al olvido. Para los medios de comunicación, enseñar a las víctimas es mucho más rentable que señalar a los culpables, y para los organismos internacionales, atender a los refugiados es prioritario a la denuncia y detención de los responsables de estos desplazamientos forzados.

Si en un barrio anda suelto un violador que ya ha atacado a muchas mujeres, los buenos vecinos, evidentemente, se preocuparán de auxiliar a las víctimas, pero a nadie se le olvidará de presionar a la policía para que encuentre y detenga al violador. Los violadores de masas, sin embargo, pueden escapar de la justícia porque ni tan sólo está previsto como detenerlos, ni se sabe a ciencia cierta quién tiene la responsabilidad, y no digamos los medios, para hacerlo. De esa forma, el combate contra el genocidio está perdido de entrada.

En catástrofes de naturaleza política, por tanto, no hay suficiente con actuar a nivel humanitario, esto es, con ayudar a las víctimas, que no son otra cosa que una consecuencia del conflicto. Si sólo actuamos a este nivel, el conflicto incluso puede crecer y perdurar, puesto que no hacemos nada sobre las verdaderas coordenadas que influyen en el mismo. La tragedia de la población refugiada, manipulada hasta el último momento por los genocidas, que han podido moverse con absoluta impunidad, o la dimisión en la primera semana de septiembre de la responsable del equipo de la ONU que investigaba el genocidio de Rwanda, por no disponer de los medios de transporte y comunicaciones para llevar a cabo su trabajo, así lo pone de manifiesto.

La acción humanitaria, por su propia naturaleza, ha de atender a las personas que sufren sin criterios de distinción. No pueden dejar morir de enfermedad ni de hambre a quién está en sus manos, sea buena persona o sea un genocida. Pero su neutralidad termina justo ahí, y es a partir de este punto donde la comunidad ha de tener sus medios, sus mecanismos, para intervenir en otros niveles. Los refugiados huyen por algún motivo, no por placer; los que se mueren de hambre es por algo concreto (normalmente una guerra, pensada, dirigida y perpetrada por humanos, generalmente hombres), no por una maldición divina. Detrás de cada muerto, de cada esqueleto viviente, de cada enfermo y de cada refugiado, hay un montón de cosas que debemos buscar, conocer, divulgar y tratar. Hay intereses personales y de grupo, tráfico de armas, ambiciones políticas y cosas así. No sólo forman parte del problema, sino que constituyen el fondo de

la cuestión. Lo demás, lo que vemos normalmente en las pantallas, es el resultado final, la consecuencia de lo otro, el espectáculo que integra nuestras emociones y nuestra compasión. Participar sólo a ese nivel, el de las víctimas, nos sitúa, aunque sea sin querer, del lado de los culpables. Nos volvemos cómplices involuntarios de lo que tanto nos apena, porque al atender exclusivamente a las víctimas hacemos el juego a los verdugos.

Somalia, Bosnia y Rwanda forman una trilogía de desventuras que pasarán a la historia como ejemplos de conflictos que la comunidad internacional no ha sabido tratar, probablemente porque no ha sabido comprender su naturaleza. Pero son tres ejemplos llenos de advertencias para el futuro, y aunque al precio de mucha desolación, pueden guiarnos en la búsqueda de las formas de resolver mejor nuestras diferencias y, si llega el caso, de proteger a las poblaciones de sus agresores.

El protagonismo de esta tarea no es exclusiva de nadie, puesto que es asunto que incumbe y afecta a todos los humanos. No obstante, en esta fase de búsqueda, va a ser muy importante el trabajo, la intuición y la perseverancia de las organizaciones no gubernamentales y los organismos internacionales especializados en los derechos humanos o en la resolución de los conflictos, que habrán de trabajar con el apoyo permanente y coordinado del resto de asociaciones humanitarias, que a su vez tienen el desafío de potenciar su trabajo de información, análisis y sensibilización. Es a través de esta red y de esta complicidad que, en el futuro, las operaciones de emergencia podrán tener un sentido completo, especialmente si todas las personas y organizaciones dedicamos el tiempo, las energías, los recursos económicos y el ingenio para prevenir estos conflictos o para detenerlos a tiempo, antes de que se conviertan en catástrofes como las de Rwanda.

Las imágenes de los campos de refugiados han golpeado la sensibilidad de miles de personas que, con una generosidad sin precedentes, han dado una respuesta más que positiva a las demandas de las organizaciones humanitarias. Pero como se ha recordado en su momento desde Médicos Sin Fronteras, "no se detiene un genocidio con médicos". Sería un grave error pensar que con una simple contribución económica arreglamos los conflictos o restablecemos la justicia; simplemente aligeramos el dolor de algunas víctimas. Pero esta contribución caritativa puede ser, ha de ser, el punto de partida, la semilla, de un proceso que nos permitirá conocer mejor los mecanismos de explotación, sumisión, desequilibrio o injustícia existentes a nivel internacional, para cambiarlos desde su misma base. Si así lo hacemos, todos los esfuerzos realizados por Rwanda a nivel humanitario estarán bien aprovechados, tanto para los ruandeses como para nuestra formación solidaria.

==========

CONFLICTES I CRISI A ANGOLA I MOÇAMBIC

Antoni Castel

Periodista.
Membre del Centre d'Estudis Africans.

FUNDACIÓ COMÍN

20 DE MARÇ DE 1995

CONFLICTES I CRISI A ANGOLA I MOÇAMBIC

Per Antoni Castel. Historiador i periodista.

En parlar d'Angola i Moçambic és inevitable fer comparacions. Perquè el dos països de l'Àfrica austral, independents des de fa ben poc, només vint anys, han compartit el colonitzador, s'han desfet del colonialisme per les armes, han patit una guerra, han experimentat un Govern que es deia marxista i han signat la pau amb la mediació de les Naciones Unides, amb resultats ben diferents. Mentre a Moçambic, la guerrilla de la Renamo, ara convertida en partit polític, ha acceptat la seva derrota i s'asseu en el Parlament plural, a Angola, la UNITA que dirigeix Jonás Savimbi no va pair la victòria del MPLA en les eleccions de setembre de 1992. Savimbi va desafiar el Govern, les Naciones Unides i inclús els seus anteriors aliats, com Sud-àfrica i els Estats Units, en continuar una guerra que solament pot acabar en la taula de negociacions.

Repassem les similituds entre els dos processos de colonització, descolonització i aquests vint anys d'indendència.

1. Angola i Moçambic van formar part de l'Imperi português que Oliveira Salazar, i després Marcelo Caetano, pretenia que abarcava des del riu Minho, a l'Atlàntic, fins a Timor. Des de les terres africanes (Angola, Moçambic, Guinea, Cap Verd i Sao Tomé) fins a Macau i Dili passant per Goa, a l'Índia.

Van ser colonitzats tardanament, a finals del segle passat, encara que la presència portuguesa es remunta a cinc segles abans. Estudis demogràfics demostren que a Lourenço Marques (ara Maputo) no hi vivien més de 10.000 blancs a finals del segle XIX. Ilidio do Amaral escriu en la obra "Povoamento branco de Angola" que l'any "1897, la població blanca d'Angola no superaria els 9.000 individus". Per tant, es pot dir que la conquesta de l'hinterland angolà i moçambicà començà amb el segle.

2. En els dos països es va desenvolupar una lluita anticolonial, armada, que va sorgir ideològicament de les capes socials més ilustrades, és a dir, els assimilats, els mestiços i alguns blancs.

Els assimilats i els mestiços, aquests especialment a Angola, que havien entrat en contacte amb la cultura occidental a travers de les missions o que l'havien adquirit per promocionar-se.

L'estatut de l'indígena, implantat per Portugal, establia que un negre devia demostrar que sabia llegir i comportar-se com un português per a ser calificat d'assimilitat i gaudir d'alguns drets, entre ells el de treballar en l'administració. Es tractava d'un vergonyós apartheid, que no va acabar fins que Portugal es va veure acosada per les Nacions Unides i la comunitat internacional. Es demanava als negres un requisits que no complien molts portuguesos, com va recordar en el llibre "Lutar

per Moçambique" el primer president del Frelimo i brillant sociòleg, Eduardo Mondlane. La majoria dels colons que arribaven als dos països fugien de la misèria de les regions més endarrerides de Portugal, de les Açores i el Alentejo. Eren colons en gran part analfabets que veien en el africà a un ésser que els podia ser útil com a força de treball quasi gratuita.

En el moviment anticolonial també hi havien blancs, influits en la seva majòria pel marxisme, la guerra d'Algèria i els escrits de Franz Fanon. Eren un blancs que podriem dir que vàren optar, utilitzant una frase d'Amílcar Cabral, per suicidar-se com classe.

3. La guerrilla va arribar al poder a Angola i Moçambic per mèrits propis: després de deu anys de guerra contra un Exèrcit superior en armes i homes però desmoralitzat, conscient de que l'edifici construit per Salazar es derrumbava. La UNITA i el Frelimo, que gaudien d'un important suport popular que explica la seva expansió militar i politica, vàren contribuir a la caiguda de la dictadura portuguesa, ja erosionada per les condemnes internacionals i l'esforç de unes guerres sense sentit en el moment de la revolució dels clavells, el 25 d'abril de 1974.

4. En el poder, tant el MPLA com el Frelimo varen aplicar una política que, amb matissos, va ser de caire soviètic.

L'economia va ser planificada, encara que a Moçambic es va extendre l'experiència de les anomenadas aldeias comunais.

No es varen admetre disidències. El partit controlava els mitjans de comunicació mentre que els serveis de seguretat, omnipresents, es desfan dels que s'atreveixen a desafiar les directrius del partit únic.

L'estructura de l'Estat era molt semblant a la de l'Unió Soviética. Amb un president del partit que era alhora president de la república popular, una Assemblea Popular que no legislava i un Polibtburo que prenia les decissions.

No s'admetia que existien els problemes ètnics, lingüístics i religiosos. En defensa de la construcció d'una identitat moçambicana, "do Rovuma ao Maputo" deia la propaganda oficial, s'alfabetitzava en portuguès quan se sabia que només el 10 per cent de la població el comprenia.

5. En els dos països va sorgir una nova classe dirigent, una nomenklatura, privilegiada, que va deixar corrompre. A Moçambic, els dirigents es mostraren molt discrets, però els privilegis en un país pobre arribaven en forma de viatges a l'estranger, la disponibilitat de divises, la compra en tendes especials i facilitats en la vivenda. A Angola, on el petroli no deixa mai de rajar, la corrupció era i és escandalosa, amb uns funcionaris totalment entregats al dòlar i el mercat negre (candongua).

6. Els dos Governs varen adoptar una politica exterior molt semblant, d'alineament amb el bloc que aleshores es deia progressista (URSS, Cuba, Algèria). No obstante això, Moçambic va aconseguir mantenir també bones relacions amb Europa i Xina. Va ser la sabiduria del ministre d'Exteriors i actual president, Joaquim Chissano, o el pragmatisme del Frelimo? O les dues coses al mateix temps? En tot cas, Moçambic no va tenir necessitat de radicalitzar-se perquè la guerrilla de la Renamo mai va tenir el

suport dels Estats Units ni va amenaçar el poder, com va ser el cas de l'UNITA. Savimbi flirtejava amb Pekin, Washington i Pretòria alhora, mentre el MPLA es rodejava d'assessors cubans i soviètics.

7. Els dos països van ser els membres més destacats de la Línea del Front en la seva denúncia del règim de l'apartheid. Sud-àfrica, que creia amenaçat el seu bastió blanc, els va desestabilitzar com va poder: financiant guerrilles (Renamo i UNITA), fent incursions armades, preparant sabotatges o reduint els contactes econòmics i limitant el nombre de miners moçambicans.

8. Angola i Moçambic es varen arruïnar en deu anys. S'ha de reconèixer que tant el MPLA com el Frelimo havien heredat una situació social i econòmica desastrosa el 1975 --èxode de colons, manca de quadres, analfabetisme que arriba fins el 95 per cent a Moçambic, destrucció de les infraestructures durant la guerra anticolonial--, agreujada pels nombrosos errors, especialment econòmics, i els sabotatges de la guerrilla.

Entre aquests errors dels dirigents destaquem el desenvolupamente de projectes no adaptats a la realitat del país, una política monetària equivocada i una pressió sobre els camperols als quals s'obliga, a Moçambic, a integrar-se en les impopulars "aldeias comunais".

9. En els dos països el procés de democratització el va efectuar la mateixa nomenklatura. El partit va ser l'impulsor de les reformes una vegada el bloc soviètic ha fet aigües, el president Frederik De Klerk allibera Nelson Mandela, els organismes internacionals de crèdit pressionen pels canvis i no es pot aguantar més l'esforç de la guerra, especialment a Moçambic. Ademés, els partits havien perdut capacitat de movilització entre una població cansada per la guerra, la corrupció, la manca de tot i un discurs encara revolucionari però buit de contingut.

10. Sense deixar el poder, el MPLA i el Frelimo es van fer l'hara kiri en renúnciar a la seva hegemonia. Varen autoritzar el pluralisme en la constitució, aceptar la celebració d'eleccions lliures i es transformaren en partits socialdemòcrates, i en defensors del lliure comerç i la democràcia burguesa, els dos valors que havien despreciat fins aleshores.

11. En els dos països es varen aplicar rigurosos plans d'ajustament econòmic, que provocaren un cost social altíssim. Es varen deixar de subvencionar els aliments de primera necessitat, que no es trobaven en el mercat, i varen deteriorar algunes de les anomenades conquestes socials, en especial en sanitat i educació. En el mercat ja es trobava de tot però a un preus increïbles.

12. Els dos partits accepten pactar amb la guerrilla, malgrat que havien jurat que mai ho farien. Els "bandidos armados" (Renamo) es varen convertir en el cas de Moçambic en una oposició armada. Tant el Frelimo com el MPLA van pactar perquè no poden aguantar més l'esforç econòmic i social de la guerra i

per les pressiones internacionals en un moment en que havia desaparegut l'enfrontament Est-Oest.

13. Els processos de pacificació es varen dur a terme amb l'intervenció de les Nacions Unides, amb un resultat desigual. Mentre a Angola, la missió de l'ONU (UNAVEM) va fracassar per l'intransigència de l'UNITA, a Moçambic els cascs blaus varen deixar el país després de la desmovilització de la guerrilla, la celebració d'eleccions (octubre de 1994) i l'acceptació per part d'Afonso Dakhalama, líder de la Renamo, de la supremacia política del Frelimo.

Les similituds entre els processos d'Angola i Moçambic són nombroses, especialment si no matissem gaire. Tanmateix, hi han unes raons que expliquen els motius del fracàs del procès de pacificació angolà, que ara s'intenta recuperar amb l'enviament de cascs blaus, i l'èxit del moçambicà. No és tota la culpa de les Nacions Unides, com s'ha dit de vegades.

Christine Messiant, en un article escrit abans de les elecciones, ja pronosticava el fracàs de l'acord de Bicesse (maig de 1991) perquè tant el MPLA com l'UNITA volien el control de l'Estat més que la democratització. També destacava que el periode entre l'acord i les elecciones era massa curt (1 any i mig) per desmovilitzar les tropes, registrar els electors i fer una campanya electoral. Messiant mencionava l'inadaptació de l'UNITA a la vida civil després de quasi 30 anys de guerrilla i assegurava que la polarització dominaria l'escrutini. No hi havien terceres forces i, per tant, ho es votava a l'UNITA o al MPLA.

Hi han més raons que expliquen aquest desastre:

a. El carisma i la forta personalitat de Savimbi, que no pot acceptar una derrota. Les grandeses i misèries de Savimbi han estat ben retratades per Aquino de Bragança, un conseller del president Samora Machel mort en l'accident aeri d'aquest. Bragança parlava d'un politic brillant (va estudiar a Suïça) però capaç de pactar amb els militars portuguesos, la CIA i els sudafricans per arribar al poder.

b. L'UNITA gaudeix en la seva zona d'un suport popular innegable, que supera els límits de l'ètnia ovimbundu.

L'UNITA és una creació de Savimbi, i és al seu servei. L'any 1966, Savimbi trenca amb Holden Roberto del FLNA, al qual acusa de tribalista bakongo, i es refugia en el sud amb els seus homes després d'intentar entrar en el MPLA.

¿Marxista, maoista, peó de l'apartheid, instrument dels Estats Units? Savimbi és tot això, o solament és un polític ambiciós?

Tanmateix, el líder de l'UNITA és un diplomàtic excel.lent que va rebre del suport de Franz Fanon a l'Organització de l'Unitat Africana (OUA) quan representava el FLNA i que després va convencer Xina, Zàmbia, Sud-àfrica i els Estats Units per a que l'ajudessin en el seu combat contra el prosoviètic MPLA.

L'UNITA és un partit d'inspiració leninista. Per tant, no accepta la disidència (les desaparicions han estat nombroses, com han revelat alguns dirigents que han lograt escapar: Tony da Costa y N'zau Pauna), controla els mitjans d'expressió, planifica l'economia, encara que els diamants permeten una certa redistribució de la riquesa, i enquadra a totes les forces

socials en organitzacions de masses. Es un partit-Estat en les extenses zones que controla.

En una confrontació electoral, el MPLA gaudeix de la legitimitat que li atorga el haver estat el primer moviment que passà a l'acció, el febrer de 1961, en l'atac contra la presó de Luanda.

Fundat el 1956 per l'escriptor i metge Agostinho Neto, Viriato da Cruz i l'intelectual Mário de Andrade, el MPLA es va extendre per la zona de Luanda amb un discurs emancipador i que intentava superar l'etnicitat. En el MPLA hi trobarem des de blancs fins a mestiços passant per negres, molts d'ells kimbundus, l'ètnia dominant a Luanda.

La tercera força històrica que és va presentar a les eleccions de 1992 va ser el FNLA de Holden Roberto. No va obtenir pràcticament cap vot per una raó: no havia estat present a la vida política d'Angola des de la seva derrota militar, el 1976.

El FLNA és el continuador de la Unió dels Pobles del Nord d'Angola (UPNA), de majòria bakongo, que havia llençat el març de 1962 contra el colons cafeters. La resposta de la metròpoli va ser brutal: desenes de morts en represàlies i l'arribada de centenars de soldats.

Roberto, cunyat de Mobutu Sesé Seko, de qui ha rebut molt ajuda militar, tenia aleshores un discurs ambigu, profundament anticolonial i africanista, en el qual es barrejava l'exaltació del regne kongo.

Els tres moviments, amb bases socials ben diferents, com ha destacat Franz Heimer, es disputaven el poder malgrat els acords d'Alvor, signats sota la mediació del vicealmirant Rosa Coutinho, del sector esquerrà del Moviment de les Forces Armades.

A Alvor, el 15 de gener de 1975, els tres moviments es varen comprometre a formar un Govern de transició i celebrar eleccions plurals per a l'independència, que va fixar pel 11 de novembre.

No obstant això, era evident que qui dominés Luanda en el moment de la retirada dels portuguesos es faria amb el poder. El MPLA, aprofitant la seva estructura de les cèl.lules, el "poder popular", en els barris de la capital, va desallotjar el FLNA mentre que l'UNITA es va mantenir a l'expectativa en el sud.

El 14 d'octubre, els sudafricans van creuar la frontera amb Namibia i es plantaren a Lobito en dues setmanes, acompanyats per les forces de l'UNITA. Al mateix temps, el FLNA, amb el suport del Zaire i de la CIA, com va revelar el ex agent John Stockwell, amenaçava la capital. Rebia ajuda de les unitats lleials al dissident del MPLA Daniel Chipenda, que havia criticat el autoritarisme de Neto en l'anomenada revolta presidencial.

Davant les dues ofènsives, el MPLA va demanar ajuda al bloc soviètic. Els cubans van muntar un dispositiu extraordinari, batejat com Operació Carlota, que va descriure amb la seva ploma magistral l'escriptor Gabriel García Márquez. En pocs dies varen arribar a Luanda 50.000 soldats cubans, ben entrenats, que van decantar la guerra cap el costat del MPLA. Aquesta presència cubana després justificarà l'ajuda nordamericana a Savimbi (Ronald Reagan el compararà amb els "lluitador per la llibertat" antisandinistes) i la negativa sudafricana a descolonitzar Namibia, segons exigia la resolució 435 del Consell de Seguretat de les Naciones Unides. Els cubans varen deixar Angola arran de

la signatura del acords de Nova York, el desembre de 1988.

Quan es va arribar a l'11 de novembre de 1975, el MPLA va proclamar la república popular, en una capital assetjada encara per l'UNITA, els sudafricans, els zairenys i el FNLA. A Huambo, el altres dos moviments varen instaurar la república popular i democràtica.

La ruptura s'havia consumat, i s'iniciava una llarga lluita diplomàtica i militar. Malgrat la seva proximitat ideològica a Moscou, el MPLA va aconseguir el suport de Nigèria, el gegant d'Àfrica, i de l'OUA. Savimbi va aconseguir el suport dels règims més conservadors (Costa d'Ivori, Gabon i Zàmbia), de Xina, de Sud-àfrica i de Hassan II, el seu gran valedor davant Europa i els Estats Units.

A Moçambic, a diferència d'Angola, solament actuà un moviment anticolonial. Hi varen haver alguns intents de crear-ne d'altres, però fracassaren (Coremo, que obrí algun front militar a la província de Tete).

El Frelimo, fundat a Dar Es Salaam l'any 1962 agrupant tres petits moviments en l'exili (MANU, UDENAMO i UNAMI), va fer un excel.lent treball polític en les zones alliberades i en la reraguàrdia, a Tanzània especialment.

Malgrat aquest aparent consens, el Frelimo també va viure les rivalitats entre dues corrents: una africanista, que representaven Uria Simango i Lazaro Nkavandame, i una altra marxista ortodoxa, de Marcelino dos Santos. La crisi, agreujada per la mort en atemptat de Eduardo Mondlane, no es va superar fins els anys 70, quan el representant del sector militar, menys ideologitzat, Samora Machel, es fa amb el control del Frelimo.

Encara que leninista en la seva estructura, el Frelimo incorporava un discurs populista, profundament rural, herència de la seva lluita anticolonial.

Hi havia, per tant, una mitificació de les àrees alliberades i del camp, no contaminat per les perversions burgueses. Els dirigents del Frelimo varen admetre en moltes ocasions que havien arribat massa aviat a Maputo, la capital que defugia la seva doctrina moralista. Algunes de les decissions del Frelimo van reflexar aquest sentiment d'odi a l'urbà, glorificant el treball en el camp.

Emulant els khmers rojos, el Frelimo va intentar, amb l'Operació Produccio de 1983, buidar les ciutats del "paràsits". La ciutat només se la mereix l'home nou frelimista, aquell que ha comprès que la revolució es fa al camp, produint, venia a dir la propaganda oficial durant la nesfasta Operació Producció.

----------fi----------

LA BANYA D'ÀFICA AVUI

Josep Antoni Borrell

Antropòleg.
Membre del Centre d'Estudis Africans.

LA BANYA D'ÀFRICA

Avui, des de casa nostra, la Banya d'Âfrica se'ns apareix senzillament com una de les cròniques negres més esfaraidores de l'apartat de política internacional dels mitjans de comunicació.

La percepció que tenim d'aquesta regió, passa gairebé exclusivament, per les postals d'UNICEF, les imatges de la CNN, les notícies de Metges sense Fronteres i en el millor dels casos per les experiències personals d'alguns coneguts...

Tot i la diversitat i pluralitat d'aquestes fonts, totes venen a dir que la Banya d'Âfrica reflecteix ben bé, el drama viscut per molts africans: la guerra, la fam, l'exili, la supervivència en el sentit més dur de la paraula.

Tanmateix, aquesta imatge, barreja de crueltat i compasió samaritana, general també a la resta del tercer món, ens amaga i impedeix moltes vegades aprofundir en cultures vives i geografies penetrants, carregades de sincretismes i contrastos. Terres on s'hi barregen herois i reis de llegenda amb deserts i altes muntanyes plenes de neu, tiranies en front a somnis de llibertat, tradició en els costums i modernitat en les armes... en definitiva i com descrivien els cronistes portuguesos del segle XVI: terres de moros, cafres i cristians.

No cal oblidar tampoc que la Banya d'Àfrica és escala obligatòria en l'important trànsit comercial (especialment de petrolis i hidrocarburs) entre l'Índic i la Mediterrània, i terra de "festejos i infidelitats" entre soviètics i nord-americans durant la guerra freda.

Per a nosaltres, mediterranis i llatins, hereus d'una tradició judeocristiana, la Banya o Corna d'Àfrica ens rememora alguns dels principals punts de referència de la nostra cultura al sud del Sahara.

Efectivament, l'expansió comercial de la Roma clàssica cap a aquestes terres comportà l'arribada del cristianisme en el segle IV de la nostra era. La presència d'una important comunitat jueva es perd en la memòria del temps. Els catalans hi vam enviar mercaders i gairebé hi tenim una reina. Els portuguesos hi van fer la guerra en el renaixement. Els jesuites espanyols hi van predicar "l'amor" en temps de contrareforma. Els italians la van viure en passió als anys trenta... I avui, els francesos hi tenen cinc mil fills de Sant Lluís estacionats, com últim testimoni de la decadent "grandeur".

Per als historiadors contemporanis en general, la Banya d'Àfrica és la mostra més recent del ridícul de les Nacions Unides, l'exemple de revolució socialista més salvatgement plantejat al continent africà, la pàtria del "ras tafari" i de la més colorista simbologia africanista, la seu de l'Organització per a la Unitat Africana, el fracàs de l'únic estat-nació del continent i el punt de referència de tants i tants dirigents polítics que han gestionat sang, dolor i misèria.

Endinsar-se a la Banya d'Àfrica suposa també trobar-se amb personatges llegendaris, països mítics i records confusos d'escola, que moltes vegades no sabem entendre ni definir exactament.

Personatges llegendaris com el Pare Joan (més conegut com Preste Juan), poderós monarca cristià de l'edat mitjana taló d'Aquiles de l'infidel sarraï; o l'emperador Haile Selassie d'Etiòpia, Negus Negasti, rei de reis, lleó de Judà descendent directe de Salomó que governà el seu país durant cinquanta anys com a monarca absolut.

Països mítics com el regne de Punt, bressol de la cultura del faraons, l'enigmàtic país de la reina de Saba, i la província d'Habeceis citada per Marco Polo.

Tradicionals i confusos records al voltant de termes com Abissínia i Etiòpia, especialment provocats des de l'any 1941, quan l'emperador Haile Selassie va instituir oficialment el nom d'Etiòpia per damunt del tradicional i colonial nom d'Abissínia.

Aprofito l'avinantesa per a recordar als presents que el vocable Abissínia, usat tradicionalment a Europa per a definir l'imperi cristià de la ribera africana del mar Roig, té la seva arrel a Habeh, Habesaat o Hababashat, nom d'un dels diversos clans sudaràbics pre-musulmans que van creuar l'estret de Bab El Mandeb.

Etiòpia, en canvi, es un mot procedent del grec que literalment vol dir: "cara cremada". Era un dels termes usats a la Grècia clàssica juntament amb Líbia, Oceania, o Cirene, per a definir el continent africà.

Per acabar de amanir-ho, crec que caldria saber dues coses més: una, els etíops s'autoanomenen abissinis per a designar-se entre ells. Segona, la traducció literal del mot àrab "habash" -l'àrab és una de les llengues més conegudes a la regió- a la nostra llengua és la de "barrejat".

En definitiva que si bé el concepte de Abissínia té un origen més tradicional, sense oblidar una forta càrrega colonial, respon al nom del poble constructor del regne d'Aksum. Mentre que el terme Etiòpia, molt més genèric i plural, té en canvi un origen forani.

Parlar de la Banya d'Àfrica és parlar també de Somàlia i els somalis, poble de desgraciada i trista actualitat. Així com recordar un dels capítols més obscurs de la història d'Europa: el colonialisme a Àfrica.

Endinsar-se en la història de la Corna d'Àfrica és entrar en una xarxa comercial que ha conectat les civilitzacions de l'Índic: des del canal de Moçambic, a Pèrsia, l'Índia, Indonèsia i fins i tot la Xina.

La Banya d'Àfrica és en fí una cruïlla de camins entr Àfrica i Àsia, entre la Mediterrània i l'Ïndic, que ha tingut per aquesta raó, en el mestissatge el seu més important signe d'identitat.

1. LA REGIÓ:

La Banya o Corna d'Àfrica, dita així pel peculiar retall de les seves costes a imatge i semblança de l'asta dels rinoceronts, constitueix de per sí, per les pròpies característiques orogràfiques, històriques i culturals, una regió amb identitat pròpia i autònoma de la resta del continent.

La Banya d'Àfrica és un dels dos relleus que trenquen la compactitat de la massa de terra que anomenem Àfrica. La unitat geogràfica d'aquesta regió també es manifesta per unes fronteres naturals que la delimiten: el desert i les muntanyes del sud del Sudan, l'altiplà keniata, la mar Roja o mar Eritreu, el golf d'Adén i l'Oceà Índic.

Si bé aquest paràmetres podrien fer pensar en una regió aillada, d'esquenes al continent africà, també es certa l'existència d'uns fils conductors que l'han comunicat sempre amb l'exterior: la proximitat amb la costa aràbiga, la costa del mar Roig i la seva connexió amb la mediterrània a partir del canal de Suez, els corrents monzònics que uneixen Madagascar fins a les illes d'Indonèsia

Tanmateix, la consolidació de la Banya d'Àfrica com a regió geogràfica ve donada per la seva unitat orogràfica interna en torn un altiplà central, envoltat de terres baixes semi-desèrtiques.

Des de un punt de vista sòcio-econòmic, la unitat de la Banya d'Àfrica es manifesta per un conjunt de factors endògens i exògens, que he accentuat considerant els problemes actuals de la regió:

Factors Endògens:

- **Un conflicte centre-perifèria:** visualitzat per l'enfrontament d'un poder central administrador de la població rural estable de l'altiplà, en front a unes formacions polítiques més fluides (prefactures, caudillatges carismàtics...) en que s'ha organitzat la població de les terres baixes, nòmades dedicades a la ramaderia i en gran part islamitzades.

- **Gran nombre de migracions internes:** La Banya d'Àfrica ha viscut grans canvis de població i de migracions massives. En especial entre grups ramaders que habiten les grans extensions àrides de la regió. Son mítics els èxodes dels Oromo cap a la meseta d'Etiòpia, de somalis cap al golf d'Adén... Aquesta mobilitat fa de la Banya un territori en constant inestabilitat.

- **L'emergència dels estats moderns:** i la seva tendència a centralizar el poder, per damunt de les estructures polítiques tradicionals, s'ha convertit en un fenòmen històric que ha desenvolupat el conflicte a la Banya d'Àfrica, especialment des de la descolonització.

- **Frontera cultural:** entre l'islam, la tradició cristiana d'Abissínia i altres cultures de tradició "animista".

Factors Exògens:

- **Interjecció de les tres més inestables regions geopolítiques del tercer món:** Àfrica Subsahariana, Orient Mitjà i el món islàmic.

- **Perifèria econòmica: "Els països de la fam"** crisi dels models econòmics tradicionals, en front la globalització de una economia capitalista basada en l'esquema Nord-Sud.

- **Crisi dels models de descolonització:** Accentuat per l'esfonsament de l'únic estat-ètnic del continent i el trencament de les fronteres post-colonials.

2. UNA APROXIMACIÓ HISTORICA

La Banya d'Âfrica apareix citada ja en fonts akadi-sumèries com la terra negra de Meluha, el país productor de les resines i de les gomes aromàtiques i medicinals, tant preciades a l'antiguitat.

El mític país de Punt, orígen mític de l'Egipte dels faraons, podria estar situat en l'extrem sud de la mar Roja, en un punt no detallat entre la costa de Somàlia i el sud de la península aràbiga.

La unitat política aconseguida per l'imperi romà a la Mediterrània també afectà a la Banya d'Âfrica. En primer lloc perque va permetre aprofundir unes, fins llavors, escases relacions econòmiques. Roma es converteix, en els primers segles de la nostra era, en el principal client del regne d'Aksum (principal regne conegut de la costa eritrea) en tant que importador d'ivori i esclaus. En segon lloc, aquest acostament comercial portà a la Banya d'Âfrica, una de les principals heterodòxies del judaisme: el cristianisme.

El cristianisme té, en els seus primers segles d'existència una etapa de gran expansió, fins a convertir-se en doctrina oficial de l'imperi després de l'edicte de Milà en el segle IV. Aquesta força del cristianisme es especialment visible a l'Orient Mitjà, bressol d'aquesta nova religió, i d'on sortiran especialment els seus principals promotors.

Així segons la tradició oficial etíop (Kebra Negast, tractat de la glòria dels reis d'Abissínia que fonamenta el caràcter cristià del regne i la unitat del país) en temps de l'emperador Constantí, dos comerciants sirians: Aedesius i Frumentius són els responsables de l'evangelització de l'emperador del regne d'Aksum, Ezana, i la conversió de tota Abissínia a aquesta nova religió.

Des de llavors la presencia del cristianisme ha estat ininterrumpudament un dels senyals d'identitat de molts dels pobles de la Banya d'Àfrica.

L'expansió del cristianisme arribarà fins al sud de l'Índia: la posterior divisió de l'imperi romà, l'esfonsament de Bizanci, les diverses tesi heterodoxes dins el cristianisme i l'aparició de l'islam disgregaran les comunitats cristianes d'Orient Mitjà i Àsia.

La Península aràbiga ha estat un altre dels punts de referència en la història de la Banya d'Àfrica. Alguns grups o clans, pre-islàmics, de l'Aràbia del Sud, de la mítica Arabia Feliç, o actual Iemen, en les seves migracions influiran decisivament en les parles, costums i tarannà del pobles de la Banya. Exemples com el habashat (d'on surgeix la paraula Abissínia), els aghaz que donaran nom a la llengua clàssica utilitzada per la monarquia i per la litúrgia de la església cristiana d'Etiòpia: el geez, gheez o gue'z i que trobaran en la costa africana, negroids de llengua camita amb els que es barrejaran, i produiran aquest grups lingüístics negrosemites dominants avui a la regió: amharas, galla/oromo, somalis...

L'altre gran aspecte de la influència àrab a la Banya és, sense cap dubte, l'islam. Tanmateix la influència arab-musulmana no es homogènia a tota la regió. Si bé, les poblacions cristianes es concentren especialment a la zona de l'altiplà, l'islam s'expandeix principalent a les zones baixes de la Banya. Sobretot a la zona Nord (costa d'Eritrea i nord de Somàlia congut com costa de Berbera) on es produeix una major pressió cultural i demogràfica, i a la zona est (desert de l'Ogaden i costa índica de Somàlia o Banaadir) on encara que l'assentament àrab (o inclús persa) es concentra en punts molt específics de la costa, la difusió de l'islam es bastant extesa.

Des del segles IX i X fins a l'actualitat la història de la Banya d'Âfrica no deixa de repetir-se constanment, la lluita d'un centre front una perifèria. Un centre en explendor en els segles XII, XIII i XIV i decadent en el XVI, XVII i XVIII. Un centre inflat de nou en el XIX i en el XX i que sembla tornar a recaure en el llindar del segle XXI.

D'aquesta manera, podriem dir que la base de la Banya d'Âfrica com subsistema del panorama africà es Etiòpia, extesa com una entitat unificada per un poder central, una església cristiana i un modus de producció de característiques feudals que amb diverses denominacions (Aksum, Abissínia, Etiòpia) ha administrat la població rural estable de l'altiplà.

Al voltant d'aquesta federació d'estats i principats inconnexes ètnica, lingüística i religiosament solament cohesionat per la supremacia d'aquest poder central, Etiòpia ha degut de mantenir la pressió de les formacions socio-polítiques (prefactures, clans, estats) més fluides en que s'ha organitzat la població de les terres baixes, nòmades i semi-nòmades, dedicades a la ramaderia i en gran part islamitzades.

Malgrat aquest "aparent" etern conflicte centre-perifèria, la cooperació económica entre l'altiplà i les terres baixes ha estat sempre permanent. Els mateixos cronistes portuguesos del segle XVI expliquen que entre el port de Zeila, a la costa somali, i l'altiplà existien un seguit de caravanes que funcionaven independenment de l'estat bèl.lic del moment. El trànsit comercial estava fora de les operacions militars per una espècie d'acord tàcit nascut dels mutus interessos.

L'aparició del colonialisme europeu a la Banya, no trenca bàsicament aquest esquema. Es més l'emfatitza. El centre resisteix la penetració europea (Abissínia es converteix en l'únic territori africà independent políticament). La perifèria

socumbeix a italians (Eritrea i Costa índica de Somàlia), francesos (Djibuti) i anglesos (costa nord de Somàlia).

Posteriorment, la rivalitat Occident i Unió Soviètica durant la segona meitat del segle XX, torna a incidir directament en aquest enfrontament. La Banya d'Âfrica es converteix així en un dels principals escenaris on es desenvolupa la guerra freda.

A Kagnew (prop d'Asmara, avui capital d'Eritrea) i durant la dècada dels cinquanta i seixanta, els EUA hi tenen el centre de comunicacions i d'intel.ligència més important de tota Àfrica. La Base de Kagnew va ser l'eix central d'una xarxa de bases que comunicaven tot el tercer món entre el Marroc i les Filipines.

Tot això va tenir un canvi important durant els anys setanta. La base de Kagnew va anar perdent rellevància significativa. El desenvolupament de satèl.lits i de noves tecnologies de la informació reduiren el paper central d'aquesta base. (L'any 1976 només hi restaven 35 persones d'un total de 3.000 que hi havia el 1971). Alhora que la presència i el suport dels soviètics es feia fort a la perifèria (Somàlia).

La revoltes contra l'emperador Haile Selassie, cada cop més intenses (sobre tot des de la sequera dels anys 1972/73) van arrofredar lleugerament les relacions entre la monarquia i l'administració Nixon.

La revolta militar de 1974 a Etiòpia, tot i el seu èmfasi revolucionari, no suposa un trencament inmediat de la presència nord-americana, però si una esquerda que es materialitza en el trencament de relacions l'any 1976 i la alineació del nou règim amb Moscou.

L'ajut soviètic fou directe i pràcticament incondicional, davant la nova situació a Etiòpia (centre) oblidant, al mateix moment, els seus compromisos amb Somàlia (perifèria). Aquest ajut va permetre a Etiòpia afrontar la invasió somali de 1977 i el manteniment del règim revolucionari per la via de les armes (consolidació del centre en front a la perifèria).

La col.laboració de la URSS és l'element clau de la supervivència de la República Popular d'Etiòpia esfonsada tant per l'economia com per les revoltes nacionalistes (un altre cop la perifèria). La presència de soldats cubans i l'ajuda de l'Alemanya de l'Est en la formació d'una guàrdia pretoriana del president Menghistu foren accions decisives per la supervivència del règim durant quinze anys. L'esfonsament de l'imperi soviètic suposà el decliu automàtic de l'Etiòpia Socialista.

D'altra banda els nord-americans expulsats d'aquest centre de la regió i comprobant la solidesa del pacte etíop-soviètic, decideixen subscriure un acord de defensa amb Somàlia (perifèria). En la dècada dels vuitanta, i a canvi de la important base naval de Berbera, els EUA envien 250 assessors militars i 42 milions de dòlars en concepte de material de guerra. La fi de la guerra freda suposa, l'oblit de la regió per part de les cancelleries occidentals. Però no, a ben segur, la fi del conflicte entre l'altiplà i les terres baixes.

3. ELS ESTATS DE LA REGIÓ

3.1. ETIÒPIA

Etiòpia, per la seva extensió i posició central dins la regió, és la gran ànima que regeix els destins de la Banya d'Àfrica. Els conflictes, convulsions i crisi d'aquest país sempre han tingut efectes secundaris a tota la regió.

Això ja va ser intuit pel cronista portugués del segle XVI, Miguel da Castanhoso, quan centra el tema bàsic de la historiografia etíop en la supervivència d'un poble de la muntanya que viu en una continuada lluita de conquesta i reconquesta amb els seus veïns.

Aquest model de centraliat es reprodueix a l'època de la guerra freda, i es referma a l'actualitat amb la crisi de l'estat central a Etiòpia i les seves repercusions a la perifèria (independència d'Eritrea, accès al poder de les minories oromo i tigré a l'administració etíop...).

Etiòpia a excepció del parentesi de l'ocupació italiana (1936-1941) sempre ha estat un país independent. Aquest fet, sobre tot dins el contexte africà, presuposa ja de per sí un element de peculiaritat destacable.

Abissínia, resisteix l'invasió italiana de 1889 (batalla d'Àdua), i malgrat perdre la seva franja costanera (l'actual Eritrea) en aquest enfrontament, es consolida com estat independent. Aquest "status" serà internacionalment reconegut l'any 1919 en convertir-se en l'únic estat africà sobirà membre de la Societat de Nacions.

Per això, la seu de l'Organització per a la Unitat Africana està a Addis Abeba i la simbologia més pro-africanista està impregnada dels colors verd, groc i vermell, colors de la bandera d'Abissínia.

Si bé, el "ras tafari" i emperador Haile Selassie va gaudir de gran suport popular durant la dècada dels anys quaranta i cinquanta, la modernització i europeització endegada per aquest va fa caure al règim imperial en les seves pròpies contradiccions.

Les queixes d'una societat agraria anclada en sistemes de producció quasi feudals, la crisi d'un estat que no respectava la "plurinacionalitat" del país i la prepotència d'una església cristiana envers altres ritus i cultes, van trobar recolzament en aquells grups de joves estudiants, procedents en gran part de les classes benestants de la ciutat, que la modernització del país els havia fet anar a la universitat i conèixer món.

Les revoltes, que a la zona d'Eritrea van començar als anys seixanta, es van precipitar amb les sequeres i la fam dels anys 1972 i 73 en front un estat que feia ostentació tant de la sobirania totpoderosa de l'emperador com d'una aristocràcia a l'estil "versallesc".

La revolució de 1974 va pretendre en un inici capgirar aquesta situació amb la nacionalització de les terres de conreu, l'aboliment dels privilegis de l'església, i una política de regionalització.

Els resultats, quinze anys després, van ser totalment diferents:

- **El nivell de qualitat de vida no va millorar i la desigualtat social no es va esmortaïr.**
  Malgrat alguna millora en els nivells de producció agrícola, l'estat no va poder soportar la subvenció d'una agricultura que representava el 40% PIB, el 75% de la població activa i disposava tan sols d'un 16% com terra útil pel conreu.

  L'economia etíop, a més va patir dels mateixos errors que les economies de l'est d'Europa (funcionarització, planificació mal plantejada, deficient gestió i comercialització...) en un marc internacional de baixa dels productes agraris (80% de les exportacions), sequeres continuades, i desforestació de les terres més humides del nord per sobreproducció.

  A aquest contexte, cal afegir unes "escandaloses" polítiques de trasllat forçat de la població que van implicar gairebé un 30% de la població rural.

- **Un estat de guerra permanent** degut en un principi a la guerra del 77 amb Somàlia, guanyada in-extremis per l'ajut dels soviètics i els seus aliats, i continuada després pel control militar del país per la guàrdia pretoriana de la "Dergue".

- **El fracàs de la política de regionalització** controlada pels Amhara (el principal grup nacional que donava suport a l'Emperador) que no va saber/voler assumir el fet plurinacional d'Etiòpia.

  L'aixecament nacionalista no tan sols va provindré dels independentistes eritreus, sinó també d'altres grups com els tigrés, els oromo (minoria majoritària en el país)... amb postulats més federalistes.

Fruit d'aquesta situació va esclatar una guerra civil que va acabar el 21 de maig de 1991 amb la fugida del president Menghistu a Zimbawe i la fi de la república popular.

El present i futur d'Etiòpia es confús. D'una banda, l'any 1993 es va escollir una assemblea constituient que ha redactat una nova constitució que assumeix la privatització de les terres i un generós procés de regionalització. Eritrea es formalment un estat independent i el país està governat per una coalició que té el seu màxim representant en el cap del Front d'Alliberament del Tigré, Meles Zenawi.

Però malgrat aquestes mesures, en els darrers mesos s'han reprimit durament manifestacions ciutadanes, s'han exclós i expulsat parlamemtaris, hi han hagut problemes amb organitzacions amharas nacionalistes i s'han produit enfrontaments entre comunitats musulmanes i cristianes. A tot això, la moneda s'ha devaluat més d'un 100% i s'han endagat mesures dràstiques de liberització promogudes pel FMI i el Banc Mundial amb un alt cost social.

Tanmateix, el principal problema de l'Etiòpia d'avui ve donat per la seva demografia. Amb una població l'any 1988 de 47 milions de persones i un creixement mig del 3,3% de la seva població, es calcula una població de 70 milions a l'any 2.000 i de 156 milions a l'any 2.025. L'any 1988, el 47,2% de la població tenia menys de 14 anys.

3.2. ERITREA

El territori de l'actual Eritrea correspon a la franja costanera que els italians van ocupar a les darreries del segle XIX en el seu intent de conquerir les terres d'Abissínia.

L'origen d'Eritrea es remonta a l'antic regne d'Aksum, tot i que no es exacte identificar Eritrea amb Aksum perque les arrels de la monarquia cristiana d'Aksum es troben també a Abissínia o Etiòpia. Es més les runes de la ciutat d'Aksum i la seva hereva Lalibela es troben en territori de l'actual Etiòpia.

D'altra banda, parlar d'una nació eritrea no és parlar d'un grup compacte sinó de molts grups "nacionals" com els Âfar, els Tigré, els Beja, els Komo... i també d'eritreus de religió musulmana com d'eritreus de religió cristiana.

En aquest sentit, el procès "nacional" a Eritrea ha vingut donat bàsicament pels quaranta anys de presència colonial italiana, per la concentració de la població a la costa, d'esquenes a l'altiplà, i pels innombrables errors polítics dels diferents governs d'Addis Abeba.

Aquests errors van començar amb l'annexió forçosa i amb el vist-i-plau de Nacions Unides del territori colonial d'Eritrea a Etiòpia, l'any 1952, després de 8 anys on els eritreus van ser pràcticament els gestors del seu territori davant la fugida de l'exèrcit italià a l'acabar la segona guerra mundial.

L'annexió territorial a Etiòpia l'any 1952 es va fer sota la forma de federació entre dos estats. Tot i que deu anys després, l'any 1962, aquesta annexió es va convertir en unificació al convertir-se Eritrea en una província més de l'imperi. Etiòpia aconseguia de nou, després de cent anys, una sortida al mar.

Aquests esdeveniments va ocasionar unes primeres revoltes que tenen forta conmoció a Europa, i que acabaran en un estat de guerra durant els anys setanta i vuitanta. Finalment, l'any 1991 Eritrea es converteix en país de "facto" al caure la capital Asmera i els ports de Massawa i Assab en mans dels independentistes.

Un referèndum celebrat el dia 23 d'abril, Sant Jordi, patró dels cristians d'Abissínia, referma amb un 99% dels vots el procés de sobirania de Eritrea.

Tanmateix, un estat de guerra, que ha durat 30 anys i ha destruit per complert el país, fa preveure un futur difícil a aquest nou estat. Proves en són els conflictes interns ocasionats per l'apropament de l'administració d'Issaias Afeweki amb Israel, la manca d'experiència en gestió de l'aparell de l'estat, o les negociacions amb l'estat etíop en l'accés de les mercaderies de l'altiplà als ports de la costa.

3.3. SOMÀLIA

Somàlia ha estat (i potser és) l'únic estat de l'Àfrica Subsahariana contemporània construït per una sola nació, una mateixa llengua, una sola religió i tradicions comunes. Malgrat aquest arguments, això no ha estat suficient per mantenir la unitat d'un Estat i el país es troba inmmers en una situació de pràctica guerra civil.

Els somalis es distingeixen d'altres pobles de la regió pel seu "aparent" igualitarisme en la seva construcció social. Sense identitat pròpia auto-reconeguda fins al segle XVI com a nació, estan dividits en diversos clans, i la seva organització en prefactures es basa en un parentiu patrilineal que els estratifica i els articula políticament. La tradició oral recorda el lloc que ocupa cadascun dels individuus dins el grup familiar i dins el clan.

El clan és l'autèntic regulador de les relacions socials a Somàlia. El concepte d'estat, no és ni tan sols mencionat pels somalis fins l'arribada de l'islam. A excepció d'un curt període

en el segle XVI, els somalis no accepten fins al segle XIX (i potser tampoc ara) una escala política d'organització superior a la del clan.

Aquest tarannà dels somalis queda plasmat en l'obra de l'aventurer, escriptor, orientalista i espia britànic del segle XIX Richard Francis Burton en el seu llibre Primeres passes a l'Est d'Àfrica: Expedició a la ciutat prohibida d'Harar quan diu: "Els somalis s'han sotmés a la barbàrie per la seva situació política -la burda igualtat dels hotentots- malgrat semblen mantenir qualitats suficients per a una regenaració moral. Com subdits ofereixen un favorable contrast respecte als seus parents els àrabs del Iemen, doncs són una raça tan indòmita com el llops que, invadits per abissinis, perses, egipcis i turcs, han conservat sempre el seu inquebrantable esperit de llibertat".

Però a més, cal saber que geogràfica i economicament, Somàlia està separada en dues àrees ben diferenciades. D'una banda, un nord desèrtic, nòmada i ramader, i d'una altra, un sud sedentari i agrícola que acull els únics llits d'aigua estable i contínua del país: el riu Shebelli i el riu Juba.

La presència europea a les costes de Somàlia, torna ser un punt d'inflexió en la història de la Banya d'Àfrica. La Gran Bretanya va declarar l'any 1886 un protectorat al nord de Somàlia. L'objectiu britànic era excloure i controlar l'expansió francesa a Djibuti per tal de controlar la ruta del canal de Suez. Amb objectius similars, Itàlia va establir-se al sud de Somàlia en el mateix període.

Al final de la segona guerra mundial, i com a conseqüència del protectorat britànic, pràcticament tots els somalis viuen sota una administració colonial. Es el moment on es planteja la

creació per primer cop d'un únic estat somali que agrupi a les comunitats de Berbera al nord, del Banaadir al sud i la regió del desert de l'Ogaden, que l'emperador d'Etiòpia i el fideïcomís italià impedeixen.

El juliol de 1960 el protectorat britànic de Somaliland al nord i el territori del sud assoleixen la independència i s'unifiquen. Neix el somni de la Gran Somàlia simbolitzat per la seva bandera: un estel blanc de cinc puntes que representa els cinc racons on hi ha presència de somalis: Somaliland, el Banaadir, l'Ogaden, Djibuti i el districte nord de Kènia.

Somàlia es converteix en l'únic estat sobirà que no reconeix l'article 3 de la Carta Magna de l'Organització per a la Unitat Africana que consolida les fronteres de la descolonització.

El 1969 un cop d'estat del cap de les forces armades Mohamed Siyad Barre suspén la constitució, aboleix el sistema de partits i proclama un estat socialista. Comença una etapa de nacionalització de l'economia que conclueix l'any 1977 quan arrel de l'enfrontament armat entre etíops i somalis, Barre es veu abandonat pels seus aliats de l'Europa de l'Est i l'Unió Soviètica.

La guerra de l'Ogaden, l'any 77, és l'inici d'una crisi que conclou l'any 1991. Es la mort del somni de la Gran Somàlia i d'una estructura política en forma d'estat. Durant la dècada dels vuitanta l'estat somali s'esfonsa. Els preus del principal gruix de les exportacions: carns, bananes, sucre, cereals i cotó, cauen en picat en el mercat internacional. La taxa d'inflació es situa en un 40% cada any. El 50% de l'economia pública depén de l'ajuda humanitària. Una brutal repressió divideix un país desmoralitzat i es retorna al clan com mecanisme d'organització social i política. El país entra en una dinàmica d'enfrontament que encara avui no ha superat.

El clan dels Isaq (emparentat amb els Issa de Djibuti) al nord del país, és el primer grup que sofreix la tirania de l'administració Barre. Desplaçaments forçats de població, milers de morts, provoquen que el 18 de maig de 1991, líders locals del nord del país declaren la República de Somaliland amb capital a Hargeisa i Abdul Rahman Ahmed Alí com a president. Malgrat comptar amb el suport de la població, l'estat de Somaliland no funciona com a tal i no es reconegut internacionalment.

Al sud, el gener de 1991 cau el govern Barre. Una revolta que agrupa a diferents moviments guerrillers representants de diversos clans somalis pren Mogadiscio, la capital, i instaura un nou govern.

Tanmateix, aquest nou govern encapçalat per Ali Mahdi Mohamed sense recursos, amb un exèrcit dividit i sense una força armada sòlida, no pot aturar les pretensions polítiques del General Farah Aidid. Esclata de nou l'enfrontament civil. Apareixen els anomenats "senyors de la guerra" i els soldats de Nacions Unides amb el paraigues de la premsa internacional.

Davant la situació de caos que impera a Somàlia, les accions d'ajuda humanitària sofreixen l'impediment dels grups armats, una burocràcia corrupta i l'estraperlo. El comitè internacional de la Creu Roja que ha introduït un programa d'ajut alimentari creu que fan falta 35.000 tones d'aliments al mes per cobrir les primeres necessitats. Es calcula que el 80% de la població de Somàlia està en perill d'inanició. Les tropes de Nacions Unides marxen de Somàlia davant el fracàs de la seva acció. El país queda inmers en un estat d'esfonsament i enfrontament civil.

3.4. DJIBUTI

La història de Djibuti canvia radicalment quan el sultanat de Tagiura/Tadjura, un dels diversos sultanats existents al segle XIX a la costa somali, ven a l'estat francès el port d'Obock i les terres del seu entorn per 52.000 francs l'any 1862.

Aquesta presència francesa està molt lligada a la inauguració oficial del canal de Suez pels britànics el 17 de novembre de 1869 i que va permetre conectar directament la Mediterrània i l'Índic sense tenir que vorejar el continent africà.

D'aquesta manera, el port d'Obock, precursor del gran port de Djibuti, ubicat a l'estret de Bab El Mandeb front a les costes del Iemen, es converteix en un dels punts de control més important del comerç marítim internacional.

Potser i per aquesta raó, tot i que els país dels Âfars i els Issa és independent des de l'any 1977, França encara hi manté avui, el principal dispositiu armat (5.000 homes) fora de les seves fronteres.

Una segona característica que defineix l'estat més petit de la regió és el seu clima i orografia. Djibuti considerat com un dels països més càlids del món -mitjana anual superior als 30 graus- i amb un terreny desèrtic ple d'ondulacions que condueix cap a la gran depressió salina d'Assal a 170 metres sota el nivell del mar, té pràcticament impossible el desenvolupament d'una agricultura que asseguri els nivells de nutrició de la població.

El dibuix d'aquest paisatge (un inmens desert trencat solament per algun oasi), la història colonial i la concentració humana del port de Djibuti (més del 70% del total de la població) fan que la vida política i econòmica del país es concentri a la capital.

El tercer element que articula l'estat de Djibuti és la seva gent. La població de Djibuti es reparteix a parts iguals entre dues comunitats ramaderes de religió musulmana: els danakils o Âfars i els Issa o somalis. Encara que en els darrers anys i a causa de les múltiples guerres hagudes a la regió, hi ha un important i inquatificable nombre de refugiats.

Les diferències entre aquests grups, la pressió dels estats veïns, i l'artificialitat de l'estat (com a molts altres indrets d'Âfrica) han fet perillar moltes vegades l'estabilitat del país.

Djibuti, és l'estat amb més possibilitats de desenvolupament econòmic de la Banya d'Âfrica. Això es degut principalment al seu reduit territori (una extensió similar a la del País Valencià) i el seu paper de nus de comunicacions dins la mar Roja.

Això fa que al mateix temps sigui l'estat en menys recursos propis i el que més pateix econòmicament el conflictes armats i la desestabilització de la regió.

Aquesta situació, sens dubte, ha marcat els seus darrers 150 anys d'història i a ben segur ho farà el propèr segle XXI. I és per això que França, metropoli colonial, ha imposat sempre un control en les relacions polítiques i econòmiques de Djibuti.

França va ser, per exemple, el promotor d'una de les grans obres d'enginyeria del segle passat: la línia ferroviària entre Djibuti i Addis Abeba. La raó d'aquesta inversió que salvà innombrables dificultats tècniques al llarg de 781 km i 2.400 metres de desnivell, cal trobar-la en assegurar i controlar l'abastiment de l'únic estat africà indenpendent durant la colonització europea.

Altres mesures dutes a terme per l'estat gal han estat la construcció del millor aeroport de la regió, l'obertura del port de Djibuti al comerç internacional d'hidrocarburs, l'extracció de les salines i de jaciments de perlita (un aillant per la construcció), la cimentera d'Ali Sabieh i evidenment el control polític del país tant en l'etapa colonial, com després com país en teoria sobirà. En aquest sentit, cal recordar que França fa una donació anual de 200 milions de dólars americans a l'estat Djibutià.

La vida política de Djibuti està marcada pel mandat d'Aptidon Hassuen Gouled des dels anys de la independència (1977) fins als nostres dies. D'aquesta manera, Djibuti s'apunta a la llista dels països africans que centralitzen el seu poder polític en els grans pares de la independència com a Costa d'Ivori amb Hophuet Boigny, Nyerere a Tanzània, Senghor al Senegal etc...

L'altre element que ha distorsionat la vida política a Djibuti ha estat l'enfrontament entre les dues principals comunitats que viuen al país: els Âfar i els Issa. Ambdos pobles, musulmans i ramaders, han estat tradicionalment enfrontats pel control de les terres de pastures, amb l'afegit de tenir que conviure en un petit estat amb fronteres artificials i amb lligams més enllà de dels marcs post-colonials.

D'una banda, els Afar amb altres comunitats Âfars a Eritrea i Etiòpia. I d'altra banda, els Issa com clan somali amb altres grups de l'actual República de Somaliland.

Aquests estrets lligams d'aquestes comunitats amb Etiòpia i Somàlia, han fet de Djibuti centre del reclam territorial dels seus grans veïns: Etiòpia buscant un port pel seu comerç. Somàlia anyorant el somni de la Gran Somàlia.

Una Banya d'Âfica que ha estat en constant conflicte armat, ha suposat per Djibuti un alt nivell de tensió afegit a la tensió entre Âfars i Issas, però també ha generat un gran cost en una economia centrada bàsicament en el comerç i la ramaderia.

El preu pagat fins ara ha estat alt i proves en són:

- El desviament del trànsit comercial a altres ports més estables, com Djidà a l'Aràbia Saudita.

- Problemes de subministrament a tota l'àrea del nord de Somàlia i Etiòpia, i per tant pèrdua de guanys en tant que intermediari comercial.

- Invasió del país per part d'un gran exèrcit de refugiats que fugia de les hambrunes de la guerra, amb els conseqüents problemes d'acolliment.

Al qual hauriem d'afegir un contexte internacional que no ha propiciat el desenvolupament de Djibuti:

- La pèrdua de valor en el mercat internacional de les matèries primeres produides a la regió: cafè, cereals llegums... i per tant de la capacitat financera dels estats veïns.

- La baixa en el trànsit d'hidrocarburs, accelerat per les crisis a l'Orient Mitjà i els continuats tancaments del canal de Suez

- El progrés tècnic de la navegació que fa innecessàries gran part de les escales tècniques.

Malgrat tot aquest contexte, es induptable que Djibuit també ofereix grans possibilitats com a nus comercial de tota una àrea, en un marc d'una Banya d'Àfrica que ha reduit els nivells de tensió els darrers anys.

En aquest sentit, les vies de futur d'aquest petit estat estan passant en aquests moments per:

- La consolidació política interna, en especial des de les darreres eleccions de 1993, i en el recanvi generacional de l'octogenari president Aptidon Hassuen Gouled.

- El foment d'activitats comercials i d'inversions en infrastructures per capital àrab i francès (refineries, estacions geotèrmiques..).

- La consolidació de Djibuti com a "carrefour" a la mar Roja amb la modernització d'un port que ja disposa d'unes grans possibilitats naturals (bona visibilitat, ben protegit i obert tot l'any).

- Les inversions en el sector alimentari (especialment a la pesca i en la modernització en la comercialització de carn)

- El millor dranatge de les mercaderies provinents tant del país (sal, ciment, port de pesca) com de tot el hinterland de Djibuti (nord de Somàlia i Etiòpia a partir de la línia ferrea Addis Abeba-Djibuti).

- La potenciació de Djibuti com a zona franca i centre de negocis de la regió (en els darrers anys s'han implantat importants entitats financeres de capital àrab i europeu).

4. UNES BREUS PERSPECTIVES DE FUTUR

Com s'ha vist en l'ànàlisi detallat de cada un dels estats de la regió, les perspectives de futur a curt termini dels anomentats "països de la fam" no són massa esperançadores.

Les taxes macro-econòmiques continuen posant a aquest països en últims llocs de les taules de Producte Interior Brut, nivells de decreixement i deute extern, etc... i segurament ho estaran una bona colla d'anys.

Els conflictes armats, tot i que han decaigut en general, continuen presents i no hi ha símptomes que fagin suposar una solució en els propers anys.

L'esperança de vida dels ciutadans de la Corna d'Àfrica està al voltant dels 40 anys i prop del 60% tenen problemes diaris d'alimentació.

Malgrat tot, un fenòmen detectat els darrers mesos, el cert oblit del món occidental d'aquesta regió (fi de la guerra freda, baixa del nivell estratègic de la regió, manteniment dels preus agrícoles del cafè, cotó, cereals... en el mercat internacional) fan suggerir que aquesta és la millor opció de les possibles, per a una Banya d'Àfrica que s'està retrobant a ella mateixa: sorgiment de nous estats que hauran de col.laborar amb estructures de poder tradicionals paral.leles, si volen sobreviure; crisi interna a un altiplà que treu pressió a la perifèria; reconstrucció d'un nou model d'estat a Etiòpia; retorn dels refugiats als seus territoris d'origen...

Des d'un punt de vista més general, a Àfrica, els enfrontaments armats, les inestabilitats econòmiques i polítiques del continent, el retrobament per part dels mercats internacionals d'indrets on invertit amb més seguretat, han portat a aquest continent a una situació de "post-neocolonialisme". O el que ve a ser el mateix: una desaparició real d'Àfrica en el mapa de les relacions internacionals.

Durant els anys vuitanta, algunes teories del desenvolupament reclamaven per Àfrica la desconnexió, com a millor intrument per la regeneració del continent. Potser aquesta "desconnexió" i sense sortir de proclames de líders d'opinió pro-tercermundistes ja està en funcionament.

Josep Antoni BORRELL
Membre del Centre de Estudis Africans

LA FI DE L'APARTHEID A SUD ÀFRICA

Alfred Bosch

Historiador, Periodiste.
President del Centre d'Estudis Africans.

LA FÍ DE L'APARTHEID A SUD-ÀFRICA

Alfred BOSCH

Havent guanyat les eleccions de 1948, el dirigent del Partit Nacional, D.F. Malan, proclamà: "Sud-Àfrica torna a ser un país blanc". Culminava així el somni afrikaner, forjat per un poble que -barreja d'holandesos, hugonots francesos i alemanys- s'havia instal.lat a l'extrem del continent tres segles abans i que, acompanyat d'un sentir profundament calvinista, s'havia vist predestinat a ocupar en exclusiva aquella terra promesa. La noció afrikaner de llibertat es basava en dos preceptes: la independència respecte a Europa i la puresa de cultura i sang respecte a l'índígena.

En comparació amb altres colònies europees de població, el cas de Sud-Àfrica no era excepcional. Els anglòfons d'Estats Units, d'Austràlia, Canadà o Nova Zelanda havien engendrat els seus propis països a costa dels indígenes. El mateix havia succeït amb les societats hispanitzades i criolles de l'Amèrica Llatina. Ciutat del Cap havia estat fundada per l'holandès Jan Van Riebeeck un any abans que Nova Amsterdam -l'atual Nova York- fos creada pel també holandès Peter Stuyvesant.

Els republicans bòers (o afrikaners), que al principi del segle XIX s'havien enfrontat amb el poder imperial britànic, es percebien ells mateixos com a molt similars als colons rebels de George Washington o de Simón Bolívar. Quan fundaren les repúbliques lliures d'Orange i del Transvaal, ho van fer per escapar del poder britànic, i sobre les espatlles dels indígenes, convençuts que les seves societats blanques i de frontera eren genuïnament democràtiques.

A la segona meitat del XIX, es van descobrir jaciments de diamants i d'or al Transvaal, que prometia convertir-se en la Califòrnia austral. El paral.lelisme amb les joves nacions de l'altra banda de l'Atlàntic semblava afermar-se. Però de sobte, la fragilitat i les contradiccions internes dels colons es revelaren amb tota la seva amplitud. Paul Kruger, President del Transvaal, va queixar-se que el descobriment de l'or era el pitjor que els podia haver passat als afrikaners. Es va desfermar una virulenta guerra de tres anys, provocada per la cobdícia de la corona britànica i dels seus aliats sobre el terreny. Les repúbliques bòers van ser incorporades a l'imperi de Sa Majestat.

Per a compensar la pèrdua irreversible de la sobirania política, els afrikaners van pressionar els anglesos i van obtenir garanties en relació amb les seves normes segregacionistes. De fet, quan la pau fou signada, i segellada més tard en la Unió Sud-africana de 1910, les lleis racistes del Transvaal van prevaldre per damunt dels costums

liberals britànics de les colònies veïnes. Una part de l'ideal afrikanr havia naufragat: l'altra part era reconeguda i avalada per Londres. La reacció de la població negra va ser moderada i discreta, car les llances havien emmudit a les acaballes del XIX, i la plataforma d'oposició més important, el Congrés Nacional Africà -l'ANC, que va néixer el 1912 com resposta a la Unió blanca- es limità a formular peticions educades i greuges formals.

L'agitació nacionalista dels afrikaners va continuar, i el 1948 el seu pes demogràfic entre la població blanca conduí a la inevitable victòria electoral de les veus més irredemptes. L'ideal aïllacionista va ser coronat el 1961, quan la República Sud-africana fou proclamada fora de la Commonwealth i s'estroncaren els lligams amb la metròpoli. I l'ideal de segregació total seria encoratjat sota la consigna del desenvolupament per separat o Apartheid. Si el món avançava en una direcció, Sud-Àfrica retrocedia en sentit oposat: quan els aliats derrotaven al feixisme racista de les potències de l'eix, i les Nacions Unides es disposaven a reconèixer l'autodeterminació dels pobles foscos del planeta, els nous líders de Pretòria s'aferraven desesperadament al seu antic somni.

Jan Smuts, el primer ministre liberal que fou derrotat pels homes de Malan, i que havia regit els destins de Sud-Àfrica entre les guerres mundials, va reaccionar amb incredulitat davant les consignes de l'Apartheid: "És com intentar fer enrera l'oceà a cops d'escombra". L'observació de Smuts -que no era ni de lluny un militant anti-racista- reflectia l'estupor dels estadistes il.lustrats, que copsaven la involució política com un retorn absurd al somni fundacional afrikaner, invalidat pel pas dels anys. Tot i així, durant quatre dècades semblaria que el Partit Nacional havia de sortir-se amb la seva, detenint les onades d'una marea negra que, una i altra vegada, va escometre els fonaments de la supremacia blanca.

L'ANC es tornà molt més combatiu. Homes com Walter Sisulu, Oliver Tambo o Nelson Mandela, van formar una Lliga Jove del Congrés que advocà per la mobilització de masses. Vagues, manifestacions i mítings van desplaçar les comissions estèrils d'abans. Una gran aliança multi-racial va coordinar els esforços dels africans amb els progressistes blancs i amb els opositors d'altres minories racials -indis i mestissos, principalment. Es va desplegar una impactant campanya de desobediència contra les lleis injustes, i el 1955 fou proclamada la Carta de la Llibertat, un document de drets civils que havia de substituir la Constitució racista de l'època.

La protesta, influida pels mètodes de Mohandas Gandhi -que havia iniciat a Sud-Àfrica la seva carrera política-, va adquirir un caràcter similar a la lluita dels afro-americans per la igualtat de drets. Albert Luthuli, President de l'ANC, era un cristià zulú que preconitzava una barreja de determinació activista i de pacifisme per a convertir els

blancs esgarriats. Era un home similar, en molts aspectes, a Martin Luther King, receptor també del premi Nobel de la Pau. Però els fets van demostrar que Sud-àfrica no era els Estats Units. Li mancava la legislació igualitària i la tradició democràtica nord-americana que, en bona mesura, descansava sobre la superioritat numèrica i l'hegemonia social dels anglo-saxons blancs -els WASP.

El 1960, Sud-àfrica es va veure sacsejada pels fets de Sharpeville. Una manifestació del Congrés Pan-africanista (PAC), escissió radical de l'ANC, va ser dispersada a sang i foc per la policia. El país es va encendre, i una marxa d'africans va estar a punt de prendre a l'assalt el Parlament de Ciutat del Cap. Quan va passar el perill, el govern va decretar la llei marcial i va prohibir tant el PAC com l'ANC. Per als opositors negres, començava la llarga nit de l'exili. Luthuli va declarar, exasperat, que tenia la sensació terrible de "...haver passat tota una vida picant una porta tancada i barrada".

Mandela i els joves de l'ANC es van unir a un grup d'intel.lectuals comunistes i van fundar la branca armada *Umkhonto we Sizwe* (la llança de la nació). Just en el moment que Luthuli tornava d'Oslo, amb el premi Nobel sota el braç, esclataven a Sud-àfrica les primeres bombes de la guerrilla. Els combatents eren conscients de la fortalesa de l'estat, però comptaven amb l'ajut logístic i material de l'URSS, i amb l'exemple d'un nombre creixent de països africans que s'emancipaven del jou colonial. L'any 1964, la cúpula d'*Umkhonto* va ser desarticulada per la policia. Mandela i la resta d'encausats van reconèixer la seva culpa als processos de Rivonia, tot i destacar al màxim l'ús de mètodes poc letals com el sabotatge, i explotar les simpaties que recollien arreu del món.

Finalment, la pena de mort fou commutada per la cadena perpètua, i la direcció de l'ANC va ingressar a presó, on hi passaria gairebé tres dècades. El règim de l'Apartheid va entrar en la seva etapa daurada, amb ben poca resistència i sostingut per un *boom* econòmic que contribuiria al progrés material del país més industrialitzat d'Àfrica. Fins a mitjan dels setanta, no es va enregistrar a Sud-àfrica cap acció de protesta significativa per part de la població negra. Hendrik Verwoerd proclamà la República, es convertí en el seu primer President i s'embarcà a tota pressa en la tasca de purificació racial. Les reserves africanes van ser proclamades pàtries bantús -bantustans-, amb la idea que a la llarga poguessin independitzar-se de la Sud-àfrica blanca. Els negres que habitaven fora dels bantustans eren considerats immigrants, i havien de portar un passaport del seu corresponent enclau ètnic encara que mai no hi haguessin posat els peus.

A l'exili, els moviments anti-apartheid van topar amb grans dificultats per a sobreviure. Els comandos armats havien de penetrar un ampli territori enemic, a través d'Angola, Namíbia, Rhodèsia o Moçambic,

abans d'arribar a casa. En més d'una ocasió, els militants sud-africans es van trobar embolicats en disputes i guerres locals. El PAC es va escindir en diverses facions i gairebé va desaparèixer. L'ANC va resistir millor, en part gràcies a la disciplina oficialista i opaca imposada pel President en funcions, Oliver Tambo, i en part també gràcies a l'ajut soviètic.

La diàspora va alterar radicalment els plantejaments de l'ANC. Per primera vegada, es va intentar formular una doctrina revolucionària a l'interior del moviment. Joe Slovo, líder blanc del Partit Comunista (SACP) i dirigent d'*Umkhonto*, va crear un comitè político-militar que admetia a membres no africans, i a partir d'aquesta plataforma va aconseguir imposar les seves tesis. Segons Slovo, la situació sud-africana responia a un colonialisme de tipus especial, amb les forces metropolitanes i els colonitzats ocupant un mateix territori: de fet, la dominació colonial coincidia amb l'opressió racial i de classe.

La resistència dels colons, doncs, era explicable a tenor de la seva força demogràfica i econòmica -similar a la de qualsevol burgesia capitalista-, i al seu arrelament al terreny, i podia funcionar amb independència del suport d'ultramar, a diferència del que s'havia esdevingut a la majoria de les colònies africanes. L'única manera de derrotar Pretòria era amb una combinació d'acció guerrillera exterior i una acció de masses interior, una veritable guerra popular semblant a la dels pobles vietnamita o cubà. L'ANC s'havia d'aproximar als moviments d'alliberament nacional tercermundistes que, en aquella hora històrica, triomfaven a tot el planeta.

La lluita havia d'acollir a tots aquells activistes que, més enllà del color de la seva pell, apostessin per l'alliberament nacional i social de Sud-àfrica. Les divisions racials i ètniques promogudes per l'Apartheid havien de ser combatudes pel poble unit, que havia de rebutjar la segregació i la trama dels bantustans. La diversitat havia de cedir el pas a la lluita concertada per l'emancipació. Blancs, indis i mestissos van ser admesos a l'ANC, i els comunistes van passar a exercir una gran influència en l'aparell.

Tan sofisticats debats no van estendre la implantació de l'ANC a l'interior del país. Quan l'any 1976 va esclatar la revolta al gueto de Soweto, altres forces s'erigirien en protagonistes. D'una banda, el col.lapse de l'imperi colonial portuguès havia portat règims marxistes africans a les mateixes portes de Sud-àfrica, tot desvetllant l'admiració d'un jovent que no havia conegut altre règim que el de l'Apartheid. De l'altra, un corrent de tall intel.lectual, emparentat amb les escoles de Frantz Fanon i Malcolm X, esgrimia la recuperació de l'orgull negre per a emergir de la prostració mental de l'oprimit.

La revolta de Soweto va enxampar per sorpresa tant al govern com a l'ANC. Quan els estudiants van sortir al carrer per protestar contra la

inclosió de l'idioma afrikaans a les escoles, de fet estaven refusant l'Apartheid com a sistema. La bonança econòmica dels setanta havia eixamplat les oportunitats i aspiracions dels escolars negres, però la llei continuava barrant-los el pas a la promoció social. La rebel.lió, que fou essencialment espontània, era un reflex de la grotesca inadaptació del règim a una societat dinàmica. Inspirada per la filosofia de Consciència Negra, la revolta reclamava amb agressivitat el respecte a una generació que estava a punt de perdre la por, i que gairebé no recordava les antigues gestes del Congrés.

El govern va retirar a contracor la imposició de l'afrikaans i va esbossar algunes reformes, tot i que va optar preferentment pels mètodes habituals: el ball de bastons. El 1978, els darrers focs de l'aixecament eren sufocats i el líder de la revolta, Steve Biko, passava a millor vida per gentilesa de les tortures policials. L'ANC va aprendre la lliçó i va aprofitar l'impuls de la insurrecció, acollint als seus camps militars als joves que fugien de Sud-àfrica, i creant xarxes clandestines a l'interior. Ideològicament, potser Consciència Negra tenia més punts de contacte amb el PAC: però l'ANC era el degà de la resistència i comptava, a més, amb els recursos suficients per a acomodar als joves lluitadors en la seva organització.

L'ANC va capitanejar i dirigir des de l'exterior la següent fase de protesta. Va recollir els fruits de Soweto i va accelerar les seves campanyes guerrilleres. A partir de 1980, amb l'accés de Robert Mugabe al poder a Zimbabwe, l'Àfrica del sud va perdre el cordó sanitari que l'havia isolat de l'Àfrica emancipada. L'anomenada *línia del front* es va convertir en la frontera de la guerra freda a la regió meridional. Però seria a l'interior on l'oposició aconseguiria els triomfs més espectaculars. L'acció sindical, estudiantil, veïnal i religiosa desfermà un altre cicle de mobilitzacions sota la bandera d'un front afí a l'ANC, el Front Democràtic Unit (UDF).

Davant de tal panorama, un President que havia accedit al càrrec amb certa aurèola reformista, Pieter Botha, va decidir fer algunes concessions. Es van anul.lar algunes lleis menors de l'Apartheid i es va concedir el vot a indis i mestissos. Era la primera vegada que els afrikaners transigien amb el seu entorn, i quan Botha va pronunciar la seva cèlebre "adaptar-se o morir", els nacionalistes d'extrema dreta van escindir-se per a reclamar la restauració de la Sud-Àfrica blanca i pura. Potser no n'hi havia per a tant, ja que en encendre's novament els guetos negres entre 1984 i 1986, Botha va tornar a recórrer a les tanquetes i va afirmar que ell no estava disposat a "...travessar el Rubicon del caos".

Les revoltes de mitjan anys vuitanta van estar a punt de provocar una crisi insalvable per al règim. Per primera vegada, arran de la consigna llançada per Oliver Tambo des de l'exili -"Feu els guetos

ingovernables"- una gran part del país s'havia escapat per complet al control del govern. Les operacions guerrilleres, sense amenaçar seriosament el potencial militar de Pretòria, se sostenien en un crescendo preocupant. Les sancions internacionals, encoratjades per l'ANC, van erosionar la potent economia sud-africana, que començà a patir índexos negatius per primer cop en molts anys. Sense arribar al col.lapse, el gegant donava mostres clares de feblesa.

El règim incorporà mètodes nous. Més enllà de la repressió pura i dura, Botha va entretenir-se a jugar amb les divisions en el camp de la política negra. El terreny ètnic era sens dubte el més propens, i les autoritats dels bantustans van rebre un suport explícit davant l'embat unitarista del Congrés i de l'UDF. Si bé la majoria dels bantustans eren rebutjats per una població que els veia com a poders titelles o col.laboracionistes, en terres zulus el partit Inkatha de Gatsha Buthelezi era relativament popular. Una guerra civil es va estendre pel Natal, entre els nacionalistes zulus conservadors i els revolucionaris centralistes propers a l'ANC.

En tal conjuntura, el marc internacional va començar a patir alteracions profundes. La guerra freda va cedir el pas al desglaç de Gorbàtxov i a la caiguda del mur de Berlín. Les superpotències d'abans van pressionar els seus respectius aliats per a forçar una sortida negociada al conflicte de l'Àfrica meridional. Va davallar la tensió a la zona, tot obrint processos de pau a Angola i Moçambic i la descolonització definitiva de Namíbia. A Sud-àfrica, la facció més pragmàtica del Partit Nacional, sota el lideratge de Frederik De Klerk, es va imposar a l'ala dura.

Oportunament, al vell Botha se li va ocórrer patir un parell d'embòlies cerebrals. De Klerk va col.locar-se al capdavant de l'estat, es va acostar a Zàmbia per parlamentar amb l'ANC a l'exili, i va substituir a Botha en les eleccions presidencials de final de 1989, que va guanyar. Com a màxim mandatari, De Klerk engegà la seva *Pretoriastroika* a ritme trepidant, deixant ben clar que les reformes no serien de caràcter purament cosmètic. El febrer de 1990, ja havia relegalitzat els principals partits de l'oposició i havia alliberat a Nelson Mandela.

La transició, doncs, començà com una reforma des de dalt, sorprenent en rotunditat i rapidesa als observadors més optimistes de l'ANC. L'escac de forces de la dècada dels vuitanta va obligar a tirar endavant un procés pactat, essent obvi que ni el règim de l'Apartheid podria mantenir-se *ad eternum* per la força, ni les formacions anti-apartheid podrien enderrocar totes soles el complex militar-industrial de Pretòria. El supremacisme blanc es va acontentar a suicidar-se de forma ordenada i amb condicions, mentre l'ANC renunciava a una insurrecció en tota regla, capturant el poder polític però menystenint la revolució social.

El paper dels dos homes que van conduir la transició va resultar decisiu. De Klerk es va arriscar a convocar un referèndum entre els votants blancs, el 1992, abans de liquidar el règim de sufragi exclusiu. Va rebre un aval important per part de la majoria dels electors. Mandela, que havia iniciat les negociacions per compte propi fins i tot abans de la investidura de De Klerk, va forçar l'abandó de la lluita armada i va imposar un evident to de moderació a l'ANC. A la conferència de Durban, el 1991, Mandela va assegurar-se la presidència del moviment, va col.locar a pragmàtics joves en llocs clau i va marginar a obreristes, comunistes i radicals africanistes.

El desmuntatge de l'Apartheid va allargar-se durant gairebé cinc anys, i una colla d'obstacles van haver de ser superats per a consensuar una nova Constitució provisional. La nova Carta Magna, com era d'esperar, reflectia la correlació de forces del moment, i fins a cert punt va ser tallada a la mida dels protagonistes de la transició. De Klerk va abandonar l'exigència del dret de veto blanc: les eleccions generals convocades el 1994 configurarien un parlament elegit per sufragi proporcional universal i directe. Però n'hauria d'emergir un govern d'unitat nacional, on hi tinguessin cabuda tots aquells partits que obtinguessin més del 5% dels vots. El partit més votat s'enduria la presidència, mentre que les formacions que superessin el llistó del 20% tindrien dret a exercir una vice-presidència.

El punt més problemàtic era el futur model territorial de la República. L'ANC advocava per un estat unitari, decorat amb una façana de descentralització administrativa. El Partit Nacional i Inkatha reclamaven un sistema autonòmic, fins i tot confederal, on poguessin conservar la seva influència a les províncies afins. La guerra entre Inkatha i l'ANC s'havia envilit rera l'excarceració de Mandela, assolint l'esgarrifosa xifra de 15.000 morts en tres anys. A mesura que les formacions de base africana s'atansaven al poder, també redoblaven la seva lluita pel repartiment del pastís. Diversos pactes entre Mandela i Buthelezi es van mostrar impotents per a aturar l'espiral de violència que devastava els guetos urbans i la regió del Natal.

Unes poques setmanes abans dels comicis, Inkatha va anunciar la seva intenció de boicotejar el procés. A darrera hora, de manera insòlita i sembla que obeint a un esforç intens de mediació internacional, els nacionalistes zulus van donar el seu braç a tòrcer si s'acceptava l'ampliació de competències per a les regions autònomes i si es reconeixia políticament la monarquia zulu. Aquest darrer punt era crucial perquè introduïa un concepte asimètric, és a dir; permetia que el desenvolupament autonòmic seguís velocitats i direccions distintes, ja que cap altra regió havia de comptar amb un monarca constitucionalment admès. Les condicions varen ser acceptades, i el partit de Buthelezi va entrar a la cursa electoral amb una setmana de coll.

Els comicis es van celebrar entre l 26 i el 29 d'abril de 1994. La cita electoral esdevingué una festa, una catarsi política per a una societat que mai no havia viscut tal moment de llibertat i d'esperança. Fins i tot la violència -política i criminal- va disminuir considerablement, malgrat una campanya de cotxes-bomba orquestrada per l'extrema dreta i que va ser ràpidament desarticulada per la policia. L'arquebisbe Desmond Tutu va declarar que la pèrdua de la virginitat electoral només era comparable a l'enamorament. La nonagenària vídua de Luthuli va dedicar un vot emotiu al seu llegendari marit, mort el 1967.

L'ANC va obtenir el 63% dels vots, el Partit Nacional el 20% i Inkatha el 10%. La resta d'organitzacions no van superar el llistó del 3%. El Congrés va triomfar a sis províncies, mentre que el Partit Nacional va guanyar en una i va empatar en una altra (les dues regions atlàntiques), i la formació de Buthelezi es va assegurar el seu féu al Natal. Els tres partits van entrar al govern d'unitat, Mandela fou investit President i De Klerk Vice-president. Va sonar el nou himne de Sud-àfrica i la nova bandera va ser hissada. A tots els efectes, s'havia consumat un veritable canvi de règim.

De Klerk va reconèixer la seva desfeta, d'altra banda previsible, i amb llàgrimes als ulls va afirmar haver complert les seves promeses de 1989. També va recalcar que els resultats del seu partit, considerant les seves vinculacions amb un sistema caduc, havien estat excel.lents, tant entre la gent de pell clara com de pell fosca. Mandela li dedicà grans elogis, proclamà que Sud-àfrica era "lliure a la fí", i va animar el seu poble a treballar sens defallir en la reconstrucció del país. El líder del Congrés podia haver destacat, emulant les paraules de Malan el 1948, que Sud-àfrica tornava a ser un país negre. No ho va fer. Va apostar, com ho venia fent des de l'inici de la transició, i segons com des de sempre, per la reconciliació.

El més significatiu i prodigiós del canvi polític esdevingut a l'extrem del continent era que, un cop extingit el somni exclusivista afrikaner, no s'hi imposava un somni exclusivista negre. La naturalesa de la lluita anti-apartheid i l'estil del procés democratitzador havien fet primar el diàleg i el consens, per damunt de les diferències pròpies d'una societat convulsa. I escassament un any rera les eleccions, podem afirmar sense reserves que la reconciliació ha avançat i s'ha consolidat. No només s'ha evitat la confrontació civil entre blancs i negres: en general, el nivell de conflictivitat ha davallat a Sud-àfrica.

Les claus de l'èxit resideixen en el patró polític i social acordat. Per una banda, els interessos de la població blanca han estat respectats. L'economia de mercat i els privilegis de les classes dominants no han estat alterats en allò essencial: el món empresarial, o fins i tot l'exèrcit i el funcionariat, segueixen essent parcel.les ocupades preferentment per descendents dels antics colons europeus. La redistribució de terres

i la discriminació positiva laboral formen part de la política del gabinet Mandela, però seran aplicades de forma lenta i progressiva.

En un parell de mots: la reconciliació s'ha afiançat a expenses de la reconstrucció social. El govern sorgit dels comicis de 1994 s'ha amoïnat més d'escanyar la confrontació racial, de frenar la delinqüència, de mantenir les inversions i de contenir la inflació que no pas d'eradicar la pobresa. La idea és que només l'estabilitat social pot contribuir al rellançament de l'economia productiva, i que només la multiplicació global de riquesa pot oferir els recursos necessaris per a llimar les asprors heretades de la segregació racial. Les lliçons d'altres països africans, que s'han endeutat i han dilapidat les arques de l'estat en programes socials molt ambiciosos, ha pesat enormement a l'hora d'emprendre aquest camí.

L'equip Mandela també vol evitar a tota costa caure en els mateixos errors, encara que de signe oposat, que els seus predecessors blancs. El somni blanc dels afrikaners ha de ser enterrat per a sempre, i l'única manera de fer-ho és tot convencent Sud-àfrica que la pàtria ha de ser oberta a tothom. El respecte escrupolós als interessos blancs resulta, en aquest sentit, crucial. També ho és el pacte amb forces centrífugues que exhibeixen, com en el cas d'Inkatha, una visió discrepant de la pròpia identitat. La casa comuna sud-africana representa, doncs, el bé més preuat de la nova República de Mandela. Els seus flamants governants miraran de defensar-la a capa i espasa, encara que això els provoqui motins entre les respectives clienteles.

BREU BIBLIOGRAFIA SOBRE SUD-ÁFRICA

•BENSON, Mary *Nelson Mandela*, ed Penguin, Middlesex UK 1986

•BREYTENBACH, Breyten *Las confesiones verdaderas de un terrorista albino*, ed Versal, Barcelona 1986

•BUNTING, Brian *The rise of the South African Reich*, reed IDAF, London 1986

•CORNEVIN, Marianne *La République Sud-africaine*, ed PUF, Paris 1982

•ELLIS, Stephen & SECHABA, Tsepo *Comrades against Apartheid*, ed James Currey, London 1992

•GORDIMER, Nadine *La Història del meu fill*, ed Edicions de l'Eixample, Barcelona 1991

•GUILOINEAU, Jean *Mandela, la igualdad es posible*, ed Espasa Calpe, Madrid 1991

•GUITARD, Odette *L'Apartheid*, ed PUF, Paris 1983

•KARIS, T. & CARTER, G., *From Protest to Challenge* (Vols I-IV), ed Hoover Institute Press, Stanford University USA 1977

•LODGE, Tom *Black politics in South Africa since 1945*, ed Longman, Essex UK 1983

•MALAN, Rian *Mi corazón de traidor*, ed Anagrama, Barcelona 1991

•MANDELA, Nelson *The struggle is my life*, ed IDAF, London 1986

•MANDELA, Nelson *Long Walk to Freedom*, ed Little & Brown, London 1994

•MANDELA, Winnie *Part of my soul went with him*, ed Norton & Co, New York 1985

•MBEKI, Govan *The struggle for liberation in South Africa*, ed David Philip, Cape Town 1992

•MEER, Fatima *Nelson Mandela*, ed Hamish, London 1990

•MELI, Francis *South Africa belongs to us: a History of the ANC*, ed James Currey, London 1988

•PAMPALLIS, John *Foundations of the new South Africa*, ed Zed Books, London 1991

•PATON, Alan *Cry, the beloved country*, (reed 1948) Penguin, London 1987

•SANTAMARIA, A. & DIVERSOS *Suráfrica, Introducción histórica y política*, ed Libros de la Catarata, Madrid 1991

•TROUP, Freda *South Africa: An Historical Introduction*, ed Penguin, Middlesex UK 1975

•UNESCO (ed) *La descolonización de África: África austral y el cuerno de África*, ed Serbal, Barcelona 1981